

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
TARIM ANLAŞMASININ
TARIM POLİTİKALARI VE
TİCARETİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

İlker ÖZCAN
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2000

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ
TARIM POLİTİKALARI VE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

İlker ÖZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Yrd.Doç.Dr.Zeynep ERDİNÇ

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül-2000

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TARIM POLİTİKALARI VE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İlker ÖZCAN

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül-2000

Danışman: Yrd.Doç.Dr.Zeynep ERDİNÇ

Dünyadaki bütün ülkeler tarımsal üretim ve fiyatlara tarımın kendine özgü koşulları, gıda güvenliği ve stratejik önemi gibi gerekçelerle müdahale etmekte ve tarım sektörlerini desteklemektedirler.

Tarım ürünleri ticareti Uruguay turuna kadar Tarife ve Ticaret Genel Anlaşmaları (GATT) kapsamından muaf tutulmuştur. Uruguay turunda Dünya Ticaret Örgütü (DTO) GATT'ın yerini almış ve Tarım Anlaşması ile tarım ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır.

Tarım Anlaşması Dünya tarım pazarlarında dengesizlik ve istikrarsızlığa yol açan kısıtlamaları ve çarpıklıkları düzelterek dünya tarım ticaretinde disiplin ve öngörülebilirliği getirmeyi amaçlamaktadır.

Tarım Anlaşması üç temel alanda düzenlenmektedir.. Bunlar iç desteklerin ve yüksek maliyetli yurtiçi arzların azaltıldığı Tarımsal desteklemeler, ihracat sübvansiyonlarının azaltıldığı Sübvansiyonlar ve tarife oranlarının azaltıldığı pazara giriş alanlarıdır. Bu üç alandaki düzenlemeler küresel düzeyde ülkelerin piyasa fırsatlarını artırmaktadır.

Tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi ve Tarım Anlaşmasında yer alan taahhütler AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin tarım politikalarını etkilemektedir. Tarım anlaşmasının Türkiye açısından diğer bir önemi Türkiye ve AB arasında tarım ürünlerinde uygulanan taviz rejimini etkilemesidir.

ABSTRACT

All the countries interfere the agricultural production and the agriculture product prices and support the agriculture sector because of the specific conditions of agriculture, food security and the strategic importance of agriculture.

Agriculture sector has been exempted from General Agreements on Trade and Tariffs (GATT) until the Uruguay Round. A new trade organization, World Trade Organization (WTO) was created instead of GATT and substantial steps have been made towards liberalisation in the agricultural sector by Agriculture Agreement.

The aim of this agreement is to bring more discipline and predictability to world agricultural trade by correcting and preventing restrictions and distortions to reduce the uncertainty imbalance and instability in world agricultural markets.

There are three main parts of the Agricultural Agreement. These are reductions in domestic support and reducing high cost domestic supply, the reductions in export subsidies and market access commitments. These three regulations result in an expansion on market opportunities at the global level.

Agricultural liberalisation and the commitments of the agriculture impact the agricultural policy of the developed countries such as European Union (EU) and United States of America (USA) and developing countries such as Turkey. Another importance of the Agreement for Turkey is the impact of the agreement on agriculture compromises between Turkey and EU.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İlker ÖZCAN'ın "Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının Tarım Politikaları ve Ticareti Üzerindeki Etkileri" başlıklı tezi 31 Ekim 2000 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat (İktisat Teorisi) Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Zeynep ERDİNÇ
Üye : Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Üye : Yrd.Doç.Dr.Tufan ÇAKIR

Prof.Dr.Enver ÖZKALP
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMDA UYGULANAN KORUMACI POLİTİKALAR, GATT VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI

1. TARIMDA UYGULANAN KORUMACI POLİTİKALAR	3
1.1. Korumacı Politikaların Tanımı, Amaçları ve Araçları	4
1.1.1. Korumacı Politikaların Tanımı	5
1.1.2. Korumacı Politikaların Amaçları	6
1.1.3. Korumacı Politikaların Araçları	7
1.2. Tarımsal Üretimi Koruyucu Politikalar	8
1.2.1. Tarifeler ve Tarife ile Eş Etkili Araçlar	8
1.2.1.1. Gümrük Tarifeleri	9
1.2.1.2. Fark Giderici Vergiler	10
1.2.1.3. İthal Kotaları	11
1.2.2. İhracat Sübvansiyonları	12
1.2.3. Tarımsal Desteklemeler	13
1.2.3.1. Hedef Fiyat (Doğrudan Destekleme)	14
1.2.3.2. Müdahale Fiyatı (Dolaylı Destekleme)	14

1.2.3.3. Ekim Alanlarının Sınırlandırılması, Üretim Kotası ve Tüketici Sübvansiyonları	15
1.2.4. Diğer Önlemler	18
1.3. Tarımda Korumacı Politikaların Uluslararası Tarım Ticareti Üzerindeki Etkileri	18
2. GATT VE TARIM	19
2.1. GATT'ın Gelişimi	19
2.2. GATT'ın Temel İlkeleri	23
2.3. GATT'a Tarımla İlgili Düzenlemeler	24
2.3.1. GATT'a Tarımla İlgili İstisnalar	24
2.3.2. GATT Turlarında Tarımla İlgili Düzenlemeler	25
2.3.2.1. Dillon Turu (1960-1961)	26
2.3.2.2. Kennedy Turu (1963-1967)	26
2.3.2.3. Tokyo Turu (1973-1979)	27
2.3.2.4. Uruguay Turu (1986-1994)	27
3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE TARIM ANLAŞMASI	30
3.1. Dünya Ticaret Örgütü	30
3.1.1. Dünya Ticaret Örgütünün Kapsamı	30
3.1.2. DTÖ'nün Amaçları	32
3.1.3. DTÖ'nün Görevleri (İşlevleri)	33
3.1.4. DTÖ'nün Yapısı	33
3.1.5. DTÖ'nün Statüsü	34
3.1.6. Karar Alma Mekanizması	35
3.1.7. Tadiller (Değişiklikler)	35
3.1.8. DTÖ Asli Üyelik, Katılma ve Çekilme Hükümleri	36
3.1.9. DTÖ'nün Ticaret Üzerindeki Etkileri	37
3.2. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması	39

3.2.1.	DTÖ Tarım Anlaşmasının Amacı ve Kapsamı	40
3.2.1.1.	Pazara Giriş	40
3.2.1.2.	Sübvansiyonlar	41
3.2.1.3.	Tarımsal Desteklemeler	43
3.2.2.	Tarımı İlgilendiren Diğer Anlaşmalar	44
3.2.2.1.	Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması	45
3.2.2.2.	Tekstil ve Hazırgiyim Anlaşması	46

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ DÜNYA VE TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI İLE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.	TARIM ANLAŞMASININ DÜNYA TARIM POLİTİKALARI VE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	47
1.1.	Dünya Tarım Politikaları ve Genel Özellikleri	47
1.1.1.	AB Ortak Tarım Politikası	48
1.1.2.	ABD Tarım Politikası	54
1.1.3.	Diğer Ülkelerin Tarım Politikaları	56
1.2.	Dünya Tarım Üretimi ve Ticareti	57
1.2.1.	Dünya Ticareti İçinde Tarım Ürünleri Ticareti	57
1.2.2.	Dünya Tarım Üretimi ve Ticareti	58
1.2.2.1.	Dünya Tarım Üretimi	58
1.2.2.2.	Dünya Tarım Ticareti	61
1.3.	Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Politikaları ve Ticareti Üzerindeki Etkileri	65

1.3.1.	Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Politikaları Üzerindeki Etkileri	65
1.3.1.1.	Pazara Giriş Alanındaki Etkiler	67
1.3.1.2.	Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri	69
1.3.1.3.	Tarımsal Destekleme Alanındaki Etkileri	72
1.3.2.	Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Ticareti Üzerindeki Etkileri	74
1.3.2.1.	Pazara Giriş Alanındaki Etkileri	74
1.3.2.2.	Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri	76
1.3.2.3.	Tarımsal Desteklemer Alanındaki Etkileri	78
2.	DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI İLE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	83
2.1.	Türkiye Tarım Politikaları ve Genel Özellikleri	84
2.1.1.	Türkiye Tarım Politikalarının Amaçları	85
2.1.2.	Türkiye Tarım Politikaları Araçları	86
2.1.3.	Türkiye’de Uygulanmakta Olan Tarım Politikaları	87
2.1.3.1.	Tarım Dış Ticaret Politikaları	88
2.1.3.2.	Tarımsal Destekleme Politikaları	88
2.1.3.2.1.	Destekleme Alımları	89
2.1.3.2.2.	Girdi ve Diğer Destekler	90
2.1.3.2.3.	Doğrudan Gelir Desteği Sistemi	91
2.1.4.	Tarım Politikalarının Toplam Maliyeti, Üretici, Tüketici ve Bütçe Üzerindeki Etkileri	92
2.2.	Türkiye Tarım Üretimi ve Ticareti	95

2.2.1.	Türkiye Toplam Ticareti İçerisinde Tarım Ürünleri Ticareti	95
2.2.2.	Türkiye Tarım Üretimi ve Ticareti	96
2.2.2.1.	Türkiye Tarım Üretimi	97
2.2.2.2.	Türkiye Tarım Ticareti	99
2.3.	Tarım Anlaşmasının Türkiye Tarım Politikaları ve Ticareti Üzerindeki Etkileri	103
2.3.1.	Tarım Anlaşmasının Tarım Politikaları Üzerindeki Etkileri	103
2.3.1.1.	Pazara Giriş Alanındaki Etkileri	103
2.3.1.2.	Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri	106
2.3.1.3.	Tarımsal Destekleme Alanındaki Etkileri	108
2.3.2.	Tarım Anlaşmasının Türkiye Ticareti Üzerindeki Etkileri	109
2.3.2.1.	Pazara Giriş Alanındaki Etkiler	109
2.3.2.2.	Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri	110
2.3.2.3.	Tarımsal Desteklemeler Alanında	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK ANLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE ETKİLERİ İLE TARIM ANLAŞMASININ GELECEK TARIM MÜZAKERELERİNDEKİ DURUMU

1.	DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK ANLAŞMASI ÇERÇEVESİNDEKİ ETKİLERİ	111
1.1.	Türkiye ve AB Tarım Politikaları	111

1.1.1.	Türkiye ve AB Ortak Tarım Politikasının Karşılaştırılması	111
1.1.2.	Tarım Alanında Türkiye-AB İlişkileri	114
1.1.3.	Ortak Tarım Politikasına Uyum ve Etkileri	117
1.2.	Türkiye ve AB Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticareti	121
1.2.1.	Türkiye Dış Ticareti İçerisinde AB Tarım Ürünleri	121
1.2.2.	Türkiye ve AB'nin Tarım Üretimi ve Ticareti	122
1.2.2.1.	Türkiye ve AB'de Tarım Üretimi	122
1.2.2.2.	Türkiye-AB'de Tarım Ürünleri Ticareti	123
1.3.	Tarım Anlaşmasının Türkiye ve AB Ortaklık Anlaşması Çerçevesinde Politikalar Üzerindeki Etkisi	126
1.3.1.	Tarım Anlaşmasının Türkiye-AB Ortaklık Anlaşması Çerçevesinde Karşılıklı Tercih Rejimindeki Etkileri	127
1.3.2.	Tarım Anlaşmasının Türkiye AB Ortaklık Anlaşması Çerçevesinde Türkiye ve AB Ticareti Üzerine Etkisi	129
2.	TARIM ANLAŞMASININ GELECEK TARIM MÜZAKERELERİNDEKİ DURUMU	129
2.1.	Tarım Anlaşmasında Gelecek Tarım Müzakerelerinde Beklenen Değişiklikler	130
2.1.1.	Pazara Giriş Alanında Beklenen Değişiklikler	130
2.1.2.	Sübvansiyonlar Alanında Beklenen Değişiklikler	131
2.1.3.	Tarımsal Desteklemeler Alanında Beklenen Değişiklikler	132

2.2. Gelecek Tarım Müzakerelerinde Ülkelerin Yaklaşımları	133
2.2.1. AB'nin Gelecek Tarım Müzakerelerindeki Yaklaşımı	133
2.2.2. ABD'nin Gelecek Tarım Müzakerelerinde Yaklaşımı	134
2.2.3. Diğer Ülkelerin Gelecek Tarım Müzakerelerinde Yaklaşımı	135
2.3. Gelecek Tarım Müzakerelerinde Türkiye'nin Yaklaşımı	137
2.4. Tarım Anlaşması Sonrası Türkiye Tarım Politikaları	140
SONUÇ	144
EKLER	147
KAYNAKÇA	150

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Fiyat İstikrarsızlığı	4
Şekil 2:	Gelir İstikrarsızlığı	4
Şekil 3:	Tarife	9
Şekil 4:	Fark Giderici Vergi	11
Şekil 5:	İthal Kotaları	12
Şekil 6:	İhracat Sübvansiyonu	13
Şekil 7:	Fiyat Farkının Ödenmesi	14
Şekil 8:	Tarımsal Destekleme	15
Şekil 9:	Ekim Alanlarının Sınırlandırılması	16
Şekil 10:	ABD Tarife Haddi (1920-1990)	21
Şekil 11:	Uruguay Roundunda Kabul Edilen Nihai Senette Yer Alan Anlaşmalar	31
Şekil 12:	Tarım Ürünleri Tarife Oranları, 1998 (İkinci Yarı)	105

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:	Uruguay Roundu Sonrası Tahmini Kazançlar	37
Tablo 2:	Mal Ticaretinin Serbestleştirilmesi Sonucunda İhracatla Meydana Gelmesi Beklenen Artışlar (Hacimce % Değişim)	37
Tablo 3:	Dünya Ticareti İçinde Tarım Ürünleri Ticareti (1965-1998)	58
Tablo 4:	Dünya Tarım Alanları (1000 Hektar)	59
Tablo 5:	Dünyada Belli Başlı Bitkisel Ürünlerin Üretimi (Milyon Ton) (1999)	59
Tablo 6:	Dünya Hayvansal Ürünlerin Üretim Miktarları (Milyon Ton) (1999)	60
Tablo 7:	Seçilmiş Ürünlerin Üretim Miktarları (Milyon Ton) (1991-1999)	61
Tablo 8:	Seçilmiş Belli Başlı Ülkelerin Tarım İhracatı ve İthalatı (1000 \$) (1998)	68
Tablo 9:	Bellibaşlı Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Dünya Ticaret Hacmi ve Seçilmiş Ülkelere Göre Dağılımı (1000 \$) (İhracat Değerleri İle)	63
Tablo 10:	Belirli Ürünlerin Yıllara Göre Ticaret Hacimleri (1000 \$) (1991-1998 Dönemi)	64
Tablo 11:	Belirli Tarımsal Ürünlerde Belirli Ülke ve Grupların Tarife ve İndirim Oranları	67
Tablo 12:	Ülkelere Göre İhracat Sübvansiyon İndirimleri (Milyon \$)	70
Tablo 13:	Belli Tarımsal Ürünler Bazında İhracat Sübvansiyonu İndirim Miktarları (1000 Ton)	71
Tablo 13:	Tarımsal Ürünlerde Destekleme İndirim Taahhütleri	73
Tablo 15:	Bellibaşlı Ürünlerin Dünya Ticaret Projeksiyonları (Milyon Ton)	82
Tablo 16:	Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Serbestleştirilmesinin Seçilmiş Ülkelere Fayda ve Maliyeti (1984 Yılı) (Milyar \$)	83

Tablo 17:	Türkiye’de Kullanılan Tarımsal Politika Araçları	86
Tablo 18:	Destekleme Alımları Tutarları (Milyar TL)	89
Tablo 19:	Tarımsal Girdi Sübvansiyonları İçin Yapılan Ödemeler (Milyar TL)	92
Tablo 20:	Tarım Sektörüne Sağlanan Kaynaklar (Milyar TL.)	93
Tablo 21:	Türkiye’de Tarıma Yapılan Transferin Kaynakları (1993-1998)	93
Tablo 22:	DTÖ Sınıflandırmasına Göre Türkiye Dış Ticaretinde Tarımın Payı (Milyon \$)	96
Tablo 23:	Türkiye Tarım Alanları (Milyon Ha)	97
Tablo 24:	Türkiye’de Seçilmiş Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Üretimi (1000 Ton)	98
Tablo 25:	Tarımsal Ürün İhracat ve İthalatında Tarım Ürünlerinin Payı (1998)	100
Tablo 26:	GTİP Sınıflandırmasına Göre İlk 24 Fasıllık İtibariyle Türkiye Tarım Ürünleri İhracatı ve İthalatı (1999)	102
Tablo 27:	Seçilmiş Tarım Ürünlerinin Temel ve 2004 Yılı Gümrük Vergisi Oranları (%)	104
Tablo 28:	İhracat Sübvansiyonları Harcama ve Miktar Alanında Türkiye’nin Taahhütleri	107
Tablo 29:	Türkiye ve AB’de Üretici Destek Tahminlerinin Karşılaştırılması	113
Tablo 30:	Türkiye’nin Dış Ticareti İçerisinde AB’nin Payı (1993-1999)	121
Tablo 31:	AB ve Türkiye’de Seçilmiş Bitkisel Üretim ve Verimlilikleri	123
Tablo 32:	GTİP Sınıflandırmasına Göre İlk 24 Fasıllık İtibariyle Türkiye-AB Tarım Ürünleri İhracatı ve İthalatı (1999)	125

GİRİŞ

Dünyadaki bütün ülkeler, üç temel nedenden dolayı tarımsal üretime ve fiyatlara müdahale etmekte ve tarım sektörlerini desteklemektedirler. Bu nedenlerden birincisi, tarım üretiminin doğa koşullarına bağlı olması, tarım arzı ile talebinin esnek olmaması gibi tarım sektörünün kendine özgü koşulları, ikincisi gıda güvenliği, üçüncüsü ise tarımın stratejik önemidir.

Tarım sektörü, Uruguay turu sonrasında kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün kurumsal çatısı altında uluslararası tarım ticaretini düzenleyen Tarım Anlaşmasına kadar çok taraflı ticaret müzakerelerinden muaf tutulmuştur. Tarım sektörünün çok taraflı ticaret müzakerelerinden uzun bir süre muaf olması sektörde serbest ticaret yerine destekleyici ve koruyucu fiyat ve pazar politikalarının yaygın bir şekilde uygulanmasına neden olmuştur. Destekleyici ve koruyucu politikalar uluslararası tarım ticaretinde ticaret saptırıcı bir etki oluşturarak refah kaybına yol açmış, uygulanan yoğun sübvansiyonlar üretim fazlalıklarına yol açmış vergi mükellefleri ve tüketiciler üzerinde tarım sektörüne yapılan transferler açısından haksızlıklara neden olmuştur. 1994 yılında imzalanan ve 1995 yılında yürürlüğe giren tarım anlaşması ile ilk kez tarım ürünleri ticareti çok taraflı ticaret müzakereleri kapsamına alınmıştır..

Tarım anlaşması daha adil bir ortamı oluşturmak için pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanında uluslararası tarım ticaretinde çarpışmaya yol açan uygulamaları azaltmak ve zamanla ortadan kaldırarak tarım ürünleri ticaretini serbestleştirmeyi hedeflemektedir.

Tarım anlaşmasının uluslararası tarım ürünlerini serbestleştirmeye yönelik düzenlemeleri AB ve ABD başta olmak üzere ülkelerin tarım politikalarını etkilemiş ve yapısal reformlara yönelmelerine neden olmuştur.

Tarım Anlaşmasının belirtilen alanlarda getirdiği düzenlemeler dünya tarım politikaları ve ticaretini etkilediği gibi Türkiye'nin tarım politikaları ve ticaretini de etkilemektedir. Tarım Anlaşmasının Türkiye açısından diğer bir önemi AB ile ortaklık anlaşması çerçevesinde tarım ürünleri alanında gerçekleştirilen karşılıklı taviz rejimini etkilemesidir. Tarım anlaşması ülkemizde 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 Sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir

Üç bölümden oluşan bu çalışmada Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının dünya ve Türkiye tarım politikaları ile ticareti üzerinde meydana getirdiği etkiler ve değişiklikler incelenmektedir.

Birinci bölümde tarımsal üretimi koruyucu politikalar, çok taraflı ticaret müzakerelerinde tarımın yeri, Dünya Ticaret Örgütünün yapısı ve Tarım anlaşmasında yer alan düzenlemeler Sağlık ve Bitki Sağlığı anlaşmasını içerecek şekilde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

İkinci bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, dünya tarım politikaları ve ticaretinde mevcut durum ile tarım anlaşmasının dünya tarım politikaları ve ticareti üzerindeki etkileri incelenmektedir. İkinci kısımda ise Türkiye tarım politikaları ve ticaretindeki mevcut durum ile Tarım Anlaşmasının Türkiye tarım politikaları ve ticareti üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Son bölümde ise Türkiye ile AB tarım politikaları karşılaştırılmaktadır. Tarım Anlaşmasının Türkiye-AB arasındaki karşılıklı taviz rejimi üzerindeki etkileri ile gelecek tarım müzakerelerindeki durumu incelenerek Türkiye'nin gelecek tarım müzakerelerinde yaklaşımının ne olması gerektiği ve Tarım anlaşması sonrası tarım politikalarında ne gibi değişikliklerin yapılması gerektiği ortaya konulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMDA UYGULANAN KORUMACI POLİTİKALAR, GATT VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI

1. TARIMDA UYGULANAN KORUMACI POLİTİKALAR

Tarım sektörünün kendine has özellikleri nedeniyle tarım sektörü yoğun bir şekilde korunmakta ve desteklenmektedir.

Tarım ürünleri üretiminin doğal koşullarına bağlı olması, tüketimin ise daha çok beslenmeye yönelik olması nedeniyle tarım sektörünün arz ve talebi fazla esnek değildir.

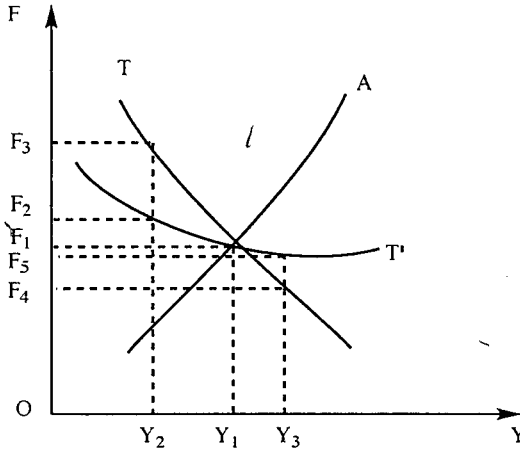
Tarım sektörü kontrol edilemeyen birçok faktörün etkisi altındadır. Normal olmayan iklim değişiklikleri, hayvan ve bitki hastalıkları, mevsimsel dalgalanmalar ürün fiyatının bir önceki fiyatının fonksiyonu olarak belirlenmesi Örumcek ağı teoremi ve tarım fiyatlarının konjonktör fiyatlarının önünde seyretmesi gibi...¹

Bütün bu nedenler ise tarım sektöründe fiyat ve gelir istikrarsızlıklarına yol açmaktadır. Fiyat ve gelir istikrarsızlıklarını şekil yardımı ile inceleyecek olursak Şekil 1'de fiyat istikrarsızlığını Şekil 2'de ise gelir istikrarsızlığını görmekteyiz.

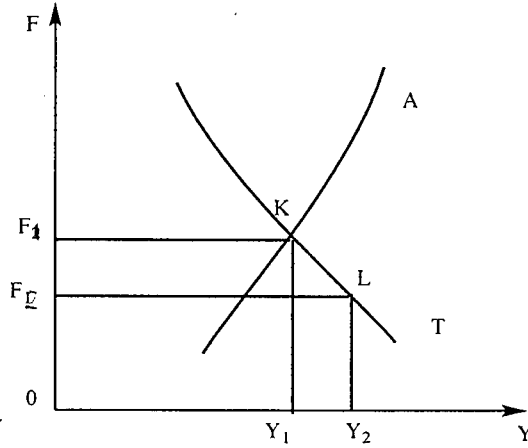
Şekil 1'de A ve T eğrileri herhangi bir tarımsal ürünün arz ve talep eğrileridir. A ve T eğrileri söylediğimiz nedenlerden dolayı az esnektir. F_1 fiyat seviyesinde üretilen ve planlanan üretim Y_1 'dir. Eğer planlanan üretim ile gerçekleşen üretim farklılık arzedecek olursa, örneğin gerçekleşen üretim Y_3 olursa fiyat F_4 seviyesinde oluşacaktır. Gerçekleşen üretim Y_2 seviyesinde ise fiyat F_3 seviyesinde oluşacaktır. Şekilde görüldüğü gibi Y_3 ve Y_2 düzeyinde oluşan fiyat seviyeleri talep eğrisinin az esnek olması nedeniyle F_1 fiyat seviyesinden oldukça farklı seviyelerde oluşmaktadır. Eğer talep eğrisi T' talep eğrisi gibi daha esnek olsaydı Y_3 ve Y_2 düzeyindeki fiyat seviyesi F_1 fiyat düzeyine daha yakın olan F_2 ve F_5 fiyat düzeyinde gerçekleşecek idi. Şekilde fiyat istikrarsızlığı açık bir şekilde görülmektedir.²

¹Orhan TÜRKAY, İktisat Teorisine Giriş, Adım Yayıncılık, 8. Baskı, 1992, Ankara, s.72.

²TÜRKAY, a.g.e., s.73-74.

Şekil 1: Fiyat İstikrarsızlığı

Şekil 2: Gelir İstikrarsızlığı

Şekil 2'de ise gelir istikrarsızlığı sözkonusudur. Burada da az esnek arz ve talep eğrileri mevcuttur. Başlangıçta denge F_1 fiyat seviyesi ve Y_1 üretim miktarındadır. Bu fiyat seviyesinde üreticilerin eline geçen gelir $OF_1 K_1 Y_1$ fiyat F_2 seviyesinde gerçekleşmektedir. Bu takdirde üreticilerin ellerine geçen gelir ise $OF_2 KY_2$ alanıdır. İkinci durumda üretim miktarı artmasına rağmen az esneklik nedeniyle elde edilen gelirin düştüğü görülmektedir. Bu durum ise gelir istikrarsızlığı olarak adlandırılmaktadır.³

Tarım sektöründe mevcut olan fiyat ve gelir istikrarsızlıkları ve tarım sektörünün tüketicilerin gıda ihtiyacını karşılıyor olması nedeniyle gıda güvenliğini ön planda tutuyor olmaları, dünya üzerinde yer almakta olan hemen hemen her ülkeyi (birkaç istisna hariç) tarım sektöründe korumacı politikalar uygulamalarına neden olmaktadır.

Yine tarımın tüketicilerin gıda ihtiyacını karşılıyor olması ülkelerin gıda güvenliğini ön planda tutmalarına yolaçmıştır. Buda ülkelerin tarımda korumacı politika uygulama nedenlerinden biridir.

1.1. Korumacı Politikaların Tanımı, Amaçları ve Araçları

Korumacılığı tanımlamadan önce dış ticaret politikalarını tanımlamamız gerekmektedir. Bunun nedeni korumacılığın, antikorumacılıkla birlikte dış ticaret politikalarının bir parçası olmasıdır.

Ülkeler, uluslararası ticarete ekonomik, sosyal ve siyasi gerekçelerle müdahalede bulunmakta ve bu müdahaleleri de dış ticaret politikaları ile gerçekleştirmektedirler.

³TÜRKAY, a.g.e., s.73-74.

Dış ticaret politikası ülkelerin doğrudan dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek ve bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

Diğer bir tanımdaysa dış alemle yürütülen ekonomik ilişkileri düzenlemeye yönelik politikalar şeklinde de tanımlanmaktadır.⁵

Dış ticaret politikaları korumacı ve antikorumacı (serbest) dış ticaret politikası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Korumacılık, uluslararası ticarete engel koymak, sınırlamak, antikorumacılık ise uluslararası ticarete müdahalede bulunmamak, engel koymamak, sınırlamamak şeklinde ifade edilmektedir. Herhangi bir ürünün üzerinde tarife veya tarife dışı engel koymak veya engelleri arttırmak korumacılık, herhangi bir ürün üzerindeki tarife veya tarife dışı engelleri kaldırmak veya azaltmak ise antikorumacılık olarak adlandırılmaktadır.

1.1.1. Korumacı Politikaların Tanımı

Dış ticarete korumacı eğilimler ilk kez Merkantilistler döneminde görülmüştür. Ancak korumacılık en yoğun dönemini 19. yüzyılda ulusal devlet olgusunun ortaya çıkmasıyla yaşamıştır.

Korumacılık, ulusal egemenlik sınırları içerisinde yaşayan vatandaşların dış dünyaya karşı bazı ayrıcalıklar elde etmelerini sağlayan ekonomik önlemler şeklinde tanımlanmaktadır.⁶

Başka bir tanıma göre ise korumacılık, “azgelişmiş ülkelerin... ülke ekonomisini özellikle yeni kurulmuş sanayilerini gelişmiş ülkelerin rekabetinden koruyarak, iktisadi kalkınma için gerekli amaçları elde etmek ve gelecekte rekabetçi bir sınai yapıyla uluslararası ticarete katılmaktır.”⁷

Dış ticaret politikası olarak korumacılığın mı yoksa antikorumacılığın mı

⁴Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulamalar**, II. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996, s.105.

⁵Kemal YILDIRIM, Doğan KARAMAN, **Makroekonomi**, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, Eskişehir, 1999, s.35.

⁶Erdal TÜRKKAN, “Ekonomi ve Demokrasi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar**, s.48.

⁷Ergül HAN, Ayten Ayşe KAYA, **Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika**, Eskişehir, 1989, s.180.

seçileceği tartışması, önderliğini A. Smith'in yaptığı klasik iktisatçılardan bu yana gündemdedir. Klasik iktisatçılar, antikorumacılığı savunmuşlar ve antikorumacı dışticaret politikalarını ulaşılmaması gereken bir ideal olarak savunmuşlardır. Klasik iktisatçıların savunduğu antikorumacılığa karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve önderliğini Friedrich List'in yaptığı korumacılar ise, gelişmemiş veya gelişme yolunda olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin rekabetinden korunmak, için korumacılığa başvurabileceklerini savunmuşlardır.

Korumacılığı savunanlar ülke sınırları içerisinde serbestliği savunurken dışticaretin kontrol edilmesini ve ulusal sanayilerin gümrük duvarlarıyla korunması gerektiğini ileri sürerler. Korumacılar bütün bunları ileri sürerken bebek endüstriler, iktisadi kalkınma ve rekabete dayanıklı olmayan sektörlerdeki işçilerin korunması gibi gerekçeleri sıralarlar.⁸

Antikorumacılığı savunanlar ise, uluslararası iktisat teorisi analizlerinde görebileceğimiz gibi uzmanlaşma üzerinde durmaktadırlar. Antikorumacılık taraftarlarına göre serbest ticaretin geçerli olması etkin kaynak dağılımını sağlayarak uluslararası ticarete ürün çeşitliliğine, ölçekten kazançlara ve ülkeler için ürünleri serbest ticaret olmasaydı olacak olandan daha ucuza elde etmelerine yolaçar. Antikorumacı taraftarlarına göre korumacılık, etkin kaynak dağılımını bozar. Rekabeti engeller. Korunacak sanayi dallarının seçimi ekonomik nedenlerden çok siyasi grupların çıkarına göre seçilir. Korumacılık, monopole, bürokrasiye, israfa, rüşvet ve suistimallere yol açar.⁹

Antikorumacılık ne kadar sağlam temellere dayanıyor olsada gerçekte dünya ticaretinde müdahale ve engeli olmayan mal ve hizmet ticaretine rastlamak mümkün değildir. Bunu dünya üzerinde serbest ticarete yaklaşan çok az ülkenin mevcudiyetinden anlayabiliriz. Bu ülkeler içerisinde Hong-Kong, tarifesi ve ithal kotası olmayan tek devlettir.¹⁰

1.1.2. Korumacı Politikaların Amaçları

Korumacı politikaların uygulanmasındaki amaçları şu şekilde sıralayabiliriz. Ülkeler;

- Yurtiçi savunma sanayini geliştirmek (ulusal güvenlik),

⁸Necat BERBEROĞLU, **Genel Ekonomi I**, Ant Matbaacılık, Eskişehir, 1995, s.18.

⁹SEYİDOĞLU, a.g.e., s.110.

¹⁰Paul KRUGMAN, Maurice OBSTFELD, **International Theory and Policy**, Third Edition, 1994, s.238.

- Yeni kurulan veya kurulmakta olan endüstrilerle (bebek endüstriler) gelecek büyük atılım göstermesi beklenen endüstrilere, -bilgisayar, mikroçip, endüstrisi gibi- (stratejik ticaret politikası) yatırım yapmak,
 - Yabancı ülkelerin uyguladıkları dampinge karşı yerli üreticileri korumak,
 - Ödemeler bilançosunu iyileştirmek,
 - İstihdamı azaltmamak veya işsizliği arttırmamak,
 - Uluslararası rekabete açılmak yerine yerli endüstrileri koruyarak ücretlerin yüksek seyrini sürdürmek,
 - Ulusal pazarları dış rekabete karşı korumak,
 - Belirli sosyal grupların çıkarlarını korumak,
- amacıyla korumacı politikalara başvurmaktadırlar.¹¹

1.1.3. Korumacı Politikaların Araçları

Korumacı politika araçları olarak ülkeler başlangıçta geleneksel bir koruma aracı olan gümrük tarifelerini kullanmaktaydılar. Fakat zamanla gümrük tarifelerinin yanında çok sayıda tarife dışı araçlar ortaya çıkmıştır.

Korumacı politika araçları ikiye ayrılır:

i. Tarifeler: Uluslararası ticarete konu olan mal veya hizmetlerin ülke gümrüklerinden geçişi sırasında alınan vergilerdir. Tarifeler daha çok gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Tarifeler uluslararası ticarete kesin bir sınırlama getirmezler.

ii. Tarife dışı araçlar: Tarife dışı araçlar, tarife gibi uluslararası ticarete müdahale etmekte kullanılan araçlardır.

Tarife dışı araçlar tarifeden farklı olarak dış ticarete kesin ve mutlak bir sınırlama getirirler. Tarife dışı araçlar tarifelere göre daha etkilidirler ve çeşitlidirler. Tarife dışı araçların önde gelenleri, ihracat sübvansiyonları, ithal kotaları, gönüllü ihraç sınırlamaları, yerli içerik şartı, standartlar ve bürokratik engellerdir. Tarife dışı araçların ayrıntılı bir sınıflandırması için EK-1'e bakılabilir.

Ülkelerin zamanla tarifeye dayalı korumacılıktan tarife dışı korumacılığa geçmeleri dış ticarete saydamlığı azaltıp, belirsizliği artırarak dünya ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir.

¹¹SEYİDOĞLU, a.g.e., s.113.

1.2. Tarımsal Üretimi Koruyucu Politikalar

Tarım sektörünü uluslararası ticaretin etkilerinden korumak için uygulanan birçok korumacı politika araçları mevcuttur. Bu politika araçları tarım kesiminde 5 aşamada görülmektedir.

i. Sabit girdi aşamasında uygulanan politika araçları: Toprak kullanımı veya varlığını etkilemeye yönelik arazi, mülkiyet ve miras kanunları, arazi vergisi, ekim alanlarının sınırlandırılması gibi...

ii. Değişken girdi aşamasında uygulanan politika araçları: Gübre, su, yakıt, kredi, ilaçlama, tohumluk taşımacılık sübvansiyonu gibi...

iii. Üretim aşamasında uygulanan politika araçları: Üretim sübvansiyonları ve üretim vergileri, taban fiyatı, fark ödeme v.b.

iv. Tüketim aşamasında uygulanan politika araçları: Tüketim sübvansiyonları ve tüketim vergileri, KDV v.b.

v. Dış Ticaret aşamasında uygulanan politikalar: İthalat vergileri (tarifeleri), ihracat sübvansiyonları, ithalat ve ihracat kotaları, krediler v.b.

Yukarıda saydığımız bu tarım politikası araçları üretici gelirini (refahını) arttırma ve istikrarı sağlama, tarımsal ürünlerin fiyat istikrarını sağlama, ucuz gıda yoluyla tüketici refahını arttırma, gıda güvenliği kaygısı ile kendi kendine tarımda yeterli sağlama, kırsal kalkınma, iç göçün azaltılması ve döviz geliri elde etme amaçlarını gerçekleştirmede kullanılmaktadırlar.¹²

Tarımsal üretimi koruyucu politika araçlarından tarifeler, ithalat ve ihracat kotaları ile sübvansiyonlar ve tarımsal destekleme politikası araçları günümüzde uluslararası ticarete yoğun bir şekilde kullanılan tarım politikası araçlarıdır. 1994 yılında imzalanan WTO Tarım Anlaşmasında yukarıda saydığımız bu araçların uluslararası ticarete kullanımı konusunda düzenlemelere gitmişlerdir.

1.2.1. Tarifeler ve Tarife ile Eş Etkili Araçlar

Tarifeler ve tarife ile eş etkili araçlardan kastedilen gümrük tarifeleri, fark giderici vergiler, ithal ve ihrac kotalarıdır.

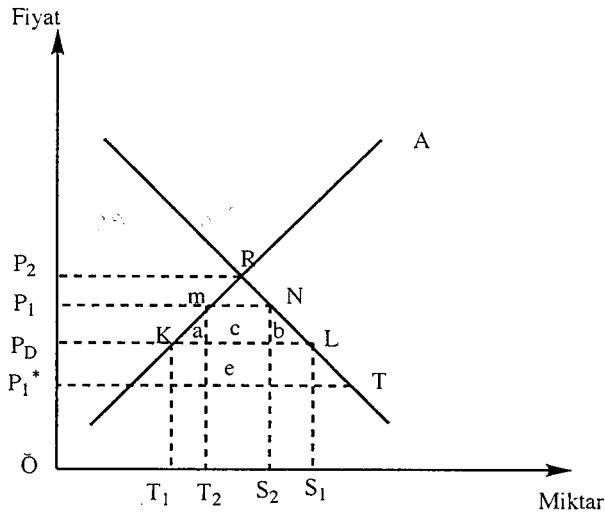
¹²Erol ÇAKMAK, Haluk KASNAKOĞLU, Halis AKDER, **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, TÜSIAD, Aralık 1999, s.21.

1.2.1.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifesi uluslararası ticareti engellemede kullanılan araçlardan biridir. Gümrük tarifesi bir ülkeden ihraç edilen veya bir ülkeye ithal edilen malların ülkeye giriş çıkışında alınacak vergi oranını gösterir.¹³

Tarifeler kullanılan en eski koruma araçlarıdır. Başlangıçta ülkeler tarifeleri daha çok gelir kaynağı elde etmek üzere uygulamışlardır. Ancak; tarifelerin gerçek amacı ülkelere bütçe geliri sağlamak değildir. Gerçek amaç tarım gibi belirli yurtiçi sektörleri korumaktır. Artık günümüzde devletler tarife dışı engelleri uygulamayı tercih ettikleri için tarifenin önemi son yıllarda giderek azalmışsada WTO Tarım Anlaşmasıyla yeniden önem kazanmıştır.

Tarifelerin ekonomik etkilerini kısmi denge yaklaşımıyla inceleyecek olursak,

Şekil 3: Tarife

Şekilde yer alan T ve A eğrileri sırasıyla seçilen malın ilgili ülkedeki talep ve arz eğrileridir. P_D dünya fiyatıdır ve bu fiyatta OS_1 kadar X malı talep edilmekte OT_1 kadar x malı arz edilmektedir. Geri kalan KL kadar kısım ise yurtdışından ithal edilmektedir. Eğer ülke malın dünya fiyatı üzerine $P_D P_1$ kadarlık bir tarife koyarsa yurtiçi fiyat OP_1 'e yurtiçi talep OS_1 'den OS_2 'ye düşerken üretim ise OT_1 'den OT_2 'ye yükselmekte, ithal edilen miktar ise KL 'den MN 'ye düşmektedir. İthalatdaki azalmanın $S_2 S_1$ kadarı tüketim azalmasından $T_1 T_2$ kadarda üretimdeki artıştan kaynaklanır. Şayet vergi $P_D P_2$ kadar olsaydı ithalat sıfır olacaktı. Buna yasaklayıcı tarife oranı denilmektedir.

¹³HAN, KAYA, a.g.e., s.189.

P_D dünya fiyatının üzerine konulan $P_D P_1$ kadarlık tarife ekonomide üretim tüketim, gelir ve bölüşüm üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Tarife konulması ve arttırılması ithal edilen malın fiyatını yükselterek yerli üreticilerin daha çok üretmesine yol açmaktadır. Bu etki şekilde “ α ” harfi ile gösterilmektedir. “ m ” harfi ise ülkenin ürün üzerine koyduğu tarifeden elde ettiği gümrük vergisinin miktarını göstermektedir. Şekildeki “ e ” alanı ise tarifeyi koyan ülkenin dünya fiyatlarını etkileyebilecek kadar büyük olması durumunda elde edeceği ticaret hadleri kazancını göstermektedir. Eğer ülke küçük ülke ise ticaret hadleri kazancı o ülke için sözkonusu değildir.

Sonuç olarak eğer ülke küçük ülke ise dış ticarete tarife konması o ülke için yarardan çok zarar verir. Büyük ülke ise tarifenin etkileri ticaret hadleri kazancının miktarına göre muğlaktır.

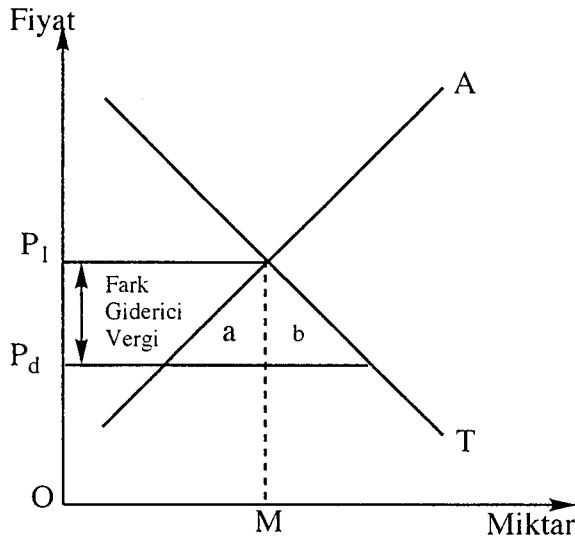
Gümrük tarifeleri tarım sektöründe diğer sektörlerle kıyasla daha az yaygındır. Tarım sektöründe gümrük tarifelerine kıyasla daha çok fark giderici vergiler uygulanmaktadır. Gümrük tarifelerinin daha az kullanılma nedeni tarım ürünlerinin iç fiyatlarına uyum sağlayamaması ve üretimin belirli bir gelir garantisi verememesidir. Çünkü dünya fiyatları değiştikçe iç fiyatlar değişir. Tarım sektöründe tarifeler daha çok türdeş olmayan ve fark giderici vergilerin mümkün olmayan mallara ya da çiftçi ürünleri içinde önemli yer tutmayan ürünlere uygulanır. Sonuçta çoğu sanayi ülkelerinin meyve ve sebze ithalinde tarifeleri daha yaygın kullanmalarının nedeni budur.¹⁴

1.2.1.2. Fark Giderici Vergiler

Tarım sektörünü korumak için uygulanan en yaygın koruma aracı fark giderici vergilerdir. Fark giderici vergiler, ülke içerisinde belirlenen ürünün fiyatı ile ürünün gümrüğe vardığı andaki fiyatı arasındaki fark kadar vergi alınması şeklinde uygulanır. Amaç yurtiçindeki tarım ürününün fiyatı ile yurtdışındaki ürünün fiyatını eşitlemektir. Böylece yurtiçindeki yerli üreticiler uluslararası ticaretin rekabetinden korunmuş olurlar. AB ortak tarım politikası fark giderici vergileri esas almaktadır.¹⁵

¹⁴SEYİDOĞLU, a.g.e., s.597.

¹⁵SEYİDOĞLU, a.g.e., s.598.

Şekil 4: Fark Giderici Vergi

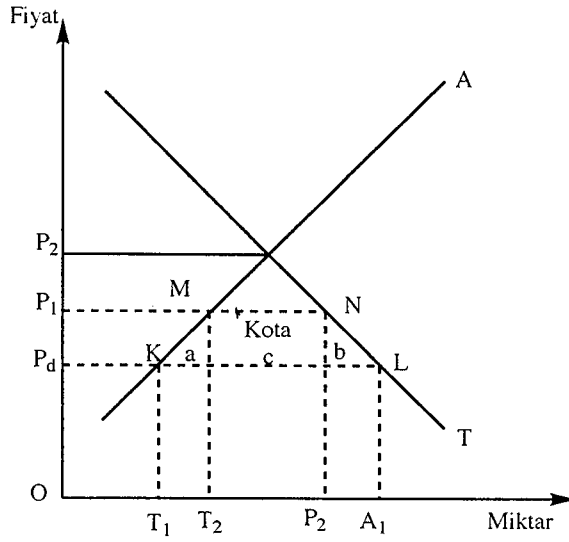
Fark giderici vergileri şekilde ifade etmek istersek, şekilde A ve T ürünün ülke içindeki arz ve talep eğrileridir. Ürünün dünya fiyatı P_d 'dir. Dolayısıyla yurtiçi ve yurtdışı fiyatını eşitlemek için uygulanacak vergi P_dP_1 kadardır. Yine bu tür bir korumacı politika aracındada üretim ve tüketim ("a" ve "b") çarpıklığı söz konusudur.

Sonuç olarak fark giderici vergilerle yurtiçi ve yurtdışı ticaret tamamen engellenmektedir. Fark giderici vergiler iç piyasayı dış piyasadan tamamen soyutladığı, üretim ve tüketim çarpıklıklarını artırdığı için uluslararası ticaret için olumsuz etkileri söz konusudur.¹⁶

1.2.1.3. İthal Kotaları

İthal kotası ithal edilen malın miktarı üzerine doğrudan uygulanan bir kısıtlamadır. Bu kısıtlama bir takım firmalara dağıtılan izin belgeleri ile gerçekleştirilmektedir. İthal kotaları etki olarak tariflenirken aynıdır. Tek fark hükümetlerin gümrük vergisi elde etmemesidir. Zira gümrük vergisi izin belgesi almış olan firmaya gitmektedir. Bunun nedeni izin belgesini alan firmaların ithal ettikleri malı yurtiçinde yüksek fiyattan satmalarıdır. Buna kota rantları denir. İthal kotasının ekonomik etkisini şekilde ifade etmeye çalışırsak;

¹⁶SEYİDOĞLU, a.g.e., s.547.

Şekil 5: İthal Kotaları

A ve T tarımsal ürünün örneğin şekerin arz ve talep eğrileridir. Şekerin dünya fiyatı P_d 'dir. Ülkenin MN kadarlık bir kota koyduğunu kabul edelim. Bu fiyatın P_d 'den P_1 'e yükselmesine ithalatında KL'den MN'ye düşmesine neden olur. Bu P_dP_1 oranında (yani "c" alanı karşılığı) gümrük vergisi karşılığıdır. Yine kotanın yol açtığı üretim çarpıklığı "a", tüketim çarpıklığı ise "b" alanıdır. Şekildeki "c" alanı şayet kota yerine tarife uygulanmış olsaydı devletin kasasına girecek olan gelir iken kota uygulanmasıyla kota rantı şeklinde izin belgelerine sahip olan firmaların cebine gitmektedir. Uygulanan kota P_dP_2 kadar olması durumunda ithalat yasaklarından söz edilir.

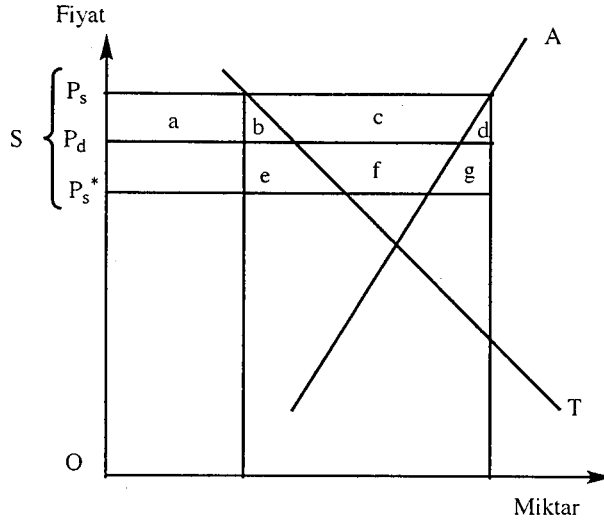
Kotalar tarım sektöründe çoğunlukla süt ürünleri, şeker, et ürünleri ve sebze meyve gibi ürünlere uygulanır. ABD'nin şeker üzerine uyguladığı kota, Avustralya'dan Yeni Zelanda'ya ihraç edilen süt ürünlerine kota koymasına gibi.

İthal kotası dışında ithal kotası ile aynı etkiyi gösteren gönüllü dışsattım sınırlaması anlaşması vardır. İthal kotasından farklı olarak gönüllü ihraç sınırlaması anlaşmasında ihracat yapan ülke ithalat yapan ülkeye üretimi kısacağına dair söz vermektedir. Ticaret üzerindeki etkisi ithal kotasıyla aynıdır c alanı firmalar yerine sınırlamayı yapan ülkeye gitmektedir.

1.2.2. İhracat Sübvansiyonları

İhracat sübvansiyonu bir malı ülke dışına ihraç eden firmaya ya da bireye yapılan bir ödemedir. Ülke bir ihracat sübvansiyonu sağladığında malı sevkedener malı, yurtiçi fiyat yabancı fiyatı sübvansiyon miktarını aştığı noktaya kadar ihraç edeceklerdir.¹⁷

¹⁷KRUGMAN, OBSTFELD, a.g.e., s.15.

Şekil 6: İhracat Sübvansiyonu¹⁸

Bir ihracat sübvansiyonunun fiyatlar üzerindeki etkisi bir tarifeninkinin tam tersidir. Diyelimki ülke S kadar bir ihracat sübvansiyonu uygulasin. P_d dünya fiyatıdır. Sübvansiyon ihracatçı ülkedeki fiyatları P_d 'den P_s 'ye ithalatçı ülkedeki fiyatıda P_s^* 'a düşürür. İthalatçı ülkedeki fiyat düştüğü için ihracatçı ülkedeki fiyat artışı sübvansiyondan daha azdır. İhracatçı ülkede tüketiciler zarardadır. Üreticiler ise kazançlıdır. Tüketici kazancı $a+b$, üretici kazancı $a+b+c$, hükümetin ödediği sübvansiyon ise $b+c+d+e+f+g$ kadardır. Sonuçta net etki $b+d+e+f+g$ bunlardan b ve d sırasıyla tüketim ve üretim çarpıklığını temsil eder. Ayrıca sübvansiyon rakip malların fiyatını bozarak ticaret hadlerini bozar. Zira bizim ihracat fiyatımız artmış, yabancı ülkelerin ihracat fiyatı azalmıştır.

Sübvansiyon yoluyla tarım ürünlerinin ihracat edilmesi siyasal nedenlerle tarımsal destekleme fiyatlarının indirilemediği durumlar için geçerlidir. Biriken üretim fazlalıklarını dünya piyasalarına satarak fazlalıklarını azaltmayı sağlar. Ancak bu fazlalıklar sübvansiyon uygulanan ürünün dünya fiyatını düşürerek dünya fiyat istikrarını bozabilir. Tıpkı OTP (Ortak Tarım Politikası) gibi. AB'nin tarım ithalatçısı iken ihracatçısı durumuna gelmesinin tek nedeni ihracat sübvansiyonudur. Sonuçta ihracat sübvansiyonunun da dış ticaret üzerinde olumsuz etkisi sözkonusudur.¹⁹

1.2.3. Tarımsal Desteklemeler

Tarımsal üretimi koruyucu önlemler içerisinde yeralan destekleme politikaları çok çeşitli şekillerde uygulanır. Bu uygulamalardan en önemlisi doğrudan destekleme ve

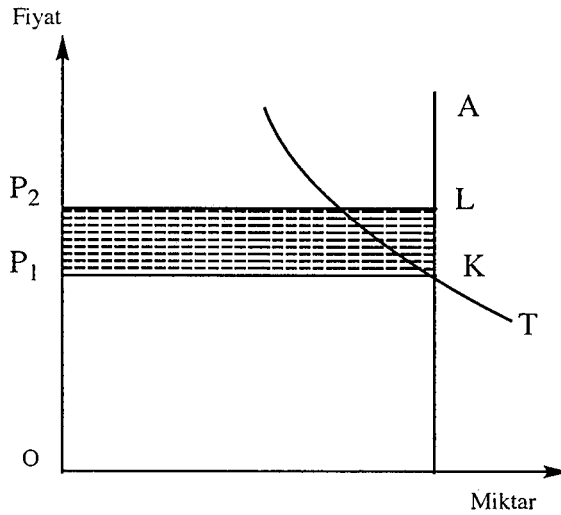
¹⁸KRUGMAN, OBSTFELD, a.g.e., s.15.

¹⁹SEYİDOĞLU, a.g.e., s.598.

taban fiyat uygulamasıdır. Diğer önlemler ise Ekim alanının sınırlanması, girdi sınırlaması, tüketici sübvansiyonudur.

1.2.3.1.Hedef Fiyat (Doğrudan Destekleme)

Hedef fiyat uygulamasında devlet çiftçiye ne kadar ödemek istiyorsa o ölçüde destekleme fiyatını belirler. Şayet piyasa fiyatı yurtiçi fiyatın altına düşerse hükümet aradaki farkı doğrudan doğruya tarım üreticilerine öder. Hedef fiyat uygulamasına doğrudan desteklemede denilmektedir.

Şekil 7: Fiyat Farkının Ödenmesi

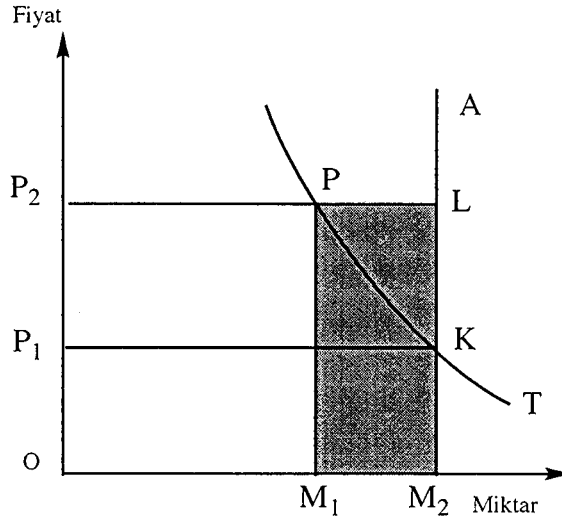
Hedef fiyat uygulamasını şekil yardımıyla incelemeye çalışırsak tarım arzı sabittir. (Kısa dönem) A ve T sırasıyla arz ve talep eğrilerini göstermektedir. Normal şartlarda müdahale olmaksızın denge P_1 fiyat seviyesinde olacaktır. Eğer devlet üreticilerin elde ettikleri geliri düşük buluyorsa ve daha yüksek bir gelir elde etmeleri gerektiğini düşünüyorsa ve tüketicisinde serbest piyasa fiyatında alım yapmasını istiyorsa bu destekleme fiyatı P_2 'dir. Şekilde fiyat P_1 seviyesinde gerçekleştiği için devlet P_2P_1LK kadarlık çiftçilere ödemede bulunacaktır. Bu uygulamanın devlete maliyeti P_1P_2LK alanı kadardır.²⁰

1.2.3.2.Müdahale Fiyatı (Dolaylı Destekleme)

Müdahale fiyatına gelince piyasa fiyatı, devletin belirlediği müdahale fiyatının altına düşecek olursa bu fiyat düşüşünü engellemek için devlet, piyasaya alıcı olarak

²⁰Orhan TÜRKAY, İktisat Teorisine Giriş-Mikroiktisat, 8. Baskı, Adım Yayıncılık, 1992, s.76-77.

girer. İşte piyasada oluşmasına devletin izin verdiği en düşük fiyata müdahale fiyatı denir (Taban fiyat uygulamasında denilmektedir).

Şekil 8: Tarımsal Destekleme

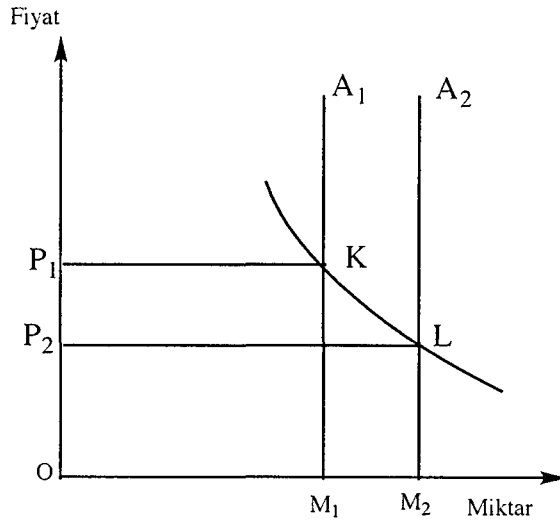
Şekille ifade edersek, piyasaya herhangi bir müdahalede bulunulmaz ise oluşacak fiyat P_1 'dir. Devlet fiyatın P_2 'nin altına düşmesini önlemek için piyasaya alıcı olarak girer ve toplam ürünün M_1M_2 kadarını P_2 fiyatından satın alır. Devletin dışında alıcılara arz edilecek miktar ise OM_1 'dir. Devlet dışındaki alıcılarda OM_1 'in tamamını P_2 fiyatında satın almaya hazırdırlar. Böylece ürün P_2 'den satılmış olur. Üreticilerin eline OP_2LM_2 kadar satış hasılatı geçer. Eğer müdahale fiyatı diye bir şey olmasaydı üreticilerin eline geçen fiyat P_1 'e düşeceğinden OP_1KM_2 kadar olacaktı. Bu politikanın devlete maliyeti ise şekilde koyu renkle gösterilen alan kadardır.²¹

Hedef fiyat ve müdahale fiyatı uygulamalarının temel nedeni sosyal amaçlardır. Sözünü ettiğimiz uygulamalar günümüzde dünya tarım piyasalarında önemli yere sahip olan AB ve ABD'de uygulanmaktadır. AB ve ABD'nin tarımsal destekleme politikaları dünya tarım özellikle tahıl fiyatları üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. AB, OTP'sında hedef fiyat ABD tarım politikasında ise müdahale fiyatı önemli yer tutmaktadır.

1.2.3.3. Ekim Alanlarının Sınırlandırılması, Üretim Kotası ve Tüketici Sübvansiyonları

Tarım ürünlerinin arzındaki artış fiyat üzerinde düşürücü etki yapar. Ekim alanlarının sınırlandırılmasındaki amaç fiyat düşüşlerini engellemektir. Böylece fiyatın ve gelirin istikrarı sağlanacaktır. Zira tarım sektöründe üreticiler ürünlerini mümkün olan en yüksek fiyattan satmak isterler. Ancak talebin yetersizliği ve arzın çok fazla olması durumunda çok daha düşük fiyatlara razı olabilirler. Şöyleki;

²¹TÜRKAY, a.g.e., s.78-79.

Şekil 9: Ekim Alanlarının Sınırlandırılması

Bu dönem piyasa fiyatı P_1 'de oluşmuş olsun. Devlet bu fiyat seviyesinin üreticiler için yeterli olduğunu üreticilere iyi gelir bıraktığını düşünebilir. Zira çiftçiler yüksek geliri gördükçe daha çok üretime yönelecek bu da gelecek dönem tarım üreticilerinin gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına yol açacaktır. Devlet bu üretim hacminin uygun olduğunu düşünerek gelecek yıl mevcut ekim alanlarından daha fazla alanda tarım üretimini yasaklayabilir. Şekilde gelecek dönem fiyat P_2 'ye üretim miktarı M_2 'ye yükseleceğini arz eğrisinin A_1 'den A_2 'ye yükseleceğini düşünebilir. Bu açıkça taralı alan büyüklüklerinden anlaşılacağı gibi üretici gelirlerinin düşmesi demektir. Devlet mevcut ekim alanlarını sınırlayarak fiyatın ve gelirin artması yoluna gidebilir. Bunun en iyi örneği Brezilya'nın kahve üretiminde görülür. Ürünün bol olduğu yılda Brezilya ürünü dünya piyasalarına sunarsa ihraç geliri azalmaktadır. Bunun için Brezilya kahve üretiminin belirli kısmını denize dökerek arzı sınırlamakta fiyat ve gelir istikrarını sağlamaktadır.²²

Buna karşın üretim kotası ise üretim alanını sınırlandırmak yerine üretim miktarını sınırlamayı hedefler. Bu da denetimi gerektirir. Bu denetimlerde maliyeti artırır.²³

Ekim alanlarının sınırlandırılması ve üretim kotası dışında destekleme politikaları sınıfına sokabileceğimiz tüketici sübvansiyonları yer almaktadır. Hükümetler tarım ürünlerine iç piyasada sübvansiyon vererek yurtiçi üretimlerini ucuzlatırlar. Bu yolla tarımsal destekleme politikalarının yurtiçi tüketiciler üzerindeki etkisi azaltılmaya

²²TÜRKAY, a.g.e., s.75.

²³SEYİDOĞLU, a.g.e., s.599.

çalışılır. Bu politikada amaç stokları eritmektir. Ancak bu da yurtdışından yurtiçine giren tarım ürünleri için haksız rekabettir ve uluslararası ticareti bozucu etkiye sahiptir.²⁴

Tarımsal destekleme politikalarının yurtiçinde doğrudan uluslararası ticarete ise dolaylı yoldan etkileri vardır.

Yurtiçinde tarımsal destekleme politikaları üreticileri koruma amacı taşıdığından yurtiçi fiyatları arttırır. Bu da üretimi özendirerek üretim çarpıklığına yolaçmaktadır. Destekleme politikaları sonucu hedef fiyatı uygulaması sözkonusu ise yapılan doğrudan ödemeler, müdahale fiyatı sözkonusu ise satın alınan ürünlerin depolanması ve depolanan ürünlerin imhası, ekonomiye ve bütçeye önemli bir yük yüklemektedir. Ancak ekonomi için önemli olan asıl yük etkin kaynak dağılımının bozulmasıdır. Zira destekleme politikaları sonucu ekonomideki kaynaklar bölüşüm etkisi nedeniyle verimli alanlardan verimsiz alanlara kaymaktadır. Tüketiciler yükselen fiyatlar nedeniyle ürünleri eskisinden daha pahalıya tüketmektedirler. Bu ise yurtiçinde tüketim çarpıklığına yol açmaktadır.²⁵

Tarımsal destekleme politikalarının uluslararası alandaki etkilerine gelince, tarımsal destekleme politikaları yurtiçi ekonomideki sorunları çözmeye yönelik olsada dolaylı yoldan uluslararası ticareti etkilemektedir. Tıpkı AB'nin yürürlüğe koyduğu OTP'nın AB içerisinde yaşayan çiftçilerin gelirlerini istikrarlandırma amacı taşımasına karşılık, zamanla dünya tarım piyasalarını ele geçirerek tarım ihracatçısı ülkelerin tarım ihracatını olumsuz yönde etkilemesi gibi.

Tarım ihracatında söz sahibi olmayan ülkelerin tarımsal destekleme politikalarına yönelmeleri dünya üretimini arttırarak fiyatların düşmesine yol açar. Yine tarım ihracatında söz sahibi olmayan ülkelerin tarımsal destekleme politikaları uygulamaları yurtiçi üretimi özendirir ve kaynakları tarımsal desteklemenin olduğu alana kaydırır. Sonuçta uygulanan destekleme politikaları desteklemenin uygulandığı ülkede ithalatı azaltırken ihraç edilecek ürün olanağını arttırır. Buna karşılık tarım ihracatçısı ülkelerde ise ihraç olanaklarını azaltırken desteklemenin olduğu ürünlerin ithalatını artırır. Bu durum antikorumacı dış ticaret politikası ve karşılaştırmalı üstünlüklerin gerçekleşmesini engellemektedir.²⁶

Destekleme politikalarının yoğun olarak uygulandığı ürünlerin fiyatının düşmesi ilgili ürün ihracatçısı ülkeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Japonya'nın pirince

²⁴SEYİDOĞLU, a.g.e., s.600.

²⁵SEYİDOĞLU, a.g.e., s.601.

²⁶SEYİDOĞLU, a.g.e., s.602-603.

uyguladığı destekleme ve korumacılığın civar ülkelerin pirinç üretimi ve ihracatını etkilemesi gibi...

Sonuç olarak uygulama destekleme politikaları dolaylı yoldan uluslararası tarım ticaretini etkilemekte ve dünya tarım ürünleri ticaretinde istikrarsızlıklara yolaçmaktadır.

1.2.4. Diğer Önlemler

Tarım ürünleri dış ticaretine uygulanan pekçok tarife dışı engel mevcuttur. Bunlar arasında TSE, İSO 9000 gibi sağlık ve kalite standartları, tarımsal ürünlerin ithalat, ihracat ve içaımları için kurulan devlet monopolleri, devletin makine, gübre, sulama, ulaştırma gibi girdilere sübvansiyon uygulaması, tarımsal kazançların düşük vergilendirilmesi gibi önlemler mevcuttur.

1.3. Tarımda Korumacı Politikaların Uluslararası Tarım Ticareti Üzerindeki Etkileri

Tarımda uygulanmakta olan korumacı politikaların tarım ürünleri ticareti üzerinde yolaçtığı etkiler olumsuzdur. Bu etkileri kısaca sıralayacak olursak,

- Tarımda uygulanan ve uluslararası tarım ticaretinde dolaysız veya dolaylı etkileri olan korumacı politikaların hemen hepsi üretim ve tüketim çarpıklığına yolaçmaktadır.
- Tarımda sözsahibi olmayan ülkeler korumacı politikalarını tarımda söz sahibi ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklere sahip oldukları ürünlerde yoğunlaşmakta ve tarımsal ihracatlarını artırmalarına engel olmaktadır.
- Tarımsal kaynakların antikorumacı ticarete olduğundan farklı kullanılmasına, kaynakların verimli alanlardan verimsiz alanlara kaymasına ve tarımda devlet müdahalesinin yaygınlaşmasına yolaçmaktadır.
- Tarımda korumacılık kaynak israfına ve tarımsal ürün ihracatında söz sahibi ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklere göre yapılanmasını engellemektedir.
- Sanayileşmiş ülkelerin uyguladığı korumacılık geliştirmekte olan ülkelerde tarımda tekelleşmeye yolaçmakta, tarımı ve ekonomiyi dışticarete kapalı hale getirmektedir.
- Sanayileşmiş ülkelerin korumacı önlemleri geliştirmekte olan ülkelerin dünya

tarım piyasalarına açılmasını engellemekte ve tarımsal ihracatlarının yapısını olması gerekenden farklı bir yapıya bürünmesine yolaçmaktadır.

- İktisadi birlikler sözkonusu olduğunda 3. ülkelere karşı uygulanan korumacı politikalarda ticaret, saptırma etkisine yolaçmaktadır.

2. GATT VE TARIM

Uluslararası ticaret örgütünün (İTO) yürürlüğe girememesi nedeniyle başlangıçta geçici bir anlaşma niteliğinde olan ve 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (The General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) kalıcı bir anlaşma niteliği kazanmıştır.

2.1. GATT'ın Gelişimi

Dünya üzerinde ticaretin başladığı ilk dönemlerden günümüze kadar ülkeler uluslararası ticarete sınırlamalar getirmişlerdir. Başlangıçta sadece dış ticaretten vergi alma amacı taşıyan bu müdahaleler zamanla içinde birçok amacın bulunduğu müdahale biçimlerine dönüşmüştür.

Uluslararası ticarete müdahale konusunda ilk önemli uygulama merkantilistler döneminde görülür. Merkantilistler ulusların refahını altın, gümüş gibi değerli madenlerin çokluğu ile aynı görmüşler ve refahı arttırmak için ülkeye dış ticaret fazlası sağlayacak (ihracatın teşviki, ithalatın ikamesi gibi) düzenlemelerin yapılmasını savunmuşlardır.²⁷

Merkantilistlerden sonra gelen Fizyokratlar Merkantilistleri eleştirmişlerdir. Fizyokratlar refahın kaynağı olarak doğayı görmüşlerdir. Ekonomi için en iyi politikanın antikorumacı - veya bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler (Laissez faire, laissez passer) - politikası olduğunu savunmuşlardır.

Fizyokratlardan sonra gelen klasik iktisatçılar antikorumacı politikaları uluslararası ticarete ulaşılması gereken bir ideal olarak savunmuşlardır. Klasik iktisatçılar antikorumacılığın yaygınlaşmasını sağlayarak 19. YY'da dünya ticaretine egemen olmasını sağlamışlardır. Antikorumacılığın egemen olduğu bu dönem Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iktisadi milliyetçilik akımların bu

²⁷Aykut KİBRİTÇİOĞLU, *Uluslararası Makroiktisat Okumalar*, 72 Tasarım, Dizgi, Ofset, Bilgisayar Yayıncılık Ltd. Şti. Ankara, 1996, s.25.

dönemin sonunu getirmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra ülkeler yerli sanayilerini kurmak ve kurdukları bu sanayileri dış ticarete karşı korumak için korumacı önlemlere başvurmuşlardır.

İki dünya savaşı arası dönemde ise ülkeler arasındaki ticari ilişkiler giderek kopmuş, bu dönemde yaşanan büyük ekonomi buhranı ve altın standardının yıkılmış olması, ülkeleri ödemeler bilançosu dengesizlikleri ve işsizlikle mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Ülkeler bu durumu aşmak için tek başlarına tedbirler almaya başlamışlardır. Sonuçta alınan bu tedbirler uluslararası ticaretle rekabetçi devalüasyonlara ve dünya genelinde tarife oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Bu dönemde ülkeler ayırım gözetici gümrük tarifeleri ve en çok kayırılan ülke kuralları yaygın bir şekilde uygulanmıştır.²⁸

Özellikle 1930 yılında ABD'nin Smoot-Hawley yasasını yürürlüğe koyması rekabetçi devalüasyonlarının başlangıcını oluşturur. (Bakınız Şekil 10). Bu yasayla tarife oranları keskin bir şekilde yükselmiştir.

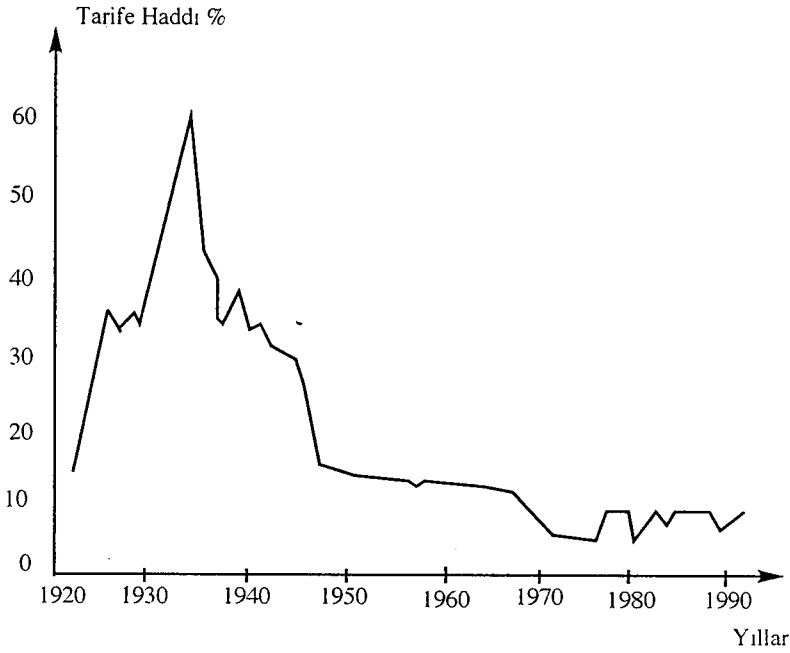
Smoot Hawley yasasının yürürlüğe girmesinden İsviçre ABD'ye mal ihracatını durdurmuş, İtalya, Fransa ve Almanya otomobil üzerindeki tarife oranlarını yükseltmişlerdir. Kanada ABD'nin gıda ve kereste ithalatına koyduğu tarifeler nedeniyle misilleme yapmışlardır. Yine Yeni Zelanda, Avustralya, Fransa ve Meksika tarife artırımlarına yönelmişlerdir.²⁹

1930'larda artan bu korumacı eğilimler Almanya, ABD, Fransa ve İngiltere'nin dünya sanayi ürünleri ithalatı üzerindeki koruma oranlarını 1913-1930 yılları arasında Almanya'da % 13'ten % 21'e ABD'de % 25'ten % 48'e, Fransa'da % 20'den % 30'a ve İngiltere'de ise % 0'dan % 14'e çıkmıştır. Yine bu dönemde ülkeler koruma duvarlarını yükseltirken, ihracatı arttırmak için ihracat sübvansiyonlarını arttırmışlar ve ihracat kartelleri oluşturmuşlardır. Bunun sonucunda dünya tarım ticareti 1929 yılında 55.2 milyar \$ iken 1939 yılında 24.3 milyar \$'a düşmüştür.³⁰

²⁸M.Metin EKER "Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve Yeni Korumacılık" **DPT Uzmanlık Tezi**, Ekim 1998, s.6.

²⁹EKER, a.g.e., s.7.

³⁰Halis AKDER, Gülcan ERAKTAN, Ahmet ŞAHİNÖZ, **AB ve GATT Karşısında Türk Gıda Sektörü**, Setbir Yayınları, 1997, s.108.

Şekil 10: ABD Tarife Haddi (1920-1990)

Kaynak: KRUGMAN, OBSTFELD, a.g.e., s.239.

İki savaş arası dönemde artan korumacı eğilimler, ekonomik hayatın canlılığını sürdürebilmek için dış pazarlara açılma ihtiyacı içinde olan sanayileşmiş ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Bunun üzerine sanayileşmiş ülkeler ve özellikle ABD korumacılığını dolayısıyla tarifelerin indirilmesi gerektiği sonucuna varmış ve karşılıklı tarife indirimi politikasını uygulamaya koymuştur. Karşılıklı tarife indirimi politikası, A.B.D.'nin "belirli bir malın başlıca ihracatçısı olan bir ülkeye A.B.D.'nin ihraç ettiği bazı mallar üstündeki tarifelerini azaltırsa, A.B.D.'de de karşılık olarak o ürün üzerinde uyguladığı tarife oranlarını azaltma şeklinde istemektedir. A.B.D.'nin karşılıklı tarife indirimi politikası sonucunda A.B.D.'nin ithalat üzerine uyguladığı tarife haddi 1930'lu yılların başlarından 1950'lere %59'lardan %25'lere gerilemiştir.³¹ (Bkz.Şekil 10)

İkinci dünya savaşından sonra ülkeler 1944 yılında toplanan Bretton Woods konferansında uluslararası ticarete serbest ticaret politikasının egemen olduğu ve ülkeler arasında aşırı korumacı tarifelerin uygulanmadığı yeni uluslararası ticaret düzeninin temelleri atılmıştır. Bretton Woods konferansında yeni ticari düzenin işlemlerini sağlamak üzere uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve uluslararası para fonu (IMF) kurulmuştur. Bunlardan birincisi savaştan çıkan Avrupa ekonomilerinin onarımına daha sonrada gelişmekte olan ülkelerin ekonomik programlarına finansman desteği sağlamak amacıyla, ikincisi ise dünya para

³¹KRUGMAN, OBSTFELD, a.g.e., s. 241.

piyasalarında istikrar sağlamak amacıyla üye ülkelerin kısa vadeli ödemeler bilançosu dengesizliklerine çözüm amacıyla kurulmuştur.

Yeni uluslararası ticari düzenin 3. ayağını oluşturacak olan Uluslararası Ticaret Örgütü (İTO) ise uluslararası ticareti antikorumacı (serbest) ticaretin geliştirilmesi amacıyla 1947-48 yıllarında 50'ye yakın ülkenin katılımıyla Havana'da kurulmuştur. Ancak İTO başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkeler tarafından ülkelerin yurtiçi politikalarına karıştığı gerekçesiyle imzalanmamıştır. İTO kuruluş müzakereleri sırasında 23 ülke birbirleriyle tarife indirimi konusunda anlaşmaya varmışlardı. Bu 23 ülke İTO'nun kuruluş anlaşması onaylanıncaya kadar bu indirimleri uygulayabilmek için geçici olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması imzalanmış ve bu indirimler zamanla ilgili üye ülkelerin tümüne yaygınlaştırmıştır. Böylece geçici bir anlaşma olan GATT İTO'nun onaylanmaması üzerine sürekli bir kuruluş haline gelmiştir.³²

GATT 1948 yılında faaliyete geçmiş ve uluslararası bir örgüt haline gelmiştir. GATT'ın temel hedefi "korumacılığı zamanla azaltarak yok etmek ve adil bir ticaret ortamı oluşturmaktır".³³ 1947-1994 yılları arasında 8 müzakere turu yapılmıştır. Bunlar sırasıyla Cenevre Konferansı (1947), Annency Konferansı (1949), Torquay Konferansı (1951), Cenevre Konferansı (1956, Dillon turu (1960-61), Kennedy Turu (1964-1967), Tokyo Turu (1973-1979) ve Uruguay Turu (1986-1994)'dur.

Türkiye GATT'a 1950-1951 Torquay (İngiltere) tarife görüşmeleri sonucunda 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı yasa ile katılmıştır.³⁴

İlk 5 round iki taraflı müzakereler yoluyla gümrük tarifelerinde indirim şeklinde gerçekleşmiştir. İlk 5 rounda Şekil 10'da görülebileceği gibi dünya tarife indirimlerinde önemli katkılar sağlanmıştır. İlk 5 rounda sonra gelen Dillon, Tokyo, Kennedy turlarında ise indirimler çok taraflı müzakereler şeklinde gerçekleşmiştir.

1964-67 Kenndy turunda sanayi ülkeleri belirli sektörler dışında bütün kalemlerde % 50 indirim yapılmıştır. Kenndy turu genel olarak ele alındığında tarife oranlarında ortalama olarak % 35 indirim sağlanmıştır.³⁵

³²GATT Uruguay Round Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri, İGEME, Eylül, 1997, s.5.

³³AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.109.

³⁴Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, Yenilenmiş 4. Bası, İstanbul, 1996, s.247.

³⁵KRUGMAN, OBSTFELD, a.g.e., s.242.

1970'lerin ortaları ve 1980'lerin başlarında yaşanan ekonomik durgunluk ülkeleri GATT'a rağmen yeni korumacı politikalara itmiştir. Bu dönemde tarife dışı engellerin ithalattaki payı 1966'dan 1986'ya Japonya'da % 31'den % 44'e ABD'de % 36'dan % 45'e Almanya'da % 24'den % 41'e Fransa'da % 16'dan % 82'ye, sübvansiyon / GSMH oranları ise OECD ülkelerinde iki katına çıkmıştır.³⁶

1973-79 yılları arasında yapılan Tokyo turunda ise tarife indirimleri yanında dünya ticaretinde artış eğilimi gösteren tarife dışı engellerde (ihraç kısıtlamaları ve düzenli pazarlama anlaşmaları gibi) indirime gidilmiştir.

1986-1994 yılları arasında düzenlenen Uruguay turunda ise, dünya ticareti için olumlu sonuçlar vermiştir. Bu turda çok taraflı ticaret görüşmelerinin çerçevesi güçlendirilmiş ayrıca yabancı mal ve hizmetlerin yabancı pazarlara girişine ilişkin gelişmeler kaydedilmiştir. Yine Uruguay roundunda alınan kararlar Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur GATT ise ayrı bir kurum olmaktan çıkarak Dünya Ticaret Örgütünün parçası haline gelmiştir. Artık uluslararası ticaretle ilgili kuralların uygulanış ve işleyişinden WTO sorumludur.³⁷

GATT turlarının bugüne kadar sonuncusu olan Uruguay turu daha öncekilerden daha kapsamlı ve geniş katılımlı olmuştur. Bu turdan önceki turlarda asıl hedeflenen gümrük vergilerinin azaltılması iken, bu turda dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma ve uzlaşma paket halinde kabul edilmiştir. Uruguay roundu sonucunda tarife indirim taahhütlerinin sona ereceği 2005 yılında dünya ticaretinde % 15-20 artış dünya genelinde ise 500 milyar \$ tutarında ek gelir beklenmektedir.³⁸

2.2. GATT'ın Temel İlkeleri

GATT Anlaşmasının başlangıç kısmında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ile ilgili 4 temel ilke yer alır.

Birinci ilke, uluslararası ticarete ayrımcılık yapılmaması ilkesidir (non-discrimination): Ticaret yapılan ülkeye göre gümrük tarifelerinde farklılığa gitmeyi yasaklamaktadır.

³⁶AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.110.

³⁷GATT Uruguay Round Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri, s.5.

³⁸T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, "Uruguay Round ve Dünya Ticaret Örgütü", Kurum İçi Çalışanlara Sunulan Bildiri, 1998, s.2.

İkinci ilke, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ilkesidir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için uluslararası bütün ticari engellerin tarifeye dönüştürülmesi ve zamanla azaltılarak ortadan kaldırılmasıdır.

Üçüncü ilke, GATT'a üye ülkeler arasında çıkan uyuşmazlıklarda tarafların danışmalarda bulunması ilkesidir. Üye ülkeler arasında anlaşmazlık olması durumunda hemen uluslararası ticarete zarar verebilecek önlemler almaktansa GATT'an arabuluculuk yapmasının istenmesidir.

Dördüncü ilke, müzakerede bulunma ilkesidir. GATT'a üye ülkelerin uluslararası ticareti serbestleştirmek için zaman zaman tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması için birbirleriyle müzakerelerde bulunmasını anlatır.³⁹

Bu ilkelere dayanarak GATT 1947'den 1990'lara kadar uluslararası ticaretin önündeki engelleri yavaş yavaş kaldırmıştır. 1947 yılında ortalama % 40 olan tarife oranları 1950'lerde % 25 1960'lı yıllarda % 10'a, 1970'lerde % 6'ya ve 1980'li yılların sonuna doğru % 4'e kadar indirilmiştir (Bkz. Şekil 10). 1947 yılında yalnızca 20 milyar \$ ile sınırlı olan dünya ticareti ise dünya üretiminden çok daha hızlı gelişerek 1998'de 5,5 trilyon \$'a yükselmesinde GATT'ın çok büyük katkısı olmuştur.⁴⁰

2.3. GATT'a Tarımla İlgili Düzenlemeler

1948 yılında faaliyete geçen GATT tarım sektörü ile ilgili düzenlemeleride içermektedir. 1948 GATT anlaşma metninde tarım ürünleri için özel düzenlemeler getirilmiş ve belirli istisnalar verilmiştir.

2.3.1. GATT'a Tarımla İlgili İstisnalar

Tarım sektörü diğer sektörlerden farklı olarak GATT'a bir takım istisnalara sahiptir. Bu istisnalardan birincisi, anlaşmanın dış ticarete uygulanan miktar kısıtlamalarını inceleyen 11. maddede yer alır. 11. maddede tarım ürünleri dışındaki ürünlere getirilen ithal kotaları ve ihraç sınırlamaları ile ilgili yasaklardan tarım sektörünün muaf olduğu belirtilir. Diğer bir deyişle, tarım sektöründe tarımsal fazlayı eritmek için ithalatta tarımsal açığı büyütmek için ihracatta miktar kısıtlamalarına gidilebilecektir. Bu istisna süt ürünlerini dış ticarete karşı yeterince koruyamadığı ileri süren ABD tarafından GATT'a diğer ülkelere kabul ettirilmiştir. Bu istisna hükmü ile ABD süt, şeker gibi birçok ürün ithalatına karşı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları koyma hakkı elde etmiştir.⁴¹

³⁹KARLUK, a.g.e., s.258.

⁴⁰FAO (Food Agriculture Organization) Database, www.apps.fao.org

⁴¹AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.111.

Tarım ürünleri ile ilgili ikinci istisna ise, ihracat sübvansiyonları ve damping uygulamalarını düzenleyen GATT'ın 16. ve 6. maddeleridir. Bu maddelere göre, ülkeler ihraç ettikleri tarım ürünlerinin ticareti dünya ticaretinden alması gereken paya ulaşmadığı sürece tarım ürünlerine ihracat sübvansiyonu, yurtiçi piyasada oluşan fiyatları aşmamak koşuluyla damping uygulayabilirler. Bu istisnada ABD tarafından GATT'a yeralması sağlanmıştır.⁴²

ABD'nin çabalarıyla GATT'a yeralan tarım sektörü ile ilgili bu iki istisna ile tarım sektörü sanayi ürünleri ticaretinin aksine korumacılığın en çok uygulandığı alan haline gelmiş ve GATT'a yeralan düzenlemelere taban tabana zıt bir gelişme göstermiştir.

Başlangıçta ABD'nin çıkarına görünen bu iki istisna Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasını (OTP) devreye sokmasıyla ABD'nin zararına olmuştur. AB tarım ürünlerindeki istisnalardan yararlanarak korumacı ve yüksek destekleme politikaları içeren OTP'yi devreye sokarak zamanla tarım ürünlerinde net ithalatçı konumdan net ihracatçı konuma geçerek dünya tarım ticaretinde (ihracatında) önemli pay sahibi olmuş buna karşılık ABD'nin dünya pazarlarındaki payı önemli ölçüde gerilemiştir. Bundan olumsuz etkilenen ABD tarım konusundaki yaklaşımını değiştirerek tarım ürünlerinin GATT kapsamına alınması için çabalamıştır. Ancak bundan zarar görecektir olan AB, ABD'nin çabalarına karşı çıkmıştır.⁴³

1960'lı yıllarda OTP'nin kurulmasından sonra AB ile ABD ve dünya tarım ticaretinde önemli yere sahip ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıklar OTP'nin gelişmesi nedeniyle giderek artmıştır. Bunun nedeni tarım ürünleri ticaretinde net ithalatçı olması gerekirken OTP'si sonucu net ihracatçı haline gelen AB'nin ABD ve diğer tarım ürünleri ihracatında önemli yere sahip ülkelerin tarım ürünleri ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Üstelik AB tarım ürünleri ticaretindeki bu payı yoğun bir korumacılık ve destekleme politikaları ile elde etmiştir. Bu nedenle GATT görüşmelerinde tarım sektörü en önemli konu haline gelmiştir. OTP'si "AB dışındaki tarım ihracatçısı ülkeler tarafından sürekli olarak eleştirilmiş ve GATT müzakereleri dahil olmak üzere her platformda değiştirilmesi yönünde çaba harcanmıştır".⁴⁴

2.3.2. GATT Turlarında Tarımla İlgili Düzenlemeler

ABD'nin önderliğinde 1948 yılında tarıma getirilen istisnalar nedeniyle tarım

⁴²AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.111.

⁴³Cemil ERTUĞRUL, "Dünya Tarım Politikalarında Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Türk Tarımı" DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1995, s.34.

⁴⁴ERTUĞRUL, a.g.e., s.35.

sektörü ilk 4 turda GATT kapsamı dışında tutulmuştur. OTP'nin 1960'larda kurulması ve/veya oluşmaya başlamasıyla tarımın GATT kapsamına alınması Dillon Turu ile gündeme gelmiş, Kennedy ve Tokyo turlarında ABD tarafından GATT kapsamına alınmaya çalışılmışsada bir gelişme kaydedilememiştir. Nihayet Uruguay turunda tarım GATT kapsamına alınmış ve tarım ürünleri ticareti ile ilgili olarak sınırlıda olsa gelişme kaydedilmiştir.

2.3.2.1. Dillon Turu (1960-1961)

GATT turlarının beşincisi olan Dillon turu Cenevre'de toplanmıştır. Dillon turunda tarım ürünleri ticaretinin GATT kapsamına alınma çabaları oluşum aşamasındayken gündeme gelmiştir.

AB OTP'nin politika araçlarını oluşturan prelevman (değişken oranlı gümrük vergisi) ve restitüsyon (ihracat primi) uygulamaların GATT kurallarıyla çeliştiği GATT kurallarına aykırı olduğu ileri sürülmüş ancak bir sonuç elde edilememiştir.⁴⁵

AB henüz oluşma aşamasında olan OTP konusunda ABD'nin soğuk savaş dönemi nedeniyle kesin tavır almamasına karşılık yağlı tohumlarda gümrük oranlarını sıfıra, tahıl dışı yem maddelerinde % 6'ya indirmiştir. Bunun nedeni o dönemde ABD'nin yağlı tohumlarda ve tahıl dışı yem ürünlerinde en büyük ihracatçısı AET'nin de en büyük ithalatçı olmasıdır.⁴⁶

2.3.2.2. Kennedy Turu (1963-1967)

Kennedy turunda tıpkı Dillon turu gibi Cenevre'de toplanmıştır. Bu turda görüşmeler AB ile ABD arasında geçmiştir.

Kennedy turunda ABD tarım ürünlerinde serbestleşmesine sağlanmasını Kennedy görüşmelerinin zorunlu şartı olarak ileri sürmüş AB'nin OTP çerçevesinde uygulanmakta olan fark giderici vergileri tarifeye dönüştürmesini ve her üründe asgari garantisinin sağlanmasını istemiştir. Ancak bu turdada AB bütün bu şartları reddetmiş ve yeni oluşan OTP konusunda taahhüde girmek istememiştir.⁴⁷

Kennedy turunda tarım sektöründe AB'nin ABD'nin önerisini reddetmesi nedeniyle indirimler yapılamamış sadece et gibi spesifik ürünlerde indirim sağlanmıştır. AB sadece zaman içinde tarımsal ürünlere indirim yapabileceğini belirtmiştir. Ayrıca

⁴⁵AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.111.

⁴⁶ERTUĞRUL, a.g.e., s.35.

⁴⁷ERTUĞRUL, a.g.e., s.35.

Kennedy turunda tarımla ilgili olarak Uluslararası Hububat Sözleşmesi imzalanmıştır.⁴⁸

2.3.2.3. Tokyo Turu (1973-1979)

Tokyo turu arz şoklarının yarattığı durgunluk ve tarife dışı engellerin yoğun olarak uygulandığı bir dönemde yapılmıştır.

Tokyo turunda tarım sektörü ile ilgili olarak iki sözleşme imzalanmıştır. Bunlardan birincisi sığır eti ticaretinin teşviki, serbestleştirilmesi ve sığır eti ticaretinde istikrar sağlama amacını güden sığır eti sözleşmesi, diğeri ise süt ve süt ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi, geliştirilmesi ve fiyat istikrarını sağlama amacını güden uluslararası süt sözleşmesidir. Tokyo turunda sanayileşmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere yaptıkları tropik ürün (çay, kakao, kahve, baharat gibi) ithalatına uyguladıkları tarife ve tarife dışı engellerde zamanla indirim yapmayı kabul etmişlerdir.⁴⁹

Tokyo turundada ABD tarım sektörünün GATT kapsamına alınması için çabalanmıştır. Fakat ticaretinin sektörel bazda mı, ürün bazında mı ele alınacağı konusu görüşmelerin uzamasına neden olmuş sonunda ürün grubu başında ele alınması kararlaştırılmıştır. Tokyo turunda AB'nin teklifleri reddetmesi nedeniyle kesin bir sonuç alınamamıştır.⁵⁰

2.3.2.4. Uruguay Turu (1986-1994)

Uruguay'ın Punta Del Este kentinde toplanan Uruguay turu Fas'ın Marakeş kentinde atılan imzalarla 1994'te sona ermiştir.

1980'li yılların başlarında dünya tarım ticareti büyük bir durgunluğa girmiştir. 1970'li yıllarda 52 milyar \$ olan dünya tarım ticareti 1980'de 234 milyar \$'a ulaştıktan sonraki 7 yıl boyunca azalma göstermiştir. Dünya tarım ticareti ancak 1987 yılında 1980 yılındaki seviyesini yakalamış 1989'da 302 milyar \$'a 1997 yılında 455 milyar \$'a günümüzde tahmini olarak 500 milyar \$'a yükselmiştir.⁵¹

Bu durgunluğun nedenleri, "... Kuzey Yarımkürede beslenmede doyum

⁴⁸KARLUK, a.g.e., s.274.

⁴⁹KARLUK, a.g.e., s.275-276.

⁵⁰ERTUĞRUL, a.g.e., s.36.

⁵¹FAO (Food Agriculture Organization) Database, www.apps.fao.org

noktasına ulaşılması Güney Yarımkürede dış borç yükünün ithalat olanaklarını sınırlaması, yüksek değerli doların ithalatın maliyetini yükseltmesi, 1983 yılından itibaren petrol fiyatlarında yaşanan karşı şok, dünya finansman piyasalarında faizlerin yükselmesi, Kuzey ve Güney Yarımkürede çok sayıda ülkenin kendi kendine yeterlilik konusunda ilerleme..."sidir.⁵²

1980'li yılların başında yaşanan bu durgunluk tarımsal arzı talebinden daha fazla artmaya devam eden AB ve ABD gibi ülkelerde tarımsal fazlaların artmasına yol açmıştır. Bu nedenle AB ve ABD gibi ülkelerin mevcut tarımsal fazlaları eritmek için ve dünya tarım piyasalarından daha fazla pay kapmak için tarım ürünleri ihracatına yoğun olarak ihracat sübvansiyonu uygulamalarına neden olmuş ve sübvansiyonlar savaşına yolaçmıştır.

Sübvansiyonlar savaşı "...tarım ürünleri fiyatlarını düşürürken, tarım ihracatına sübvansiyon sağlayan ülkelerin önüne ödenmesi güç mali faturalar ortaya çıkarmıştır".⁵³

Böyle bir ortamda 1986 yılında Uruguay Punta Del Este kentinde 127 ülkenin katılımıyla GATT görüşmeleri başlamıştır. 1990 yılında bitmesi hedeflenen Uruguay turu AB başta olmak üzere bütün ülkeler yurtiçi destekleme politikalarını değiştirmek istemedikleri için görüşmeler 1994 Nisanına kadar uzamıştır.⁵⁴

Uruguay Turunda geride kalan 3 tur gibi tarım alanında en önemli konu OTP olmuştur. Bu turda ABD yanında Cairns grubu ülkeleri ve diğer önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerde OTP'ni ciddi şekilde eleştirmektedirler (Japonya hariç). Ülkere göre OTP bir an önce reforma tabi tutulmalıdır. Uruguay turunda ülkeler OTP'nin ciddi şekilde ele alınmasını ve dünya tarım politikalarındaki sorunlara kesin bir çözüm getirilmesini istemişlerdir.

Uruguay turu görüşmelerinde ABD ve tarım ihracatçısı olan diğer ülkeler değişken oranlı vergi uygulamasına ve ihracat sübvansiyonlarına son verilmesini istemişlerdir. Bu ülkeler AB tarafından uygulanan değişken vergiyi tarife dışı engel, ihracat sübvansiyonlarını gizli yardım olarak kabul etmişlerdir. Buna karşın AB, Japonya ve Kuzey Avrupa ülkeleri tarım sektöründe koruyuculuğun devam etmesini istemişlerdir.

Uruguay roundunun 1990 yılında bitirilmesi hedeflenmekteydi. Ancak AB'nin

⁵²AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.116.

⁵³AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.116.

⁵⁴ERTUĞRUL, a.g.e., s.37.

tutumunu değiştirmemesi üzerine OTP konusunda görüşmeler yine varmıştır. ABD ve Cairns grubu ülkeleri AB'ni GATT'an çekilmekle tehdit etmişler ve görüşmelere ara verilmiştir. Nihayet 1992 yılında OTP konusunda AB'nin kendi içinde OTP'nin getirdiği mali yükler nedeniyle itirazlar gelince Mayıs 92 reformu adı verilen ve OTP'de reform yapan kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlarla AB'nin OTP'sı temel değişikliklerle ABD'nin temel destekleme sistemine uyarlanmıştır. Böylece ABD ve AB arasında en önemli anlaşmazlık konusu ortadan kaldırılmıştır.

Mayıs 1992 reformundan sonra ABD-AB arasındaki görüşmeler yeniden başlamış ve Kasım 92'de Blair House ön anlaşması imzalanmıştır. Nihai senet Aralık 93'te son şeklini almış ve Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde imzalanmıştır.

“...Uruguay roundu görüşmeleri, yalnızca gümrük korumaları üzerine yoğunlaştıran kendinden önceki roundlardan farklı olarak ulusal tarım politikalarını iç desteklerden dış desteklere kadar bir bütün olarak...” ele almıştır.⁵⁵

Uruguay roundunda ABD ve AB'nin anlaşmasından sonra imzalanan nihai senetle Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş ve çok sayıda mal ve hizmeti ticareti anlaşmasını içeren GATT 94 imzalanmıştır.

Uruguay roundunda imzalanan çok taraflı anlaşmalardan biride tarım anlaşmasıdır. Tarım anlaşması ile tarım ürünleri ticaretinde GATT kurallar sistemine geçilmiş ülkeler tarım ticaretinde ticaret saptırıcı uygulamaların azaltılması için tarife (pazara giriş), sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanında taahhütlere girmişlerdir. Birde sağlık ve bitki sağlığı konusunda verilen taahhütler vardır.

Tarife (pazara giriş) alanındaki taahhütler tarım dış ticaretini engelleyici tarife dışı engellerin (değişken vergi, ihraç sınırlamaları, ithal kotalarının) tarifelere dönüştürülmesini ve aşama aşama belirli oranlarda tarife haline getirilmiş engellerin indirimidir. Bu indirimler gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerin taahhütlerin 2/3'üdür. Az gelişmiş ülkelerde indirimden muaf tutulmaktadır. Taahhütleri gerçekleştirmede süre söz konusudur.

Sübvansiyon alanındaki taahhütler ise, ihracat sübvansiyonları alanında aşama aşama belirli indirimler vardır. İhracat sübvansiyonlarına konu olmayan tarımsal ürünlere ihracat sübvansiyonu uygulanmayacaktır. İhracat sübvansiyonlarında da gelişmekte olan ülkelerin uygulayacağı indirimler gelişmiş ülkelerin 2/3'üdür.

⁵⁵AKDER, ERAKTAN, şAHİNÖZ, a.g.e., s.128.

Tarımsal destekleme alanında ise, ticaret saptırıcı etkisi olan tarımsal destekleme politikalarının aşamalı şekilde belli oranlarda indirilmesi öngörülmektedir. Yine gelişmekte olan ülkelerin indirimleri ve muafiyetleri gelişmiş ülkelerin 2/3'üdür.

Sağlık ve bitki sağlığı anlaşmasında bir tür taahhüt olarak yorumlanabilir. Anlaşmanın temel amacı sağlık konusunun dış ticareti engelleyici tarife-dışı engelle dönüşmesinin önlemektir.

3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE TARIM ANLAŞMASI

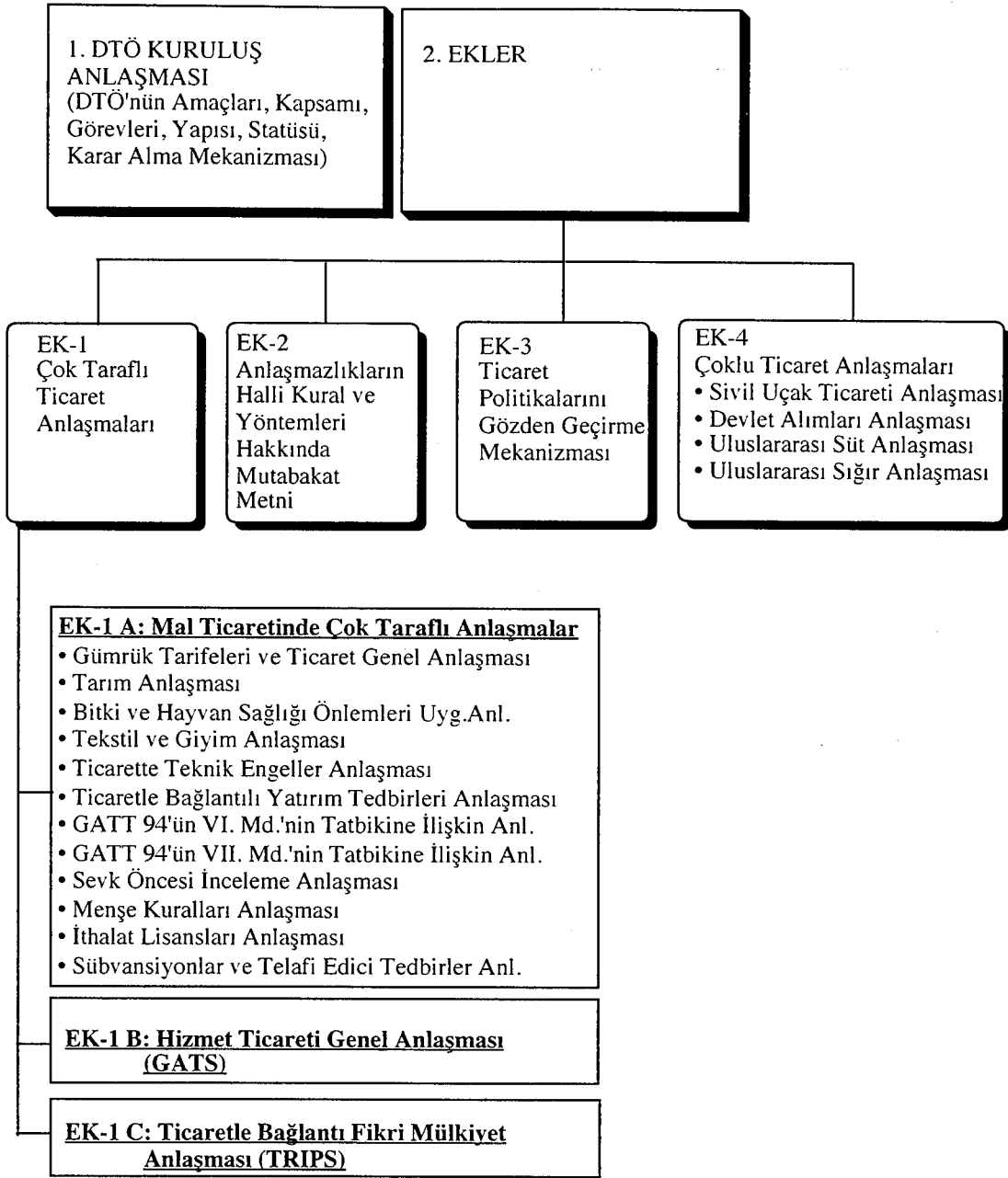
3.1. Dünya Ticaret Örgütü

Uruguay turunda, ticaretin serbestleştirilmesi ve düzenli işleyişini amaç edinen bir anlaşma olan GATT kurumsal bir yapıya kavuşturularak 1.1.1985 tarihinde Dünya Ticaret Örgütüne dönüştürülmüştür. Böylece Dünya Ticaret Örgütü Bretton Woods konferansında temelleri atılan yeni ticari düzenin IMF ve IBRD'den sonra 3. ayağı olması amaçlanan ancak gerçekleşmeyen İTO (Uluslararası Ticaret Örgütü)nün yerini almıştır. Türkiye Dünya Ticaret Örgütü'ne 26.01.1995 tarihinde 4067 sayılı yasa ile 01.01.1995 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere katılmıştır.

3.1.1. Dünya Ticaret Örgütünün Kapsamı

Dünya Ticaret Örgütünün kapsamı DTÖ kuruluş anlaşması ve çok taraflı ticaret anlaşmaları ile uzlaşma ve kararları içeren eklerden oluşur. DTÖ kapsamını şekil ile ifade etmeye çalışırsak,⁵⁶

⁵⁶Resmi Gazete, S.22213, Mükerrer 25 Şubat 1995, Cumartesi, s.11.

Şekil 11: Uruguay Roundunda Kabul Edilen Nihai Senette Yer Alan Anlaşmalar

Kaynak: Resmi Gazete.

EK-1'de yer alan çok taraflı Ticaret Anlaşmaları anlaşmanın en geniş kısmıdır. Üye ülkeler için bağlayıcıdır. EK-1 A'daki anlaşmalar GATT 94 anlaşmaları olarak geçmektedir. GAT 47 anlaşmalarından hukuki olarak farklıdır. Bu bölümde yer alan Tarım Anlaşması ve Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması ile bu sektörler ilk defa GATT kuralları içerisine alınmışlardır. EK-1 B, Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasını içerir. İlk

kez GATT kapsamına alınmıştır. EK-1 C ise Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasını düzenlemektedir. EK-1 içerisinde yer alan tüm anlaşmalar üye ülkeleri için bağlayıcıdır.

EK-2, EK-1 içerisinde yer alan anlaşmalarla EK-3 ve EK-4'de yer alan anlaşmalarla ilgili uyumsuzluklarda uygulanması gereken hükümleri içerir. Bağlayıcıdır.

EK-3, bu anlaşmayla tüm üye ülkelerin dış ticaret politikalarının WTO kurallarına uygunlukları denetlenecektir. Yaptırım gücü yoktur.

EK-4, bu bölümdede imza atma suretiyle bağlayıcılık arz eden Çoklu Ticaret Anlaşmaları yer alır.

3.1.2. DTÖ'nün Amaçları

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran anlaşmanın başında DTÖ amaçları sıralanmaktadır. DTÖ'nün amaçları anlaşmada,

- Hayat standardını yükseltmek, tam istihdamı ve istikrarlı bir şekilde artan reel gelir ve gerçek talep hacmini sağlamak, mal ve hizmet üretim ve ticaretini geliştirmek.
- Dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımına imkan vermek.
- Çevreyi korumak.
- Farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin ihtiyaç ve endüstrilerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmek.
- Gelişme yolundaki ülkelerin ve en az gelişmiş olanların artan dünya ticaretinde ekonomik kalkınma ihtiyaçlarıyla orantılı bir pay elde etmelerini sağlamak.
- Karşılıklı menfaat esasına dayalı ve gümrük tarifelerinde ve ticaretin karşılaştığı diğer engellerde önemli indirimler sağlayan ve uluslararası ticaret ilişkilerinde ayırıcı muameleyi ortadan kaldıran anlaşmalar akdetmek.
- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını geçmişte ticaret serbestleştirilmesinde elde edilen neticeleri ve Uruguay Roundu çok taraflı ticaret müzakerelerinin sonuçlarını içeren bütünleştirilmiş, uygulanabilir ve kalıcı birçok taraflı ticaret sistemi geliştirmek.

- Çok taraflı ticaret sisteminin ana ilkelerini korumaya ve sistemin temelindeki hedeflere yaklaşmak.

şeklinde sıralanmaktadır.

3.1.3. DTÖ'nün Görevleri (İşlevleri)

DTÖ Uruguay Turu'ndan önce dış ticaretin serbestleştirilmesi için 1947'de başlayan GATT turlarında imzalanan tüm anlaşmaları devralmış ve Uruguay Roundu'nda imzalanan nihai senedin uygulanmasını, denetlenmesi ve gözetimi görevlerini üstlenmiştir.

DTÖ'nün görevlerini sıralarsak;

- DTÖ Kuruluş Anlaşması ve eklerinde yer alan Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları ile Çoklu Ticaret Anlaşmalarının uygulanması, yönetilmesini ve izlemesini sağlamak.

- DTÖ ek anlaşmalarda yer alan konularla ilgili olarak çok taraflı ticaret anlaşmaları ile ilgili olarak üye ülkeler arasında müzakere formu oluşturmak.

- DTÖ Kuruluş Anlaşmasının eklerinde yer alan Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarının uygulanmasında üye ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıklarda aracılık yapmak ve anlaşmazlıkların halli kural ve yöntemleri hakkında mutabakat metnini yönetmek.

- Anlaşmanın EK-3'ünde yer alan ticaret politikalarına geçirme mekanizmasını yönetmek.

- Küresel ekonomi politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında uluslararası para fonu ve uluslararası imar ve kalkınma bankası ile işbirliği yapmaktır.

3.1.4. DTÖ'nün Yapısı

DTÖ'nün yapısı 25 Şubat 1995 tarihli Resmi Gazete'de şu şekilde sıralanmaktadır.

DTÖ'nün en az iki yılda bir toplanan üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan Bakanlar Konferansı mevcuttur. Bakanlar Konferansı DTÖ'nün görevlerini yerine getirecektir. Üye ülkelerden birinin talebi üzerine anlaşma kapsamına giren konularda karar almaya yetkilidir. Yine tüm üye ülke temsilcilerinden oluşan ve gerektiğinde

toplanan genel konsey vardır. Genel konsey Bakanlar Konferansının toplandığı 2 yıllık dönemler arasında DTÖ'nün işlevleri genel konsey tarafından yerine getirilmektedir. Genel konsey anlaşmazlıkların halli ve kural ve yöntemleri hakkında mutabakat metninde kurulan anlaşmazlıkların halli organın ve ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizmasının çalışmasını sağlayacaktır.

Genel konseyin altında EK-1 A'da yer alan çok taraflı ticaret anlaşmalarını uygulanmasını denetleyen mal ticaret konseyi, EK-1 B'de yer alan ve Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS)nı denetleyen Hizmetler Ticareti Konseyi, EK-1 C'de yer alan ve ticaretle bağıntılı fikri mülkiyet hakları anlaşmasını denetleyen ticaretle bağıntılı fikri mülkiyet hakları (TRIPS) konseyi bulunmaktadır. Bu konseyler ilgili anlaşmaların ve genel konseyin kendilerine verdiği görevleri yerine getirecektir. Yine bu organlar gerektiğinde yardımcı organ oluşturacaklardır.

Bakanlar Konferansı tarafından kurulan ve genel konsey ve ilgili anlaşmalarca kendilerine verilen görevleri yerine getiren ticaret ve kalkınma komitesi, ödemeler dengesi kısıtlamaları komitesi, bütçe mali ve idari işler komitesi mevcuttur. Bunlardan ticaret ve kalkınma komitesi çok taraflı ticaret anlaşmalarında yer alan üye ülkeler lehine olan hükümleri gözden geçirerek genel konseye rapor verecektir. Bakanlar Konferansı gerekli gördüğü hallerde ek komiteler kurabilecektir. Komiteler tüm üye ülkelerin temsilcilerine açıktır.

Çoklu ticaret anlaşmalarında yer alan organlar ise çoklu ticaret anlaşmalarında yer alan görevleri yerine getirirler ve DTÖ'nün altında faaliyet gösterirler ve genel konseye bilgi verirler.

DTÖ'nün birde genel müdür tarafından yönetilen sekreteryası mevcuttur. Genel müdürü Bakanlar Konferansı atar. Yine Bakanlar Konferansı genel müdürün yetkisin görevlerini ve hizmet süresini belirler. (DTÖ'nün yapısını şematik olarak görmek için bkz. EK-2).

3.1.5. DTÖ'nün Statüsü

DTÖ'nün statüsü anlaşma metninde şu şekilde ifade edilir:

DTÖ tüzel bir kişiliğe sahiptir. Her üye ülke DTÖ ve DTÖ görevlileri ile üye ülkelerin temsilcilerine, görevlerini ifa edebilmesi için gerekli imtiyaz ve dokunulmazlıklar verilmiştir. Bu imtiyaz ve dokunulmazlıklar BM Genel Kurulu tarafından onaylanan uzman kuruluşların imtiyaz ve dokunulmazlıkları anlaşmasında verilen imtiyaz ve dokunulmazlıklardır.

3.1.6. Karar Alma Mekanizması

Resmi Gazete'nin 22213 Sayılı mükerrer sayısının 5. ve 6. sayfalarında ise DTÖ'nün karar alma mekanizması şu şekilde sıralanmaktadır.

DTÖ, GATT 47'deki gibi karar alma yöntemini sürdürecektir. Kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Oybirliği sağlanamadığı durumlarda kararlar oyçokluğu ile alınmaktadır. DTÖ'ye üye her ülkenin bir oyu vardır. Avrupa Topluluğunun kullandığı oy hakkı DTÖ'ye üye Avrupa Topluluğu üye sayısına eşittir.

Bakanlar Konferansı, Genel Konsey kararları ve ilgili çok taraflı ticaret anlaşmalarında aksine bir hüküm yoksa oy çokluğu ile alınmaktadır.

Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey çok taraflı ticaret anlaşmaları ile ilgili yorumları onaylamakta tek yetkili mercidirler. Bu yorum yapma yetkilerini anlaşmaları denetleyen konseyin tavsiyesi ile kullanmaktadırlar. Bir yorumun kabul kararı üyelerin 2/3'ünün kararı ile mümkündür.

Olağanüstü durumlarda Bakanlar Konferansı, üye ülkelerden bir veya birkaçına kuruluş anlaşması ve çok taraflı anlaşmalardan birinin ihlali gerekçesiyle aykırılık kararı alabilir. Ancak bu kararın alınabilmesi üyelerin 3/4'ünün oyu ile mümkündür. İlgili aykırılık kararı talebi durumunda talep, Bakanlar Konferansına iletilir. Bakanlar Konferansı 90 gün içinde talebi incelemek zorundadır. Oybirliği sağlanamadığı zaman aykırılık kararı oyların 3/4'ü ile alınır.

EK-1 A, EK-1 B ve EK-1 C'de yer alan çok taraflı ticaret anlaşmaları ile ilgili aykırılık kararı talebi mal ticareti konseyi, hizmet ticareti konseyi ve TRIPS konseyine sunulur. Bu konseyler bu talebi 90 gün içinde incelemek zorundadırlar. 90 gün sonunda ilgili konsey Bakanlar Konseyine rapor verir.

Bakanlar Konferansının anlaşmanın ihlali ile ilgili kararı bu kararı gerektiren nedenlerini şartlarını ve ihlalin sona ereceği tarihi belirtmek zorundadır. Bir yılı aşan ihlal kararları verildiği tarihten en fazla bir yıl sonra ve sona erişine kadar her yıl gözden geçirilmektedir. Gözden geçirmede Bakanlar Konferansı ihlale neden olan durumun hala sürüp sürmediğini ihlal durumunun düzeltilip düzeltilmediğini incelemektedir. Çoklu ticaret anlaşmaları ile ilgili yorum ve aykırılık (ihlal) kararlarında ilgili anlaşma hükümleriyle uygulanır.

3.1.7. Tadiller (Değişiklikler)

Bu bölüm kuruluş anlaşmasında ve eklerinde yer alan anlaşma hükümlerinin

değiştirilmesi kaldırılması veya yerine yenisinin konulması ile ilgilidir. Metinde şu şekilde sıralanır.

DTÖ üyesi ülkelerden herhangi biri DTÖ kuruluş anlaşması ve eklerinde yer alan çok taraflı ticaret anlaşmaları hükümlerinden herhangi birinin değiştirilmesi için Bakanlar Konferansına teklifte bulunabilmektedir. Normal şartlarda (süre değiştirilmez ise) Bakanlar Konferansı 90 gün içerisinde değişiklik teklifinin üye ülkelere sunulup sunulmaması için karar alır. Oybirliğinin sağlanması durumunda Bakanlar Konferansı değişiklik teklifini ilgili ülkelere sunar. Oybirliği sağlanamaz ise Bakanlar Konferansının 2/3'ünün oyuyla üye ülkelere sunulur. Yalnız EK-2 ve EK-3'de yer alan anlaşmalarda değişiklik teklifi Bakanlar Konferansının onaylaması ile üye ülkelere sunulmadan bütün ülkeler için yürürlüğe girer.

DTÖ üyesi ülkelere sunulan değişiklik teklifi sunulan teklifin niteliğine göre oy birliği veya oyçokluğuna göre kabul veya red edilir. Yalnız aşağıda yer alan anlaşma maddelerinin değiştirilmesi için üye ülkelerin tümünün oyu (oybirliği) gerekir.

Bu maddeler

- DTÖ Kuruluş Anlaşmasının karar alma mekanizması
- GATT94'ün I ve II. maddesi
- Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)'nın II. maddesinin 1. bölümü
- Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının IV. maddesi

DTÖ'ne üye ülkeler arasında imzalanan ticari anlaşmalar anlaşmayı yapan ülkelerin talebi ve Bakanlar Konferansının oybirliği ile EK-4'e (çoklu ticaret anlaşmalarına) eklenebilmekte ve çıkarılabilmektedir. Çoklu Ticaret Anlaşmaları içinde değişiklikler ilgili anlaşmanın hükümlerine göre yapılır.

3.1.8. DTÖ Asli Üyelik, Katılma ve Çekilme Hükümleri

Bu bölüm ise anlaşmada DTÖ'ne üyelik, katılma ve çekilme şartlarını düzenlemektedir. Bu şartlar şu şekilde sıralanmaktadır.

Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren GATT 47 sözleşme tarafları ve Avrupa Toplulukları (AB, EFTA gibi) DTÖ'nün asli üyeleridir. DTÖ'ne katılmak için tam bağımsız olmak, bağımsız bir gümrük alanına sahip olmak yeterlidir. DTÖ ve ekte yer alan çok taraflı ticaret anlaşmasına katılma Bakanlar Konferansı tarafından belirlenir. Katılma ile ilgili anlaşma (üye ülkelerin oyunun 2/3'ünün) Bakanlar Konferansı tarafından onaylanmaktadır. DTÖ'nden çekilme şartları ise şu şekildedir.

DTÖ'ne üye herhangi bir ülke anlaşmadan çekilebilir. Çekilme hem DTÖ hemde çok taraflı ticaret anlaşmaları için geçerlidir. Çekilme DTÖ genel müdürüne verilen yazılı tebliğ verildikten 6 ay sonra geçerlilik arzeder. Yine çoklu taraf anlaşmaları için katılma ve çekilme için ilgili hükümler geçerlidir.

3.1.9. DTÖ'nün Ticaret Üzerindeki Etkileri

Uruguay Turunda imzalanan nihai senedin tam olarak uygulanması durumunda dünya ticaretinde 212 milyar \$'lık bir artış beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu artıştan alması beklenen pay 80 milyar \$ civarındadır. Ülke ve bölgelerin dünya ticaretinin serbestleşmesinden elde edecekleri tahmini kazançlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: Uruguay Roundu Sonrası Tahmini Kazançlar

<u>Ülkeler ve Bölgeler</u>	<u>Milyar \$</u>
AB	61
ABD	36
Eski SSCB ve D.Avrupa	29
Japonya	27
3. Dünya Üreticileri	13
Tarım Ürünleri İhracatçıları (Arjantin, Brezilya, Endonezya, Malezya, Tayland, Çin)	20
AB Hariç Batı Avrupa Ülkeleri	8
Asya Kaplanları (Hong Kong, Singapur, Tayland, G.Kore)	2
Kanada	2
Avustralya ve Yeni Zelanda	2

Kaynak: KARLUK, a.g.e., s.287.

Yine DTÖ kurulması ve imzalanan çok taraflı ticaret anlaşmaları sonucunda dünya ticaretinde sektörler bazında beklenen gelişmeleriyle aşağıda görülebilir.

Tablo 2: Mal Ticaretinin Serbestleştirilmesi Sonucunda İhracatla Meydana Gelmesi Beklenen Artışlar (Hacimce % Değişim)

	1992 İhracat Hacmi			(Milyar \$)
	Ver 1	Ver 2	Ver 3	
Tüm Ürünler (a)	8.6	9.6	23.5	2.843.0
Hububat	4.1	4.4	4.6	24.2
Diğer Tarımsal Ürünler (b)	21.1	21.0	22.1	73.8
Orman Ürünleri	3.7	4.1	5.6	7.7
Su Ürünleri (b)	13.0	12.9	13.5	26.5
Madencilik	1.6	1.8	3.1	328.4
Demir Dışı Metaller	3.6	3.9	14.2	42.4
Çelik	8.3	8.4	25.5	76.7
İşlenmiş Metal Ürünleri	5.3	5.4	16.0	57.2
Kimyasal Ürünler ve Kauçuk	5.2	5.4	21.4	251.3
Ulaşım Araçları	11.7	13.6	30.1	320.2
Tekstil	17.5	18.6	72.5	93.9
Giyim	69.4	87.1	191.6	105.6
Diğer İmalat Sanayi Ürünleri	4.7	4.7	12.7	1.425.1

(a) AB içi ticaret hariç, petrol ticareti dahil.

(b) Modelin iki versiyonunda kazançların birinci versiyona göre küçük olmasının nedeni, daha önce ölçekten sağlanan kazançlar nedeniyle artan ticaretin üretime aktarılmasıdır.

Ver 1 Ölçeğe göre sabit getiri ve tam rekabet koşulların sağlandığı kabul edilmiştir.

Ver 2 Sanayi sektörlerinde ölçeğe göre artan getiri ve tam rekabet koşullarının sağlandığı varsayılr.

Ver 3 Sanayi sektörlerinde ölçeğe göre artan getiri ve tekolci rekabet koşulları.

Kaynak: GATT Sekreteryası, "The Result of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations Market Access for Goods and Services: Overview the Result (Cenevre Kasım 94), alıntı, **GATT Uruguay Roundu ve İşçevrelerine Etkileri**, İGEME, Eylül, 1997, s.15.

1995 yılında kurulan DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) kuruluşundan bu yana herkesi şaşırtarak çarpıcı bir gelişme göstermiştir. Üye sayısı 1999 yılı itibari ile 176'yı bulmuştur. Uruguay Turu'nda ilk defa imzalanan Hizmet Ticareti Anlaşması, Tarım Anlaşması ve Tekstil ve Hazırgiyim Anlaşmasıyla birlikte GATT düzeninin kapsamı dahada genişlemiş ve uluslararası ticaret düzeni dar anlamda mal ve hizmet ticaretini çok aşan bir kurallar ve yaptırımlar alanı oluşturmuştur.

Türkiye dahil birçok ülke WTO ve çok taraflı ticaret anlaşmalarına attıkları imza ile yeni kurallara uyup uymadıklarının anlaşılması için kendini WTO'nun ticaret politikasının gözden geçirilmesi mekanizmasında kendilerini düzenli teftişe açmayı kuralları ihlal ettiği ve başkalarına zarar verdiği öne sürüldüğünde uyuşmazlıkların çözümü mekanizması ile hakkında verilecek hükme kurallara aykırı bulunan eylemi ortadan kaldırarak uymayı taahhüt etmektedirler.⁵⁷

Uzlaşmazlıkların çözümünü içeren EK-2 ve Ticaret Politikalarını gözden geçiren EK-3'de yeralan anlaşmalarla WTO üye ülkeler arasında etkili olmuş ve kurulduğu andan itibaren üye ülkeler arasında sorunların çözümünde etkili olmuştur.

Örnek vermek gerekirse Venezuela ve Brezilya ABD'ye karşı petrol ürünleriyle ilgili bir düzenleme nedeniyle ticaret teknik engeller anlaşmasını ileri sürmüş ve WTO'ne şikayet etmiştir. ABD komite raporunu temyiz etmiştir. Ancak temyizde de karar kabul edilmiştir. Bunun üzerine ABD belirli bir tarihte kararı uygulayacağını ve anlaşmalara aykırı bulunan düzenlemesini kaldıracağını belirtmiştir. Türkiye için ise 3'ü tekstilde gümrük birliği nedeniyle 3. ülkelere karşı uygulanan kota uygulamalarıyla biri Türkiye'de sinemada vizyona giren yabancı filmlerden alınan vergi resim ve harçlarla ilgili 4 şikayet mevcuttur.⁵⁸

3.2. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması

Uruguay Turunda imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasıyla tarım önceki turlardan farklı olarak GATT denetimine alınmıştır.

Tarım sektörü önceki GATT turlarında olduğu gibi bu turda da ana gündemi oluşturmuştur. ABD ve Cairns grubu ülkeleri AB'nin ortak tarım politikasını eleştirmişler ve tarımda korumacı politikaların azaltılması gerektiğini savunmuşlardır. Buna karşılık daha önceki turlarda olduğu gibi AB'nin eleştirileri dikkate almaması Uruguay turunun öngörülen süre içerisinde sona erdirilmesini engellemiştir. Yapılan görüşmeler sonrasında AB'nin ortak tarım politikasını düzenleyici önlemleri (fiyatların dünya fiyatları düzeyine çekilmesi, aşırı üretimin kısılması gibi...) uygulamayı kabul etmesi ABD ve AB arasında tarım konusundaki anlaşmazlıkları Blair House anlaşmasıyla sona erdirmiştir. Üye ülkelerin Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde anlaşmaya imza koymalarıyla yürürlüğe girmiştir.

⁵⁷Y.S.TEZEL, "Yeni GATT Düzeni ve Dünya Ticaret Örgütü", **Radikal Gazetesi**, 9/11/1996.

⁵⁸TEZEL, "Yeni GATT...", **Radikal Gazetesi**, 9/11/1996.

3.2.1. DTÖ Tarım Anlaşmasının Amacı ve Kapsamı

DTÖ Tarım Anlaşmasının amaçları anlaşma metninde şu şekilde ifade edilmektedir. Tarım anlaşması ile uzun vadede, tarım sektöründe reform sürecinin başlatılması adil ve serbest ticarete dayanan tarım ürünleri ticaretinin oluşturulması, tarımsal destekleme ve koruma ile ilgili indirim taahhütlerinin müzakere yoluyla belirlenmesi ve tarım alanında daha etkili işleyen GATT kuralları ve disiplinlerinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Sözü edilen bu uzun vadeli amaçlarla anlaşmaya taraf ülkeler, belirli bir zaman diliminde tarım ticaretinde uygulanan destekleme ve korumada belirli oranlarda indirimler gerçekleştireceklerdir. Bu indirimler pazara giriş, ihracat sübvansiyonları, iç destekler ve sağlık, bitki sağlığı alanında indirim taahhütleri şeklinde uygulanacaktır. Bütün bu amaçlar uzun vadede gerçekleştirilirken, gelişme yolundaki ülkelerin ihtiyaç ve şartları, az gelişmiş ve net gıda ithalatçısı az gelişmiş ülkelerin üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alınarak tarım anlaşması anlaşmaya taraf ülkeler arasında adil bir şekilde uygulanacaktır.⁵⁹

Uruguay turunda imzalanan Tarım Anlaşması tarım dış ticaretinde tam bir serbestleşme sağlamaktan çok serbest tarım ticaretini engelleyen korumacı politikaların belirlenmesi, kontrol altına alınması ve tarımda korumacılığın aşama aşama azaltılması hedeflenmektedir.

Tarım anlaşması üç alanda yeni düzenlemeler getirmektedir. Bu alanlar şunlardır.⁶⁰

- Pazara giriş
- İhracat sübvansiyonları,
- Tarımsal desteklemeler.

3.2.1.1. Pazara Giriş

Pazara giriş ithalat üzerine uygulanmakta olan koruma oranlarının azaltılması ile ilgilidir. Anlaşma metninde dördüncü, beşinci maddelerle beşinci ekte düzenlenmektedir.

Pazara giriş alanında üye ülkelerin yükümlülükleri şu şekilde sıralanabilir.

- i. Uygulamaya esas alınan dönem 1986-1988'dir.

⁵⁹Resmi Gazete, 25 Şubat 1995, s.27.

⁶⁰Resmi Gazete, 25 Şubat 1995 s.29-37

ii. Tarım ticaretini engelleyici ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, fark giderici vergiler gibi tarife dışı engellerin gümrük tarifesine dönüştürülmesi (tarifikasyon) ve yeni tarife dışı engeller konulmaması.

iii. Mevcut gümrük tarifeleri ve gümrük tarifesine dönüştürülmüş tarife dışı engellerin;

a. Gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde yıllara eşit olarak ortalama % 36 oranında indirilmesi, fakat her bir ürün için indirim oranının en az % 15 olması.

b. Gelişme yolundaki ülkelerde 10 yıl içerisinde yıllara eşit olarak ortalama % 24 oranında indirilmesi, fakat her bir ürün için indirim oranının en az % 10 olması.

c. Az gelişmiş ülkelerde ise tarifikasyon sözkonusu olmakla birlikte indirim taahhütlerinden muaf olması.

iv. Tarifikasyonun sözkonusu olduğu ürünlerde ithalatın, temel alınan döneme göre iç tüketimin % 5'inin altında olması durumunda ithalat gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde iç tüketimin en az % 3'ü olmak üzere süre sonunda % 5'i oranında olması (Buna asgari veya minimum girişte denilmektedir).

v. Tarifikasyonun sözkonusu olduğu ürünlerde ithalat temel dönemde iç tüketimin % 5'inden fazla olması durumunda gelişmiş ülkelerin 6 yıllık gelişmekte olan ülkelerin 10 yıllık dönem içerisinde bu durumu muhafaza edeceklerdir.

vi. Tarifikasyonun sözkonusu olduğu ürünlerde ani ithalat artışı veya fiyat düşüşü yaşayan ülkeler özel koruma önlemleri alabilirler. Eğer ithalat miktarı 3 yılın ortalamasını aşarsa veya 1986-1988 temel dönemi dünya referans fiyatları % 10'unun altına düşerse ülkelere tarife dışı engelleri sürdürme olanağı sağlamaktadır.

3.2.1.2. Sübvansiyonlar

Bu alan uluslararası tarım ticaretinde gerçekleşmekte olan sübvansiyonlu ihracatlara ve sübvansiyonlu ihracatların gerçekleştirilmesi için bütçeden yapılan harcamaların kısılması ile ilgili düzenlemeler içerir. Anlaşmanın sekiz, dokuz, on, onbir ve onikinci maddelerinde düzenlenmektedir.

Ihracat sübvansiyonları ile ilgili üye ülkelerin yükümlülükleri anlaşma metninde şu şekilde sıralanmaktadır:

i. İhracat sübvansiyonlarında temel alınan dönem 1986-1990 dönemidir. Belirli hallerde 1991-1992 yıllarında temel olarak alınabilmektedir.

ii. 1986-1990 dönemi esas alınarak,

a. Gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde yıllara eşit olarak sübvansiyona konu olan ürün miktarının % 21 oranında azaltılması.

b. Gelişmekte olan ülkelerde ise 10 yıl içerisinde yıllara eşit olarak sübvansiyona konu olan ürün miktarının % 14 oranında azaltılması.

iii. 1986-1990 dönemi esas alınarak,

a. Gelişmiş ülkelerde ihracat sübvansiyonuna konu olan ürünler için yapılan bütçe harcamalarının yıllara eşit olarak % 36 oranında azaltılması.

b. Gelişmekte olan ülkelerde ihracat sübvansiyonuna konu olan ürünler için yapılan bütçe harcamalarının yıllara eşit olarak % 24 oranında azaltılması.

iv. Yeni sübvansiyonların oluşturulmaması: ülkeler aşağıda yer alan sübvansiyonları yeniden uygulamayacak ve indirim tabi tutacaklardır.

a. Doğrudan ihracat sübvansiyonu

b. Stokların dış piyasalara sübvansiyonlu fiyattan satılması

c. Üreticiden alınan vergilerle ihracat sübvansiyonu

d. Alım satım, kalite standardının arttırılması, uluslararası nakliye masraflarının azaltılması için sübvansiyon kullanılması.

e. İhracatta hükümetler tarafından sağlanan yurtiçinden daha elverişli navlun ve nakliye sübvansiyonları

f. Tarımsal ürünlerdeki sübvansiyonların ihracata yansıyan payı.

v. İndirim taahhütlerinin ürüne özgü olması.

vi. İşlenmiş ürünlerde ihracat sübvansiyonlarına bütçe disiplinin konulması.

vii. 1986-1990 dönemi boyunca ihracat sübvansiyonuna konu olmayan ürünlere ihracat sübvansiyonu konulmaması.

viii. Üye ülkeler tarafından yapılan gıda yardımları, ihracat kredilerini, sigorta programlarını uluslararası kurallara uygun olarak kullanılması, aksi takdirde bunlarında indirim tabi tutulması.

3.2.1.3. Tarımsal Desteklemeler

Tarım anlaşmasının düzenleme yaptığı bir diğer alan ise tarımsal desteklemeler alanındadır. Tarımsal desteklemeler alanındaki düzenlemeler ise şu şekildedir:

İç desteklerle ilgili düzenlemeler, yurtiçi piyasalarda uygulanan fakat uluslararası tarım ticaretinde olumsuz etkileri olan tarımsal destekleme politikalarının düzenlenmesi, kaldırılması ile ilgilidir. Tarım anlaşmasında altıncı ve yedinci maddelerle, ikinci, üçüncü ve dördüncü eklerle düzenlenmektedir.

WTO Tarım Anlaşması tarımsal destekleme politikalarını ticarete zarar veren ve vermeyen politikalar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. İndirime tabi olan politikalar fiyat destekleri, pazarlama ödemeleri, alan bazında yapılan ödemeler, canlı hayvan sayısına bağlı ödemeler, girdi yardımları v.s.'dir.⁶¹

Buna karşılık indirime tabi olmayan tarımsal destekleme politikaları ise anlaşmanın ikinci ekinde sıralanmaktadır.

Yeşil kutu olarak isimlendirilen bu politikalar, genel destekler (araştırma, zararlılarla mücadele, eğitim, kontrol, pazarlama, danışmanlık, yayım gibi). Gıda güvenliği gerekçesiyle kamu stokları, yurtiçi gıda yardımları, üreticilere doğrudan ödemeler, tarım üreticilerine yönelik gelir destekleri, devletin ürün ve gelir sigortalarına mali katkısı, doğal afet yardımları, üretici emeklilik yapısal uyum yardımları, kaynakların üretim dışına alınması yoluyla yapılan yapısal uyum yardımları, yatırım teşvikleri yoluyla sağlanan yapısal uyum yardımı, çevre programı ödemeleri, bölgesel yardım programlarına yapılan ödemeler.⁶²

İndirime tabi tarımsal destekleme politikaları ise toplu destek ölçümü (TDÖ, AMS) kriterine göre saptanacak ve indirime tabi tutulacaktır.

⁶¹Gökhan GÜNAYDIN, Cemil ERTUĞRUL, **Dünyada ve Türkiye'de Tarım Politikalarına Yeni Yaklaşımlar**, s.38.

⁶²Resmi Gazete, 25 Şubat 1995, s.40-45.

Toplu destek ölçümü: Bir temel ürünün üreticisine veya bir ürünle sınırlı olmadan tüm tarım üreticilerine sağlanan yıllık destek düzeyinin parasal ifadesidir. Ölçüm yöntemi anlaşmanın 3. ekinde verilmiştir. Eğer toplu destek ölçümü çeşitli nedenlerle gerçekleştirilemiyorsa eşdeğer destek ölçümü (EMS) kullanılması önerilir. Eşdeğer destek ölçümünün ölçüm yöntemi anlaşmanın dördüncü ekinde verilmektedir.

Tarımsal desteklemeler alanında üye ülkelerin yükümlülükleri anlaşma metninde şu şekilde sıralanmaktadır.

i. Temel alınan dönem 1986-1988 dönemidir.

ii. Toplu destek ölçümü ele alınarak, (bazı durumlarda eşdeğer destek ölçümü).

a. Gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde yıllara eşit olarak % 20 oranında azaltılması,

b. Gelişmekte olan ülkelerde ise 10 yıl içerisinde yıllara eşit olarak % 14 oranında azaltılması.

iii. Eğer ülkelerin yurtiçi üreticilere sağladığı destek,

a. Gelişmekte olan ülkelerde her bir ürün için toplam üretim değerinin % 5'ini aşmıyorsa,

b. Gelişmekte olan ülkelerde her bir ürün için toplam üretim değerinin % 10'unu aşmıyorsa,

De Minimis kuralı geçerli olmakta ve iç desteklerde indirim yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.

iv. Üreticilere yapılan doğrudan ödemeler sabit alana ve verime ya da üretim seviyesinin % 85'i üzerinden veya daha azı üzerinden yapılıyorsa, canlı hayvan ödemeleri sabit sayıda baş üzerinden yapılıyorsa indirime tabi değildir (bunlara da mavi kutu uygulamaları denilmektedir).

3.2.2. Tarımı İlgilendiren Diğer Anlaşmalar

Tarımı ilgilendiren diğer anlaşmalar Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması ile Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşmasıdır.

3.2.2.1. Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması

WTO Tarım Anlaşmasından ayrı bir anlaşma olarak imzalanan Sağlık ve Bitki Sağlığı önlemlerinin uygulanmasına ilişkin anlaşma uygulamada tarım anlaşmasının bir parçası gibidir.

Bu anlaşmayla anlaşmaya imza koyan ülkeler insan, hayvan ve bitki sağlığını korumak için gerekli önlemler almayı, uygulamayı ve bu önlemlerle uygulamaların ülkeler arasında haksız ve keyfi uygulamalara neden olacak yeni bir tarife dışı engellere dönüşmesini engellemeyi amaçlamaktadırlar.⁶³

Bu anlaşma uluslararası ticareti etkileyebilecek bütün sağlık ve bitki sağlığı önlemlerine uygulanmaktadır.

Sağlık ve bitki sağlığı anlaşmasıyla ülkeler;

- Üye ülke ülkesindeki hayvan ve bitki sağlığını, zararlılar, hastalıklar, hastalık taşıyıcı veya hastalığa yolaçan organizmalara karşı koruma,
- Üye ülke sınırları içinde insan, hayvan sağlığını gıda, içecek veya yemlerdeki katkı maddeleri, bulaşıcı hastalıklar, zehirli maddeler ve hastalık yapıcı organizmadan doğan risklere karşı koruma,
- Üye ülke sınırları içindeki insan sağlığını, hayvanlar, bitkiler veya bunlardan elde edilen ürünlerce taşınan hastalıklardan, ya da zararlıların girişi, yayılması veya yerleşmesinden doğacak risklere karşı koruma,
- Üye ülkedeki zararlıların girişi, yerleşmesi veya yayılması sonucu ortaya çıkabilecek diğer zararları önlemek veya sınırlama,

önlemlerine başvurabilmektedir.

Sağlık ve bitki sağlığı anlaşması, ürün standartları, işlemler ve üretim yöntemleri, test, kontrol, belge ve onay usulleri, hayvanlar ya da bitkilerin taşınması veya taşınması sırasında hayatta kalması ile ilgili kurallar, karantina uygulamaları, ilgili istatistik yöntemleri, örnek alma prosedürleri, ve risk değerlendirme yöntemlerine ilişkin hükümler ve gıda güvenliği ile doğrudan ilgili ambalajlama ve etiketleme kuralları da dahil olmak üzere bütün ilgili kanunlar, kararnameler ve usulleri içermektedir.

⁶³Resmi Gazete, 25 Şubat 1995, s.50-58.

Anlaşmaya taraf ülkelerin yükümlülükleri şu şekilde sıralanabilir:

- i.** Anlaşmaya imza atan farklı ülkelerin ortak sağlık ve bitki sağlığı önlemleri oluşturmaları, kabul etmeleri ve uygulamaları,
- ii.** Uluslararası standartların (Codex Alimentaris (Code x), Uluslararası salgın hayvan hastalıkları ofisi (OIE), Uluslararası bitki koruma konvansiyonu (IPPC) ve diğer ilgili uluslararası kuruluşlar) teşvik edilmesi ve daha sıkı kurallara uygulanması hakkının tanınması,
- iii.** Sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin risk değerlendirme (ülkelere göre potansiyel tehlike olarak algılanma derecelerinin) bilimsel esaslara dayandırılması,
- iv.** Sağlık ve bitki sağlığı ile ilgili olarak alınan önlemlerin saydamlığının sağlanması (diğer ülkelerin alınan önlemlerle ilgili olarak bilgilendirilmesi),
- v.** Sağlık ve bitki sağlığı konusunda alınan önlemlerin farklı ülkelere farklı olarak uygulanan bir tarife dışı engel olmaktan çıkarılması,
- vi.** Zararlı ve hastalıklardan arı alanlar: Bir ülkenin bir ya da bazı bölgeleriyle sınırlı sağlık sorunlarından ötürü ülkenin tümüne ayrı önlemlerin uygulanmasının önlenmesini içermektedir.

3.2.2.2. Tekstil ve Hazırgiyim Anlaşması

Tekstil ve Hazırgiyim Anlaşması tarımla ilgili bir anlaşmadır. Zira tekstil ve hazırgiyimde hammadde olarak kullanılan pamuk, keten, kenevir, ipek gibi ürünler tarımsal maddelerdir. Burada Tekstil ve Hazırgiyim anlaşmasından ayrıntılı olarak bahsedilmeyecek tarımı ilgilendiren bir diğer anlaşma olduğu belirtilmekle yetinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ DÜNYA VE TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI İLE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1994 Yılında imzalanan tarım anlaşmasının dünya ve Türkiye tarım politikaları ile ticareti üzerinde etkiler meydana getirmesi beklenmektedir.

İmzalanan tarım anlaşması ile uluslararası tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi alanında ilk ciddi adımlar atılmıştır. Bu anlaşmayla ülkeler tarife, sübvansiyon ve tarımsal desteklemeler alanında indirim taahhütlerinde bulunmuşlardır. İlgili bölümde tarım anlaşmasının dünya tarım politikaları ve ticareti üzerindeki etkileri ile Türkiye tarım politikaları ve ticareti üzerinde meydana getireceği etkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. TARIM ANLAŞMASININ DÜNYA TARIM POLİTİKALARI VE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Tarım anlaşması yukarıda değinildiği gibi dünya tarım politikaları ve ticareti üzerinde etkiler meydana getirecektir. Bu etkileri incelemeye önce dünyada mevcut tarım politikalarının ve tarım ticaretinin durumu incelenecektir.

1.1. Dünya Tarım Politikaları ve Genel Özellikleri

Tarımda korumacılık ve desteklemenin en az uygulandığı Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler dışarıda bırakıldığında, korumacılık ve desteklemenin tarımda hemen hemen her ülkede uygulandığı görülmektedir. Ülkeden ülkeye farklılık gösteren bu uygulamalar ülkelerin tarıma uyguladığı müdahale yöntemlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarım alanında farklı müdahale yöntemlerinin uygulandığı iki temel tarım politikası ortaya çıkmıştır. Bunlar AB ortak tarım politikası ve ABD tarım politikasıdır.

1.1.1. AB Ortak Tarım Politikası

1957 Yılında imzalanan Roma Anlaşmasıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

(European Coal and Steel Community), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (European Economy Community) birleştirilerek Avrupa Topluluğu (EC) oluşturulmuştur. 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile Avrupa Topluluğu siyasi ve ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen Avrupa Birliği'ne (European Union: EU) dönüştürülmüştür.

Ortak tarım politikası (OTP) gerek Avrupa Ekonomik Topluluğu gerekse Avrupa Birliği'nin (AB) oluşturulmasında en önemli halkayı teşkil etmektedir. OTP, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nda düzenlenmektedir.

Anlaşmanın ilgili maddelerinde OTP'nin oluşturulması hedeflenmekte ve tarım ürünlerinin tanımı yapılmaktadır. Anlaşmada tarım ürünleri "topraktan yetiştirilen ürünler, hayvancılık ve su ürünleri ile bunların birinci dereceden işlenmiş ürünleri" şeklinde tanımlanmaktadır.

Anlaşmanın 39. maddesinde OTP'sinin amaçları şu şekilde sıralanmaktadır.⁶⁴

- Tarımda verimliliği arttırmak,
- Tarım kesimindeki nüfusun refah düzeyinin tarım dışı kesimdeki nüfusun refah düzeyine çıkarılması,
- Tarım ürünleri ile ilgili piyasalarda istikrar sağlamak,
- Gıda rezervleri için düzenli bir ürün arzının garanti altına alınmasını sağlamak,
- Tüketiciler için uygun fiyatların oluşmasını sağlamak,

Anlaşmanın OTP'si ile ilgili diğer maddelerinde ise, geçiş dönemi boyunca ortak tarım politikasının aşama, aşama gerçekleştirilmesi, hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için gerekli finansmanı sağlayacak bir fonun oluşturulması, mesleki eğitim ve araştırmaların gerçekleştirilmesi, OTP'nin temellerini belirlemek üzere bir konferansın yapılması gibi konular düzenlenmiştir.

OTP'si temelde, tarımsal üretimin yüksek destekleme fiyatları ile teşvik edilmesi ve topluluk içi pazarın uluslararası ticarete karşı sıkı bir şekilde korunması şeklinde işlemektedir. Dünya piyasa fiyatlarına göre % 70-80 üzerinde uygulanan tarımsal destekleme fiyatları ile tarım ürünleri, uluslararası ticaret rekabetine karşı prelevman adıyla anılan topluluk içi fiyatlarla dünya fiyatları arasındaki farka eşit değişken oranlı vergilerle korunmaktadır.⁶⁵

⁶⁴Commission of the European Communities, **The Common Agricultural Policy and It's Reform**, Luxembourg, 1987, s.18.

⁶⁵AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.120.

OTP'sı 3 temel ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler pazarın tekliği, topluluk tercihi ve finansal destek ilkeleridir.

Bu ilkelerden pazarın tekliği ilkesi, tarım ürünlerinin topluluğa üye ülkelerde serbestçe alınıp satılmasını amaçlamaktadır. Topluluğa üye ülkeler tarım ürünlerinin üye ülkeler arasında serbestçe alınıp satılmasını kısıtlayacak bütün engellerin ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir.

Topluluk tercihi ilkesi ise, topluluğa üye ülkelerde üretilen tarım ürünlerinin dış rekabete karşı korunmasını ifade etmektedir. Bu ilke tarım ürünlerinin ithalata ve dünya piyasa fiyatlarındaki aşırı düşüŖe karşı korunmasını gerekli kılmaktadır. Bu ilke topluluk içinde bir takım fiyat ve piyasa sistemlerinin geliştirilmesine yolaçmıştır.

Üçüncü ilke olan finansal destek ilkesi ise, topluluğun tarımla ilgili harcamalarının topluluğa üye ülkelerin katıldığı ortak bir bütçe tarafından karşılanmasıdır. Bu bütçe toplulukta Avrupa tarımsal yönlendirme ve garanti fonu (The European Agricultural, Guidance and Guarantee Fund: EAGGF) şeklinde isimlendirilmektedir.

OTP'sı son derece korumacı ve merkezi-müdahaleci bir fiyat ve piyasa sistemi hedeflemektedir. Her bir tarımsal ürün için OTP'de fiyat ve piyasa düzenlemesine gidilmiştir. Ortak piyasa düzenlemelerinde üye ülkelerin aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle 1966 yılına kadar tam olarak uygulamaya konulamamıştır. Avrupa Birliği'nde 22 ürün için ortak piyasa düzenleri mevcuttur. Bu ürünler ve ortak piyasa düzenlerinin yürürlüğe giriş tarihi ise Ŗu şekilde sıralanabilir⁶⁶

Zeytinyağı (Kasım 1966), Taze Meyve ve Sebze (Ocak 1967), Hububat (Temmuz 1967), Yumurta ve Tavuk Eti (Temmuz 1967), Domuz Eti (Temmuz 1967), Yağlı Tohumlar (Temmuz 1967), Piriç (Eylül 1967), Süt ve Süt Ürünleri (Temmuz 1968), Sığır Eti (Temmuz 1968), Ŗeker (Temmuz 1968), Çiçek ve Yenilmeyen Bahçe Ürünleri (Temmuz 1968), Ham Tütün (Ŗubat 1970), Keten Kenevir (Haziran 1970), Ŗarap (Temmuz 1970), Ŗerbetçiotu (Ŗubat 1971), Pamuk Çekirdeği (Ŗubat 1971), Tohumluk (Temmuz 1972), İpek Böceği (Temmuz 1972), Kurutulmuş Yonca (Mayıs 1974), Balık ve Deniz Ürünleri (Ŗubat 1976), Koyun ve Keçi Eti (Ŗubat 1980), Kuru Üzüm (Ŗubat 1982).

⁶⁶Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1996, s.122.

Toplulukta ortak piyasa düzenleri 4 farklı kategoride ele alınmaktadır. Bu kategoriler şu şekilde sıralanabilir.⁶⁷

- *Dışsal Koruma ve Müdahale*; Bu tip ortak piyasa düzeni tarımsal üretimin % 70'inde uygulanmaktadır. İkiye ayrılır. İç piyasa müdahale düzenlemesi ve dışsal koruma sistemi. Amaç iç piyasadaki fiyatların belli bir minimum düzeyin altına inmesini engellemektir. Ürün arz fazlası sözkonusu olduğunda kuruluşlar arz fazlasını satın almaktadırlar. Piyasa dengeye döndüğünde ise yeniden satmakta ya da topluluk dışı ülkelere ihracata yönelmektedirler. Buğday, arpa, çavdar, mısır, pirinç, şeker, sığır, domuz ve koyun etleri, bazı meyve ve sebzeler, balık ürünleri gibi ürünlerde bu kategori geçerlidir.

- *Yurtiçi Fiyatlara Müdahale Olmaksızın Dışsal Koruma*: Topluluk ürünlerini yaklaşık % 21-25'ni kapsamaktadırlar. Bu kategoride ürünün topluluk içi fiyatına müdahalede bulunulmamakla ürünler sadece dünya fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı dışsal koruma ile korunmaktadır. Bu kategoriye giren ürünler ise, tahıllar, şaraplar, meyveler, sebzeler ve yumurta'dır.

- *Fiyatı Tamamlayan Yardım*: GATT'a göre birlik, bir çok ürün üzerindeki gümrük vergisini sabit tutmak zorundadır. Bu nedenle bu kategorideki düzenlemeler dışsal koruma olmadan gerçekleşmektedir. Bu durumda ucuz ithal ürünle rekabet için topluluk, yerli ürünü kullanması karşılığında yerli ürün fiyatı ve ithal ürün arasındaki fiyat farkı kadar üreticiye yardımda bulunur. Topluluk üretiminin % 2,5'ini oluşturmaktadır. Bu kategori, kolza tohumu, ayçiçeği tohumu, çığit, fasulye gibi ürünler için geçerlidir.

- *Sabit Oranlı Yardımlar*: Bu piyasa düzenlemeleri ise toprak alanı ya da üretim miktarı başına yapılan sabit oranlı yardımları içermektedir. Topluluk üretiminin % 0.5'ini içermektedir. Keten, şerbetçiotu, ipek böcekçiliği gibi ürünler için geçerlidir.

OTP'sı çerçevesinde uygulanan fiyat ve piyasa düzenlemeleri yukarıda görebileceğimiz gibi temelde topluluk içinde uygulanan düzenlemeler ve dış ticarete uygulanan politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Topluluk içinde uygulanan düzenlemeler gerçekleşmesi beklenen fiyatlar ve iç destekleme fiyatları şeklinde ikiye ayrılır. Gerçekleşmesi beklenen veya istenen fiyatlar üreticinin eline geçmesi arzulan fiyatlardır. Bu fiyatlar toplulukta uygulanan ürün grubuna göre farklı isimler alabilmektedir. Bunlar hedef fiyat (target price),

⁶⁷Fatma DOĞRUEL, *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Sorunları*, ABD, AT ve Türkiye, İTO Yayınları, İstanbul, s.26-27.

yönlendirme fiyatı (guide price), norm fiyat (norm price) ve temel fiyat (basic price)'dir. İç destekleme fiyatları ise, müdahale fiyatı (intervention price), geri çekme fiyatı (withdrawal price), satınalma fiyatı (buying in price), minimum fiyat (minimum price), üretim yardımları (production aid) ve fark ödemeleri (deficiency payments)'dir. Toplulukta dışsal koruma ise, ithalata uygulanan koruma mekanizmaları ve ihracata uygulanan destekler şeklindedir. İthalata uygulanan koruma mekanizmalarının en önemlisi gümrük vergisi (Customs Duty) ve eşik fiyattır (threshold price). İhracata uygulanan destekler ise ihracat sübvansiyonlarıdır.⁶⁸

Bütün bunlar dışında toplulukta imalatçılara verilen sübvansiyonlar, tüketici yardımları, üretici kotaları, ortak sorumluluk vergisi ve ihracat vergileri uygulanmaktadır.

OTP'de sözü edilen amaçların belirtilen araçlarla gerçekleştirilmesi için finansal bir kaynağa ihtiyaç vardır. Bu finansal kaynağı ise topluluğa üye ülkelerin ortaklaşa katıldığı Avrupa tarımsal yönverme ve garanti fonu (The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund: EAGGF) sağlar (4 Nisan 1967).

Avrupa tarımsal yönverme ve garanti fonu, topluluğun dünya fiyatlarının oldukça üzerinde belirlenen destekleme fiyatlarının finansmanını sağlamaktadır. Fonun gelirleri şunlardır.⁶⁹

- OTP kapsamındaki tarım ürünleri ithalatından elde edilen vergiler.
- OTP içindeki şeker vergileri.
- Süt üreticilerinin ödediği katkı payları.
- Üretim kotalarının aşılmasından alınan ek fonlar.
- Tahıllardan alınan karşılıklı sorumluluk vergisi.

EAGGF bağımsız bir fon olarak görülsede, AB bütçesinin ayrılmaz bir parçasıdır. EAGGF AB bütçesi harcamalarının 2/3'ünü teşkil etmektedir. EAGGF yapısal politikaları finanse eden yönverme bölümü ve fiyat ve pazar politikalarını finanse eden garanti bölümünden oluşmaktadır.

Yönverme bölümü; orta ve uzun vadede tarım sektöründe yapısal uyumu belirtilen amaçlara göre uygun bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmaktadır.⁷⁰

⁶⁸Tulu GÜRAKAN, Doruk SOMUNKIRAN, Serdar KUMBARACI, **Topluluğun Tarım Ürünlerindeki Ortak Piyasa Düzenleri, Fiyat Politikaları ve Fiyat Sistemleri**, T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s.2-3-4.

⁶⁹KARLUK, a.g.e., s.121.

⁷⁰KARLUK, a.g.e., s.122.

Yönverme bölümü iki şekilde finansman sağlamaktadır. Birincisi finanse edilen harcamaların belirli bölümünün geri ödendiği dolaylı finansman, ikincisi ise yön verme fonuna, yatırım projesiyle başvuran kuruluşa üye ülkenin onay vermesi şartıyla yapılan doğrudan finansmandır.

Garanti bölümü ise ortak piyasa düzenleri ile ilgili olarak yapılan harcamaları finanse etmektedir. Garanti bölümü, asgari fiyat garantilerini ve ihracat sübvansiyonlarını karşılamaktadır. Bu bölümde en fazla harcama yapılan alanlar süt ve süt ürünleri, tahıl ve pirinç, meyve, sebze, şarap, tütün, et, zeytin, yağlı tohumlar ve şekerdir.

AB'nin önemli bir bölümünü oluşturan EAGGF oransal olarak yıldan yıla azalmaktadır. Ancak oransal olarak bu azalışa rağmen AB'nin genişlemesi, üretim miktarının ve ürün fiyatları olarak 1990 yılında % 65,6 olan oran 1995 yılında % 53,4'e düşmüş buna karşılık EAGGF harcamaları 1990 yılında 28.9 milyar ECU iken 1997 yılında ise, 45,2 milyar ECU'ye ulaşmıştır. Kuruluş aşamasında yapısal politikaların önemi nedeniyle yönverme bölümü önemlice pay alırken fiyat ve pazar politikalarının önem kazanması sonucunda garanti bölümü AB bütçesinin büyük bölümünü alır hale gelmiştir.⁷¹

OTP'nın oluşturulduğu yıllarda topluluğun tarım yapısı ile bugünkü tarım yapısı arasında çok büyük farklar vardır. O yıllarda tarım kesiminde gelirlerin düşüklüğü, tarımda fiziksel sorunlar ve gıdada kendi kendine yeterlilik en önemli sorunlardır. Ayrıca topluluğa üye ülkelerde uygulanan farklı tarımsal destekleme ve koruma politikalarının oluşturduğu sorunlarda mevcuttur.

Başlangıçta topluluk tarım sektöründe 6 milyon civarı tarım işletmesi mevcuttur. Yaklaşık olarak bunların yarısında 5 hektardan küçük arazilere sahiptir.

Bu nedenle 60'lı yıllarda tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesine ve EAGGF'nin yön verme bölümünce desteklenen yapısal politikaların sonuç vermesine, topluluğun uyguladığı tarımsal politikalarda verimliliğin artırılmasına çalışılmıştır.

Ancak bütün bu çalışmalar yeterli düzeyde görülmediğinden 1967 yılında Manshold planı yayımlanmıştır. Planda, tarımsal nüfus azaltılarak işletme büyüklüğünün artırılması, rekabet edebilir üretim birimlerinin oluşturulması, belirli miktarda tarım alanı ve ineği olan işletmelere yatırım yardımı yapılması gibi önlemler alınmıştır. Bütün bu önlemler sonucunda 5 milyon kadar nüfus tarımdan başka

⁷¹Ragıp ŞAHİN, *Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği*, DPT Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s.29-30.

sektörlere kaydırılmış, işletmeler büyütülmüş ve tarımda yapısal değişim 1980'lere kadar gerçekleştirilmiştir.

1980'lerde ise topluluk tarımı bütünüyle değişmiştir. Teknolojik gelişmeler ve uygulanan ortak tarım politikası ile tarımdaki nüfus azaltılmış ve birçok üründe arz fazlaları ortaya çıkmıştır. Tarımda çalışanlara daha yüksek gelir sağlanmış, tarım işletmelerinin yapısı iyileştirilmiş ve topluluk, tarım ürünlerinde büyük ihracatçılardan biri haline gelmiştir.

OTP'nin uygulanması uluslararası ticaret alanında önemli sorunların ortaya çıkmasına yolaçmıştır. OTP'de tarım ürünleri ithalatında koruyucu önlemlerin, tarım ürünleri ihracatında ise sübvansiyonun uygulanması, diğer tarım ithalatçısı ülkeleri olumsuz etkilemiştir.

ABD ve Cairns grubu ülkeleri, topluluğun uyguladığı yoğun korumacı politikaların uluslararası ticarete hem tüketiciler hem de üreticiler açısından refah kaybına yolaçtığı gerekçeleriyle yoğun bir şekilde eleştirmişlerdir.

Topluluğun uyguladığı korumacı politikaların, teknolojideki gelişmelerle birlikte üretimi arttırması, topluluğun buğday, et, süt ürünleri, şeker, şarap ve zeytinyağı gibi ürünlerin ihracatçısı haline gelmesine yolaçmıştır. Bu da geleneksel tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerin satışlarını düşürmüş ve dünya fiyatlarını aşağıya çekmiştir.

Bu durumdan en çok etkilenen ABD ve Cairns grubu ülkeleri ise gerek karşılıklı görüşmeler, gerekse GATT yoluyla OTP'nin yüksek oranlı koruma ve destekleme politikalarından vazgeçmesi için AB'ne yoğun baskıda bulunmuşlardır.

Daha önce GATT ile ilgili bölümlerde anlatıldığı gibi OTP Uruguay ve daha önceki turlarda, tarımın GATT kapsamına alınması ve uluslararası tarım ticaretinde korumacılığın ortadan kaldırılması yoğun tartışmalara yolaçmış ve nihayet Uruguay turunda tarım anlaşması imzalanmıştır.

AB Uruguay turunda tarımla ilgili konularda kendi isteklerine göre kararlar alınmasını sağlamıştır. AB Uruguay turunda alınan kararlara uyum için Mac Sharry planını uygulamaya koymuş ve tarım anlaşmasındaki kriterleri önceden yerine getirmiştir.

1.1.2. ABD Tarım Politikası

Dünya tarım politikaları içerisinde AB Ortak tarım politikası kadar ABD tarım politikasında önemli bir yer tutmaktadır.

Bakanlığına bağlı) ürün kredi şirketi (The Commodity Credit Corporation (CCC)) tarafından yürütülmektedir.

1933 yılında kurulan görev ve yetkileri 1948 yılında düzenlenen ürün kredi şirketi (CCC)nin görev ve yetkileri şu şekilde sıralanabilir:

- Ürün rehni karşılığında tarımsal üreticilere kredi sağlamak.
- Üreticilere destekleme ödemelerinde bulunmak.
- Ürün almak ve depolarda muhafaza etmek.
- Depolardaki ürünleri işletmek ve değerlendirmek.
- Gıda yardımında bulunmak.
- Tarım ürünleri ihracatında kredi garantisi sağlamak.
- İhracata teşvik sağlamak.
- Pazarı geliştirici faaliyetlerde bulunmak.

Ürün kredi şirketi, hasat sonunda tarımsal üreticiye kredi verir. Üretici beş ay içerisinde yüksek fiyattan satamaz ise üretici ürünü taban fiyattan ürün kredi şirketine bırakır. Eğer piyasa fiyatları 3 yıl içerisinde çiftçi ihtiyatları Farmer Owned Reserve: (FOR) yasası çerçevesinde taban fiyatın üzerine çıkarsa üretici düşük bir faiz ödeyerek geri alabilmekte ve yüksek fiyattan satabilmektedir. Ayrıca doğal felaketlere karşı "Sübvansiyonlu kredi ve sigorta fonu oluşturulmuştur. Doğal afet anında çiftçilere sübvansiyonlu kredi verilmekte ve sigorta primlerinin % 30'u bu kurum tarafından ödenmektedir.

ABD tarım politikalarında öneme sahip diğer politikalar alan kotalarıdır. Alan kotaları belirli ekim alanlarında belirli ödeme karşılığında tarımsal üreticinin üretimden vazgeçmesi sağlanmaktadır.⁷⁴

Tarım kesiminde diğer sektörlere kıyasla daha düşük bir vergi oranı uygulanmaktadır. Tarım sektörü ayrıca araştırma, yayım, altyapı, hizmetler ve çevre düzenlemeleri açısından desteklenmektedir.

ABD tarım politikaları dış ticaret politikaları açısından müdahaleci ve korumacıdır. ABD, yurtiçi tarım piyasalarını uluslararası ticarete karşı korumada gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, kotalar gibi araçlardan yararlanmaktadır. Ancak uygulanmakta olan fark ödemesi yönteminin kendisi ihracatı teşvik edici, ithalatı ise kısıtlayıcı bir yapıya sahiptir. Piyasa fiyatları maliyetin altında oluşuyorsa ihracatla sübvansiyon uygulanıyor demektir. Yine piyasa fiyatının düşük düzeyde oluşmasında

⁷⁴ÖGÜT, a.g.e., s.5.

ABD tarım politikaları temelde üç amaç etrafında toplanmıştır. Bunlar: ⁷²

- Tarımsal geliri, diğer sektörlerdeki gelirlerle dengede tutmak,
- Tüketicilere uygun fiyatlardan tarım ürünleri sunmak,
- Bu iki amacı gerçekleştirirken vergi mükelleflerine en az oranla yüklenmek.

ABD temelde bu 3 amacı gerçekleştirmek için tarım sektörüne müdahalede bulunmaktadır. Müdahale hububat, pamuk ve soya'da hedef taban fiyatların açıklanması ve fark giderici (Deficiency payment) ödemelerin yapılması gümrük vergilerinin uygulanması, süt, şeker gibi ürünlerde ithalat kotaları uygulanması araçları ile yürütülmektedir.

ABD tarım politikasının temeli 1933 yılında kabul edilen Tarımsal Uyarlama Yasası (Agricultural Adjustment Act)'dır. 1929 ekonomi buhranının etkilerini taşıyan bu yasa tarımsal arzı ekim alanlarının sınırlanması yoluyla sınırlandırarak tarım ürünleri fiyatlarına dolayısıyla tarımsal gelirin yükseltilmesini amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirecek temel araç ise deficiency payment şeklinde adlandırılan üreticilere yapılan doğrudan ödemelerdir.

ABD tarım politikaları arzı etkileme yoluyla arz-talep dengesini kurmaya çalışarak piyasa dengesini sağlamaya çalışmaktadır. Buğday, mısır, yulaf, arpa, piriç, pamuk v.b. ürünlerde hedef fiyat (target price) ve taban fiyat (Floor price) olarak tanımlanan iki fiyat açıklanmaktadır. Hedef fiyat çiftçi gelirlerinde istikrar sağlayacak olan çiftçiye doğrudan yardım sağlayan fiyattır. Taban fiyat ise, tarımsal ürün fiyatlarının olağanüstü düştüğü dönemde çiftçilerin tarımsal üretime devam etmesini sağlayan fiyattır.⁷³

Piyasada herhangi bir ürün için oluşan fiyat hedef fiyatın altında oluşursa aradaki fark üreticiye fark ödemesi (Deficiency Payment) adı altında ödenmektedir. Piyasa fiyatı hedef fiyatın üzerinde oluşursa, herhangi bir işlem yapılmamaktadır. Ayrıca tarımsal üreticiler fiyatın piyasada olağanüstü düşük seviyede oluştuğu dönemde taban fiyattan devlete satmak veya oran fiyatının yükselmesini bekleyerek devletten kredi alma imkanına sahiptir.

Tarımsal destekleme işlemleri ABD'de bir kamu kuruluşu olan (ABD Tarım

⁷²Haşim ÖĞÜT, "ABD'de Tarımsal Destekleme Politikası", **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarımsal Desteklemeler Sempozyumu**, Ankara, 1999, s.4.

⁷³DOĞRUEL, a.g.e., s.10-12.

yurtiçi ürünlerin yurtdışı ürünlerle rekabeti kolaylaştıracağından ithalatı engellemektedir.⁷⁵

ABD 1955 yılında GATT'a yerleştirilen tarım ürünlerinin GATT kapsamı dışında tutulması maddeleriyle yurtiçi tarım piyasalarını uluslararası ticarete karşı önemli ölçüde korumuştur.

Tarım ürünlerinin ihracatında, düşük faizli kredilerle finansman sağlayan Karma Kredi Programı (Blended Credits Program) (1982) ve tarım ürünleri ihracatçılarına düşük fiyatlarda stoklardan ürün tahsisini sağlayan ihracatı geliştirme programı (Export Enhancement Program) (1985) da ihracata teşvik sağlayan önemli kurumlardandır.⁷⁶

1.1.3. Diğer Ülkelerin Tarım Politikaları

Dünya ekonomisinde AB ve ABD'den sonra tarımda ağırlığı olan en önemli ülkeler Japonya, Kanada ve Cairns grubu ülkeleridir. Bu ülkelerin tarım politikalarının genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir.⁷⁷

Bu ülkelerden Japonya, dünya ekonomisinde önemlice bir yere sahiptir. AB'den sonra dünyanın en büyük ikinci tarım ithalatçısı ülkedir. Japonya korumacı ve desteklemenin yüksek olduğu bir tarım politikası izlemektedir. Japonya uluslararası müzakerelerde AB'nin yanında yer alarak korumacı tarım politikasını savunmaktadır. tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi, yüksek koruma ve desteklemenin azalması nedeniyle yurtiçinde tarımsal üretimin azalmasına neden olacaktır. Dolayısıyla tarımsal ürünlerde Japonya'nın ithalata bağılılığı artacak ve tarım ürünleri fiyatlarının uluslararası piyasalarda yükselmesi büyük oranlarda döviz kaybına yolaçacaktır.

Tarım alanında diğer önemli bir ülke ise Kanada'dır. Kanada tarımsal açıdan zengin özelliklerde bitkisel ürünler üretiminde önemli bir yere sahiptir. Cairns grubu içinde yer almaktadır. Önemli bir tarım ihracatçısı ve ithalatçısıdır. Sınırlı oranda korumacı ve desteklemeci bir tarım politikası uygulanmaktadır. Korumacı ve desteklemeci bu politikalar diğer ülkelere tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Cairns grubu ülkeleri ise, tarım kaynakları bakımından zengin ve tarım ihracatçısı ülkelerden oluşmaktadır. Sınırlı ölçüde korumacı ve desteklemeci politikaları uygulamaktadırlar. Bununla birlikte kendi üreticilerini koruma kaygılarından dolayıdır.

⁷⁵ERTUĞRUL, a.g.e., s.38.

⁷⁶ÖĞÜT, a.g.e., s.38.

⁷⁷Erol ÇAKMAK, Halis AKDER, **Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye : Olanaklar, Stratejiler, Kısıtlar ve Türkiye**, Tarımsal Ekonomi ve Araştırma Enstitüsü, Aralık 1999, Ankara, s.20.

Cairns grubu ülkeleri özellikle ABD ve AB'nın uygulamakta olduğu korumacı ve desteklemeci politikalara yoğun bir biçimde karşı çıkmaktadırlar. Cairns grubu ülkeleri tarım ticaretinin tamamen serbestleştirilmesini istemektedirler. Serbestleşmenin gerçekleşmesi bu ülkelerin ihracatını dolayısıyla da döviz gelirlerini artıracaktır.

1.2. Dünya Tarım Üretimi ve Ticareti

Dünya tarım politikalarının genel özellikleri incelendikten sonra Dünya Tarım Üretimi ve Ticareti ile ilgili gelişmeleri incelememiz gerekmektedir.

1.2.1. Dünya Ticareti İçinde Tarım Ürünleri Ticareti

II. Dünya Savaşı sonrası, uluslararası ticarete korumacılığı azaltmaya yönelik çabalar sonucu ortaya çıkan GATT ve GATT müzakereleri sayesinde dünya ticaret hacmi, büyük arz şoklarının yaşandığı 1970'li yılların ortalarına kadar oldukça istikrarlı bir artış göstermiştir. Bu dönemde ülkelerarası karşılıklı ve toplu tarife indirimleri sonucu Tablo 1'den de görülebileceği gibi dünya ticaret hacmi yüz milyar dolarlardan trilyon \$'lara ulaşmıştır.

1970'li yılların ortalarında görülen arz şokları ve 1980'li yılların başında görülen iktisadi durgunluk, o güne kadar sürdürülen antikorumacı politikaların aksine korumacı politikaların ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Bunun sonucu dünya ticaret hacmi ve artış hızı yavaşlama hatta daralma sürecine girmiştir.

Dünyada tekrar başgösteren korumacılığı azaltmak amacıyla 1986 yılında başlayan yeni GATT turunda sanayi ve tarım sektöründe alınan kararlar sonucunda dünya ticaret hacmi, yeniden artış sürecine girerek günümüzde 2 trilyon \$'dan 5,5 trilyon \$'a ulaşmıştır.

Böylece GATT ve GATT müzakerelerinin, 1929 yılında 552 milyar \$ iken ekonomik buhran ve korumacı politikalar sonucu 1939 yılında 24.3 milyar \$'a, II. Dünya Savaşı sonrası ise savaş nedeniyle 20 milyar \$'a düşen dünya ticaret hacminin dünya üretim artışından çok daha hızlı bir şekilde artarak günümüzde 5.5 trilyon \$'a ulaşmasında çok büyük payı olmuştur.

Tablo 3: Dünya Ticareti İçinde Tarım Ürünleri Ticareti (1965-1998)

Yıllar	Toplam Tarım Ticareti	Toplam Ticaret	Tarım Tic./Toplam Tic.%
1965	41.027,668	187,045,310	22,00
1970	52.075,844	314,644,043	16,55
1975	124.241,054	883,344,890	14,06
1980	234.273,642	2,024,733,310	11,57
1981	233.543,763	1,990,836,430	11,73
1982	213.456,132	1,862,858,460	11,46
1983	209.160,603	1,825,976,020	11,45
1984	221.277,562	1,926,525,100	11,49
1985	208.988,820	1,957,292,770	10,68
1986	229.402,728	2,148,860,970	10,67
1987	253.003,250	2,509,739,070	10,08
1988	287.937,688	2,864,076,960	10,09
1989	302.476,976	3,084,077,170	09,80
1990	326.191,603	3,495,426,930	09,33
1991	329.089,159	3,499,880,650	09,40
1992	357.957,208	3,752,339,950	09,54
1993	339.028,427	3,748,987,220	09,04
1994	388.153,985	4,276,210,350	09,07
1995	442.503,534	5,136,323,730	08,23
1996	465.549,048	5,371,895,930	08,66
1997	455.533,031	5,567,278,210	08,18
1998	437.906,973	5,443,071,120	08,04

Kaynak: FAO Statistical Databases, www.apps.fao.org.

Dünya tarım ticaret hacmi ise, 1980'li yıllarda ortaya çıkan iktisadi durgunluğa paralel olarak daralma sürecine girmiştir. 1970'ten 1980'e kadar 52 milyar \$'dan 234 milyar \$'a yükselen dünya tarım ticaret hacmi 1980'li yılların sonuna doğru 1980 yılındaki düzeyini yakalamıştır. 1990'lı yıllarda ise 325 milyar \$'a ulaşan tarım ticaret hacmi günümüzde 500 milyar \$'a yaklaşmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde dünya tarım ürünleri ticaretinin dünya toplam ticaretinden aldığı payın giderek azaldığı görülmektedir. Başlangıçta dünya ticaret hacminin yarısından fazlasını oluşturan tarım ticareti zamanla azalarak 1970'li yıllarda % 20'ye günümüzde ise % 9-% 8'lere gerilemiştir.

1.2.2. Dünya Tarım Üretimi ve Ticareti

1.2.2.1. Dünya Tarım Üretimi

Dünya tarım üretimi oldukça sınırlı kaynaklarla gerçekleştirilmektedir. Bunu Tablo 4'den görebiliriz.

Tablo 4: Dünya Tarım Alanları (1000 Hektar)

Dünya Alan Kullanımı (1000 Ha)	Toplam Alan	Toprak Alanı	Tarım Alanı	Tarım Elverişli Alan	Daimi Ekim Alanı	Çayır-Mera Alanı	Orman Alanı*
1998	13,387,019	13,048,407	4,938,296	1,380,239	131,527	3,426,531	4,157,167

* Orman alan verisi 1995 yılına aittir.

Kaynak: Statistical Databases FAO www.apps.fao.org.

Dünya toplam alanı (karasal yüzölçümü) 13.39 milyar hektarken, bunun 13.05 milyar hektarı toprak alanı, 4.94 milyar hektarı ise tarım alanıdır. Tarım alanlarında 1.38 milyar hektarı ekilebilir alan iken, 131 milyon hektar daimi bitkiler alanı, 3.42 milyar hektarı çayır ve mera alanıdır. Orman alanları ise 4.16 milyar hektardır.

Bitkisel ürünlerin üretimi 4.94 milyar hektar üzerinde gerçekleştirilmektedir. Dünyada önemli yere sahip bitkisel ürünlerin üretimi ve tarımda önemli yere sahip ülkeler arasındaki dağılımı Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Dünyada Belli Başlı Bitkisel Ürünlerin Üretimi (Milyon Ton) (1999)

	Bitkisel Ürünler						
	Buğday	Tahıl Toplamı	Elma	Meyve Toplamı (Kavun Hariç)	Domates	Sebze Toplamı (Kavun Dahil)	Şeker Pancarı
Dünya	583.623,686	2.064.177,760	60.203,461	444.650,505	95.127,187	628.747,256	263.020,099
AB (15)	97.766,156	204.264,912	10.516,272	59.062,202	16.119,776	55.330,425	118.568,540
Fransa	37.009,248	64.761,174	2.643,131	12.058,394	904,882	8.150,734	32.776,000
Almanya	19.684,000	44.332,590	2.062,000	4.948,894	40,000	3.219,331	27.586,800
İtalya	7.742,708	21.005,302	2.416,175	19.125,879	7.090,806	15.723,168	14.100,000
İngiltere	14.870,000	22.045,000	249,900	361,900	117,300	3.055,300	10.328,000
Hollanda	1.000,000	1.345,000	518,000	714,600	495,000	3.560,000	5.504,500
İspanya	5.083,800	17.842,870	922,200	14.769,000	3.840,400	11.659,200	7.997,700
Türkiye	18.000,000	30.282,300	2.500,000	11.389,045	8.956,000	21.776,712	16.854,000
Japonya	583,100	12.281,380	941,400	4.168,557	750,000	13.115,000	3.803,000
Avustralya*	21.269,000	31.117,000	300,000	2.740,175	380,000	1.808,500	-
Kanada	26.850,200	53.775,900	455,000	677,350	650,000	2.331,668	744,000
ABD	62.662,000	336.028,438	4.815,000	28.399,666	9.940,800	35.150,030	30.226,500

* Avustralya şeker'i şeker kamışından üretmektedir.

Kaynak: Statistical Databases FAO, www.apps.fao.org.

Yukarıdaki tablo'dan görülebileceği gibi dünya tarımına yön veren ülkeler içinde AB'ni oluşturan 15 ülke, ABD, Cairns grubu ülkelerinden Avustralya ve Kanada, Türkiye ve Japonya yer almaktadır.

1998 yılı için dünya üretim ve tüketiminde önemli yere sahip olan tahıl ve tahıl içerisinde yer alan buğday'ın üretim miktarı sırasıyla 2,06 milyar ton ve 583,6 milyon tondur. Şeker pancarı üretimi 263,02 milyon tondur. Taze meyve ve meyve grubu ile

içerisinde yeralan elma'nın dünya toplam üretim miktarları ise yine sırasıyla 444,6 milyon ton ve 60,2 milyon tondur. Sebze üretimi ve taze sebze grubu içerisinde yer alan domatesin üretim miktarları 628 milyon ton ve 95 milyon tondur.

Bitkisel ürünlerin üretiminde, dünya tarımına yön veren ülkelerden AB ve ABD önemli bir yere sahiptir. Zaten GATT konferanslarında pazarlık görüşmelerinin AB ve ABD arasında geçmesinin nedeni budur. AB ülkeleri içerisinde Fransa ve Almanya yine Tablo 5'ten görülebileceği gibi başı çekmektedir.

Dünya tarım üretiminde yine önemli bir grubu oluşturan hayvancılık ve hayvansal ürünlerde önemli yer tutmaktadır. Hayvansal ürünlerle ilgili üretim miktarlarını Tablo 6'dan görebiliriz.

Tablo 6: Dünya Hayvansal Ürünlerin Üretim Miktarları (Milyon Ton) (1999)

	Hayvansal Ürünler			
	Toplam Et	Toplam Süt	Tereyağı	Peynir
Dünya	225,944,607	562,466,059	7,024,385	15,378,685
AB (15)	36,046,341	124,739,610	1,758,613	6,417,215
Fransa	6,462,480	25,335,350	464,000	1,654,600
Almanya	6,340,270	28,322,000	426,428	1,569,259
İtalya	4,043,075	12,235,740	91,019	909,911
İngiltere	2,935,900	10,895,000	137,000	620,000
Hollanda	3,591,848	15,023,000	143,952	376,000
İspanya	4,875,330	6,922,000	30,000	176,255
Türkiye	1,243,876	10,060,400	119,535	133,558
Avustralya	3,606,100	9,822,000	161,000	308,000
Kanada	3,779,300	8,340,000	93,000	355,000
Japonya	2,998,288	8,480,000	88,000	123,815
ABD	37,179,800	73,482,000	520,000	3,770,500

Kaynak: Statistical Databases FAO, www.apps.fao.org

Tablo 6'da görülebileceği gibi 1998 yılı için dünya toplam et üretimi 225,9 milyon ton, toplam süt üretimi 562,47 milyon ton, tereyağ ve peynir üretimi ise sırasıyla 7,02 milyon ton ve 15,38 milyon tondur.

Yine Tablo 6'dan görebileceğimiz gibi dünya tarımına yön veren ülkeler arasında AB ve ABD hayvansal ürünler alanında başı çekmektedirler.

Bitkisel ürünlerin üretimine ve hayvansal ürünlerin üretimine baktığımızda tarımsal üretimin yıldan yıla artış gösterdiğini görmekteyiz. Tarımsal üretimde sağlanan bu artışlara rağmen tarım sektörünün GSMH'dan aldığı pay giderek azalmaktadır. Bunun nedenleri, diğer sektörlerin üretim artış hızının tarım sektörünün üretim artış

hızından yüksek olması yanında tarım sektörünün yurtiçi ve yurtdışı ticaret hadlerinin aleyhine gelişmesindedir.

Dünya tarım üretimi içinde önemli sayılan ürünlerden birkaçının yıllara göre üretim verileri ise Tablo 7’de görülebilir.

Tablo 7’de yer alan bu ürünlerin üretim verilerine bakıldığında bu ürünlerden buğday, domates, toplam et üretiminin sürekli ve istikrarlı buna karşılık tahıl üretiminin dalgalı, çay üretiminin ise yıllara göre önemli değişiklikler göstermediğini görmekteyiz.

**Tablo 7: Seçilmiş Ürünlerin Üretim Miktarları
(Milyon Ton) (1991-1999)**

Yıllar	Buğday	Tahıl	Domates	Çay	Toplam Et
1991	546,618,512	1,888,742,480	75,647,050	2,556,090	183,687,308
1992	565,265,173	1,973,771,360	74,589,389	2,494,581	187,443,562
1993	564,542,525	1,902,597,150	77,700,286	2,614,015	192,124,874
1994	527,458,502	1,956,641,730	82,767,211	2,638,710	198,463,591
1995	550,597,072	1,903,313,130	86,771,474	2,619,086	204,626,297
1996	584,838,677	2,071,924,020	92,186,648	2,713,404	206,897,055
1997	613,341,708	2,101,618,610	87,628,200	2,791,341	214,934,063
1998	591,632,321	2,077,712,440	92,012,992	3,024,590	222,916,810
1999	583,623,686	2,064,177,760	95,127,187	2,872,261	225,944,607

Kaynak: **Statistical Databases FAO, www.apps.fao.org**

Dünya tarım ürünleri üretiminde, tüketiminde ve ticaretinde önemli yere sahip gelişmiş ülkelerin sahip olduğu üretim ve refah düzeyi, bu ülke tüketicilerinin talebinin besin değeri yüksek, kaliteli, değişik şekillerde işlenmiş ve tüketime hazır ürünlere yönelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde işlenmiş hayvansal ürünler ve meyve-sebze tüketimi önem kazanmıştır. Buna karşılık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında beslenme yetersizlikleri varlığını sürdürmektedir. Gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin üst gelir gruplarında ise aşırı beslenme sonucu ortaya çıkan şişmanlık ve buna bağlı sağlık sorunları giderek önem kazanmaktadır. Daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen diğer bir önemli beslenme sorunu ise tarım ürünlerinin üretiminde kullanılan tarım ilacı, gübre ve hormonların besin yoluyla insan sağlığına zarar vermesi sorunudur. Bunun için özellikle gelişmiş ülkelerdeki gelir düzeyi yüksek tüketiciler organik tarım olarak adlandırılan doğal koşullarda, tarım ilacı, gübre, hormon olmaksızın yetiştirilen ürünlere yönelmektedirler.⁷⁸

1.2.2.2. Dünya Tarım Ticareti

Tablo 3’den görülebileceği gibi dünya tarım ticareti, toplam ticaret hacmi ile

⁷⁸ERTUĞRUL, a.g.e., s.55.

birlikte istikrarlı bir artış göstermiştir. 1970 yılında 52 milyar \$ olan dünya tarım ticareti, 1975 yılında 124 milyar \$'a, 1980 yılında 234 milyar \$'a, 1985 yılında 209 milyar \$'a 1990 yılında 326 milyar \$'a 1995 yılında 422 milyar \$'a nihayet 1998 yılında 497 milyar \$'a yükselmiştir.

Tarım ürünleri ticaretindeki bu artışa rağmen dünya tarım ticaretinin dünya toplam ticaretinden aldığı pay yıldan yıla azalmaktadır. Bunun nedeni tarım ürünleri ticaretindeki artışın diğer sektörler (sanayi, madencilik)'deki artış hızının gerisinde kalmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, 1970'lerde tarımın dünya ticaretinden aldığı pay % 20 iken 1990'larda ve günümüzde bu oran % 8-9'a gerilemiştir. Bu süreç devam ettiği sürece ise tarım ürünleri ticaretinin payı yıldan yıla azalmaya devam edecektir.

Dünya ticaretinden sektörlerin aldığı pay incelendiğinde madencilik ve sanayi sektörü tarım sektörüne kıyasla daha fazla pay almaktadırlar. Tarım, sanayi ve madenciliğin 1990 yılı için dünya ticaretinden aldıkları pay sırasıyla % 12,2, % 14,3 ve % 70,0'tir. Tarımın aldığı azalmaya devam ederken, sanayi sektörünün payı artmaktadır. Madencilik sektörünün aldığı payda azalma eğilimindedir.⁷⁹

Tablo 8'de ise seçilmiş belli başlı ülkelerin dünya tarım ihracatı ve ithalatı ile ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 8: Seçilmiş Belli Başlı Ülkelerin Tarım İhracatı ve İthalatı (1000 \$) (1998)

	Toplam Tarım Ticareti	
	İhracat	İthalat
Dünya	437,906,973	456,842,366
AB (15)	186,367,540	193,836,214
Fransa	38,253,810	26,552,197
Almanya	25,276,932	41,049,089
İtalya	16,089,585	23,726,349
İspanya	14,855,348	12,123,359
Hollanda	30,220,516	17,580,671
İngiltere	16,587,872	28,702,173
Avustralya	14,343,871	2,639,260
Kanada	15,393,712	10,845,526
Türkiye	4,788,080	3,507,751
Japonya	1,558,315	34,756,563
ABD	57,351,691	41,864,483

Kaynak: Statistical Databases FAO, www.apps.fao.org

Tablo 8'e baktığımızda dünya tarım ticaretinde sözsahibi ülkeler, AB, ABD ve Japonya'dır. AB hem ihracat hem de ithalat alanında en büyük ülke konumundadır.

⁷⁹www.dtm.gov.tr/ead/gelisme99/gelisme99.htm

AB'nden sonra hem ihracat hem de ithalatta ABD gelmektedir. Japonya ise ihracata en alt sıralarda yer alırken ithalatta üçüncü sıradadır. Yalnız ABD ve Japonya'da tarım sektörü sanayi sektörünün ön planda olması nedeniyle ikinci plandadır. Türkiye ise tarım ürünleri ticaretinde ihracatçıdır.

Tablo 9'da ise bellibaşlı bitkisel ve hayvansal ürünlerin dünya ticaret hacmi ve seçilmiş ülkelere göre dağılımı yeralmaktadır.

Tablo 9: Bellibaşlı Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Dünya Ticaret Hacmi ve Seçilmiş Ünelere Göre Dağılımı (1000 \$) (İhracat Değerleri İle)

	Bitkisel Ürünler						
	Toplam Tarım Ticareti	Buğday	Tahıl	Elma	Domates	Sebze & Meyve	Şeker
Dünya	437.906.973	15.116.030	39.880.933	2.660.958	2.963.101	70.047.206	11.917.533
AB (15)	186.367.540	3.928.736	9.046.688	1.278.415	1.739.256	30.677.736	3.424.639
Fransa	38.253.810	1.960.425	4.364.034	488.559	86.599	3.681.108	1.415.194
Almanya	25.276.932	810.309	1.265.943	32.193	9.783	2.002.695	583.818
İtalya	16.089.585	16.176	612.738	258.773	118.672	4.551.923	104.768
Hollanda	30.220.516	45.993	306.639	186.582	659.675	5.624.975	122.569
İngiltere	16.587.872	581.744	834.083	13.071	4.295	646.628	335.826
İspanya	14.855.348	40.969	328.302	34.187	659.595	7.249.549	76.553
Türkiye	4.788.080	163.366	386.237	13.073	57.053	2.347.674	74.756
Kanada	15.393.712	2.796.395	3.276.147	33.864	104.780	1.458.940	8.796
Avustralya	14.343.871	2.210.151	2.935.237	21.675	4.612	718.735	1377451
Japonya*	1.558.315	-	219.435	4.758	-	78.840	3.347
ABD	57.351.691	3.714.001	10.342.523	350.454	146.735	7.719.937	53.386

	Hayvansal Ürünler			
	Et Toplamı	Süt ve Muadilleri	Tereyağı	Peynir
Dünya	41.020.871	27.451.603	3.502.689	10.704.591
AB (15)	20.962.628	20.034.645	2.378.835	8.586.196
Fransa	3.769.101	3.993.211	204.592	2.012.240
Almanya	1.967.054	4.556.874	138.121	1.626.535
İtalya	1.059.774	912.604	81.839	792.476
Hollanda	3.680.481	3.478.581	498.840	1.757.290
İngiltere	1.145.674	1.085.190	202.022	206.260
İspanya	1.055.092	357.890	47.785	93.867
Türkiye	18.865	12.832	386	11.606
Kanada	1.635.708	264.370	25.907	100.991
Avustralya	2.336.198	1.350.592	170.699	428.818
Japonya	2.336.198	3.086	2	753
ABD	5.832.257	524.058	14.356	130.581

* Japonya Buğday ve Domateste net ithalatçıdır. Japonya ihracattan çok ithalatçı olması nedeniyle dünya tarımında söz sahibidir.

Kaynak: Statistical Databases FAO, www.apps.fao.org

Tablo 9’da yeralan bitkisel ürünlerin ticaretine baktığımızda AB ve ABD sırasıyla buğdayda % 26 ve % 25, tahıl’da % 25 ve % 26 elma’da % 48 ve % 5 sebze-meyve ticaretinde % 44 ve % 11 ile en büyük paya sahiptirler. Buna karşılık şekerde AB % 29 Avusturya ise % 12’lik paya, Domateste ise AB % 58’lik paya sahiptir.

Hayvansal ürünlerde ise Et ve Süt tahıldan sonra ticarete en çok konu olan ürünlerdir. Süt ve süt ürünleri alanında toplam üretimin % 5’i toplam et üretiminin ise % 18’i dış ticarete konu olmaktadır. AB % 51 ABD ise % 14’ünü gerçekleştirmektedir. AB ülkeleri içerisinde bitkisel ürün ticareti alanında Fransa ve Almanya, İspanya hayvansal ürün ticaretinde ise Fransa ve Almanya ile Hollanda önemli pay sahibidirler. Türkiye ise fındık, incir ve meyve-sebze ticaretinde önemli paya sahiptir.

Tarım ürünleri ticaretinin 2/3’ünden fazlası gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilmektedir. Dünya üzerinde tarım ticaretinin en yoğun olarak gerçekleştiği bölge Batı Avrupa’dır. Ticari açıdan ihracat fazlası olan ülkeler, ABD, Kanada, AB, Avustralya ve Yeni Zelanda’dır.⁸⁰

Tablo 10’da ise belirli ürünlerin yıllara göre dünya ticaret hacimleri görülmektedir.

**Tablo 10: Belirli Ürünlerin Yıllara Göre Ticaret Hacimleri
(1000 \$) (1991-1998 Dönemi)**

Yıllar	Buğday	Tahıl	Elma	Domates	Sebze ve Meyve Toplamı	Şeker*	Sığır Eti	Süt ve Eşdeğerleri
1991	14,102,582	43,974,866	2,467,621	2,002,126	54,470,054	101,681,421	15,697,415	21,245,700
1992	17,548,414	51,877,860	2,486,262	2,004,215	56,347,434	9,874,804	16,915,219	24,960,829
1993	15,083,513	46,815,376	2,090,730	2,169,539	54,894,563	8,904,931	15,604,002	23,873,500
1994	13,659,853	47,988,390	2,463,253	2,584,691	62,793,728	9,871,698	16,674,577	24,766,800
1995	16,970,377	57,625,028	3,026,183	2,799,606	70,417,615	12,821,981	17,182,482	29,213,900
1996	19,843,204	66,500,586	3,265,728	2,903,891	72,555,243	12,757,738	14,489,701	29,208,961
1997	17,505,333	60,398,654	2,337,125	2,811,243	68,942,945	12,223,365	15,140,836	27,899,250
1998	15,116,030	57,013,500	2,660,958	2,963,101	70,047,206	11,917,533	14,732,896	27,451,603

* Şeker hammadde halindedir.

Kaynak: Statistical Databases FAO, www.apps.fao.org

Tablo 10’da görüldüğü gibi ürünlerin ticaret hacimleri istikrarlı bir şekilde artma eğilimindedir. Bunda kuşkusuz dünya ticaretinin serbestleştirilmesinin, nüfusun artmasının, insanların ürünlerde çeşitliliği arzulamasının ve coğrafi etkenlerin etkisi vardır.

Dünya tarım ticaretini incelediğimizde ticaretin yönü açısından gelişmiş ülkelerin

⁸⁰“Tarımda Yapısal Uyum Destekleme ve Uluslararası Piyasalara Entegrasyon”, 7. Beşyillik Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 1995, s.54.

hayvansal ürünler, işlenmiş gıda ve tahıl ürünü ihracatçısı iken tropikal ürünler ve meyve-sebze ürünü ithalatçısı; gelişmekte olan ülkelerin tropikal ürünler, tarımsal hammadde ve meyve-sebze ürünü ihracatçısı iken tahıl ürünü ithalatçısı; Doğu bloku ülkelerinin ise hemen hemen tüm tarımsal ürünlerde net ithalatçı konumunda oldukları görülmektedir.⁸¹

Gelişmiş ülkeler dünya tarım ticaretinin % 70'ini gerçekleştirirken iken gelişmekte olan ülkeler % 30'unu gerçekleştirmektedirler. Dünya tarım ticaretinin toplam ticarettten aldığı pay azalmasına rağmen tarım ticaret hacmi istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Bu istikrarlı artışta Asya ve Kuzey Amerika ürünlerinin kendi aralarında yaptıkları ticaret (intra-trade) ve Latin Amerika ülkelerinden Batı ülkelerine yapılan ticarettten kaynaklanmaktadır. Asya, AB ve Ortadoğu ülkeleri ise net ithalatçı ülkelerdir.

Dünya tarım ürünleri ticaretinde işlenmemiş tarım ürünlerinin payı ağırlığını korumakla birlikte son yıllarda işlenmiş tarım ürünlerinin payının arttığı görülmektedir. Bundan gelişmekte olan ülkelerin aldıkları pay artmakla beraber belirli mal gruplarında ve belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Katma değeri yüksek ürünlerin ticareti ise gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır.⁸²

1.3. Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Politikaları ve Ticareti Üzerindeki Etkileri

Dünya tarım anlaşması gerek dünya tarım politikaları gerekse dünya tarım ticaret hacmi üzerinde etkiler meydana getirmiş ve getirmeye devam etmektedir. Bu etkiler dünya tarımına yön veren ülkelerin tarımsal koruma ve destekleme politikalarında önemli değişikliklere yol açarken dünya tarım ticaretinde serbestleşmenin yolunu açtığından dünya tarım ticaretinde önemli gelişmelere neden olmaktadır.

1.3.1. Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Politikaları Üzerindeki Etkileri

1994 yılında imzalanan DTÖ Tarım Anlaşması dünya tarımında söz sahibi ülkelerle diğer ülkelerin tarım politikaları üzerinde önemli etkiler ve değişiklikler meydana getirmiştir. Tarımda söz sahibi ülkeler ise, AB, ABD, Cairns Grubu, Kanada, Japonya'dır. Bu ülkelerin tarım politikalarında meydana gelen değişimler şu şekilde özetlenebilir.

⁸¹ERTUĞRUL, a.g.e., s.31.

⁸²Mehmet TARAKÇIOĞLU, "DTÖ Tarım Anlaşması ve Türkiye", DPT Tarım Dairesi Çalışma Raporu, Ocak 2000, s.17.

AB açısından bu etki ve değişiklikler; Avrupa Ortak Tarım politikasını ABD tarım politikasına yaklaştıran Mayıs 92 Reformu ile AB tarımsal fiyatlara müdahale etmekten vazgeçerek, çiftçi ve üretici gelirlerindeki değişiklikler telafi edici (doğrudan) ödemeler yoluyla giderme yoluna gitmiştir. Bu değişiklik ile tarım anlaşmasının imzalanması yolu açılmıştır. Ayrıca tarım anlaşmasındaki taahhütlerin tarım anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra bağlayıcılık kazanması nedeniyle AB Gündem 2000 Reformunu uygulamaya koymuştur.

Tarım anlaşması sonrası, AB verdiği bağlayıcılığının artması ve gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde çok fazla zorlanacağını anlaması üzerine Ortak Tarım Politikasının Mayıs 92 reformundan sonra ikinci önemli reformu Gündem 2000 reformunu uygulamaya koymuştur. 2000-2006 dönemini kapsayan bu reform paketi, tahıl, sığır eti, süt ve süt ürünleri, şarap ve yağlı tohumlar alanında belli sürelerle belli oranlarda indirimleri gerçekleştirmektedir. Bu indirimlerle amaçlanan AB'nin rekabet gücünün fiyat indirimleri yoluyla artırarak gerek iç gerekse dış piyasalardan aldığı payı artırmaktır. Toplulukla gerçekleşen bu fiyat indirimlerinden kaynaklanan üretici ve çiftçi gelirlerindeki azalmalar ise, telafi edici ödemeler yoluyla karşılanacaktır. Bu telafi edici ödemeler Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu tarafından karşılanacaktır. Yaklaşmakta olan yeni tarım anlaşmasına bir nevi hazırlık niteliği taşıyan Gündem 2000 reform paketi, AB'ne gerçekte buğday dışında kolaylık sağlamayacaktır.⁸³

ABD ise tarımda korumacılığın ortadan kaldırılması tezine uygun olarak 1986 yılında başlattığı tarım politikalarındaki serbestleşme eğilimini 1996'da FAİR yasasını çıkararak devam ettirmiştir. FAİR yasası ile A.B.D. destekleme kapsamında bulunan tahıl, süt, süt ürünleri ve pamuktaki destekleri doğrudan destek haline dönüştürmüştür. Bu ürünlere sağlanan yurtiçi desteklerin finansmanı için ayrılan fonun 7 yıl boyunca aşamalı olarak azaltılması kabul edilmiştir. Üretim kotası uygulamada kaldırılmıştır. Böylece ABD'nin tarımsal destekleme politikaları, fiyat destekleri tamamen ortadan kalkmış, gelir desteği, ürün ve üretim seviyesinden; destekler ise piyasa fiyatından bağımsız hale gelmiş, üretim kotaları kaldırılmış, son olarakta devletin yüksek oranda stok tutma sorumluluğu ortadan kaldırılmıştır.⁸⁴

Buna karşılık öncülüğünü Avustralya ve Yeni Zelanda'nın yaptığı ve 14 ülkeden oluşan Cairns grubu ülkeleri ise tarımda serbestleşmenin en ileri savunucusu olduklarından tarım politikalarında, tarım anlaşmasına uyum için ufak düzenlemeler dışında değişiklik olmamıştır. Cairns grubu her türlü korumacı önlemin dünya tarım ticaretinde ortadan kaldırılmasından yanadır. Kanada ve Japonya ise tarım anlaşmasının getirdiği düzenlemelere uyum için tarım politikalarını düzenlemişlerdir.

⁸³TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB OTP'sı Reformunun Yeni Tur DTÖ Müzakereleri ve Genişleme Olguları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Ankara, 1999, s.4-5.

⁸⁴ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.17.

Gelişmekte olan ülkeler ise yapısal problemleri nedeniyle belirgin reformları gerçekleştirememekle beraber 2004 yılında sona erecek olan tarım anlaşması taahhütlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Tarım anlaşmasının dünya tarım politikaları üzerindeki etkileri pazara giriş ihracat sübvansiyonu ve tarımsal desteklemeler alanında kendini göstermektedir. Bu alanlardan pazara giriş ve sübvansiyonlar dış ticaretin serbestleştirilmesi ile ilgilidir.

1.3.1.1.Pazara Giriş Alanındaki Etkiler

Tarım anlaşmasında pazara giriş alanında getirdiği düzenlemeler şu şekildedir. Tarım ticaretinde uygulamakta olan tarife dışı engeller tarifelere dönüştürülecek, dönüştürülen tarifeler ise 1986-1988 dönemi baz alınarak gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde % 36, gelişmekte olan ülkelere 10 yıl içerisinde % 24 oranında azaltılacaktır. Bu indirimler gelişmekte olan ülkelere her bir ürün için % 10 oranında gerçekleşecektir.

Bunun sonucunda ülkeler tarife dışı engelleri tarifelere dönüştürürken koruma kaygılarının ön plana çıkması nedeniyle mevcut tarife oranını oldukça yüksek oranlarda belirlemişlerdir. Tablo 11’de belirli ürünlerde gerçekleştirilen tarife indirim oranları yer almaktadır.

Tablo 11: Belirli Tarımsal Ürünlerde Belirli Ülke ve Grupların Tarife ve İndirim Oranları

Ürünler	OECD	AB	ABD	Japonya	İndirimden Kesin Yarar Sağlayacak Ülkeler
Kahve, çay, kakao	35	41	21		Burundi, Kamerun, CAR, CDI, Gana, Kenya, SL, Uganda, Zaire
Sebze ve meyve	36	28	39	33	Swaziland, Cape Verde, Mozambik
Baharatlar	35	43	38	39	Madagaskar
Hayvansal ürünler	32	42	34	30	Botswana
Yağlı ürünler	40	42	42	34	Gambia, Senegal
Tütün	36	25	41	46	Malavi, Zimbabve
Diğerleri	48	48	51	16	Benin, Burkina, Çad, Mali

Kaynak: The Implications Of Uruguay Round Agreement on Agriculture for Developing Countries, AHZnvl FAO, 1996, s.3.

Tablo 11’de belirli ülke ve grupların belirli tarımsal ürünlerde gerçekleştirilen tarife indirim oranları ile bu indirimden kesin yarar sağlayacak ülkeler yer almaktadır. Bu indirimden de belirli az gelişmiş ülkeler kesin olarak yarar sağlayacaklardır. Baharatta Botswana gibi.

Tarife oranların bu derece yüksek olarak belirlenebilmesi dünya tarımına yönveren ülkelerle birlikte tarım anlaşmasını imzalayan gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerin tarımsal pazarlarını eskisi gibi korumaya devam etmelerine yolaçmıştır.

Yüksek oranda belirlenen tarife oranlarına örnek olarak, AB tahılda % 150-170, Zeytinyağında % 190, Şekerde % 240-270, süt ürünlerinde % 220-340, Kanada'da ise süt ürünlerinde % 350'ye varan oranlarda tarifeler uygulanmaya başlamıştır.⁸⁵

Pazara giriş alanında yer almakta olan ani ithalat patlamaları ve fiyat düşüşlerine karşı korumacı ülkelere verilen özel koruma hükmünde korumacı ülkelerin pazarlarını korumalarına yardımcı olmuştur.

Bütün bu gelişmeler sonucu pazara giriş alanında uygulanmakta olan tarife indirimleri, tarife oranlarının özellikle gelişmiş ülkeler tarafından yüksek oranda belirlenmesi gelişmiş ülkelerin tarım sektörlerini tarım anlaşması öncesi olduğu gibi pazarlarını geliştirmekte olan ülkelere karşı daha fazla korumalarını sağlamıştır.

Pazara giriş alanında, tarım anlaşmasının dünya tarım politikalarına etkileri şu şekilde sıralanabilir:

AB pazara giriş alanında, prelevman (değişken) gibi tarife dışı engelleri kaldırmak zorunda kalmıştır. Tahıl ithalatı için değişken ödeme kılık değiştirmiş haliyle kabul edilmiş ve OTP'nın devamı sağlanmıştır. Meyve ve sebze ithalatında kullanılan giriş fiyatları dışında tarife dışı engeller tarifelere dönüştürülmüştür. Böylece, AB pazarlarına giriş olanakları açısından herhangi bir değişiklik olmamış, AB pazarlarını eskisi gibi korumaya devam etmiştir.

Tarım anlaşması, ABD pazarlarına girişinde çok fazla kolaylaştırmamıştır. ABD'nin yoğun bir şekilde uyguladığı ithalat kotalarıyla korunan süt ürünleri ve şeker alanında değişiklik olmamış, bu ürünlerde kota dışında uygulanan yasaklayıcı tarife oranları varlığını sürdürmüştür. Sığır etinde uygulanan gönüllü ihracat kısıtlamaları tarifeye çevrilmiştir.

Cairns grubu ülkelerinde süt ve süt ürünleri ile şeker de uygulanmakta olan tarife dışı engeller tarifeye dönüştürülmüştür. Kısacası serbestleşmeyi savunmakta olan Cairns grubu ülkelerinde tarife dışı engellerin tarifelendirilmesi kolaylıkla yapılmıştır.

Kanada, pazara ulaşım açısından tavuk eti, yumurta ve süt ürünlerinde tarife dışı engeller tarifeye dönüştürülmüştür.

⁸⁵AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.132.

Japonya'da ise tüm diğer ülkelerde olduğu gibi pazarını korumuştur. Japonya'nın pirinç konusundaki duyarlılığı tüm tarife dışı engellerin yüksek oranda tarifeye dönüştürülmesi nedeniyle ortadan kalkmıştır.⁸⁶

Gelişmekte olan ülkeler ise pazara giriş alanındaki taahhütlerini yerine getirecek düzenlemelerde bulunmaktadır.

1.3.1.2.Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri

Sübvansiyonların belirli oranlarda indirim tabi tutulması ve tarım anlaşmasıyla disiplin altına alınması dünya tarım ticaretinde sübvansiyonlu malların uzun süre dolaşacağını göstermektedir.

Anlaşma metninde yeralan ve sübvansiyonla ilgili olarak 1986-1990 dönemi veya 1991-1992 dönemlerinden birinin baz alınabileceği hükmü 1991-1992 yılında uygulanan ihracat sübvansiyonunun daha fazla olması nedeniyle (özellikle AB ve ABD'de) daha fazla sübvansiyonlu ihracat yapabilme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla sübvansiyonlar alanında indirim taahhütleri ihracata uygulanan sübvansiyonların belirli oranlarda azalmasını sağlayacak, fakat uzun bir süre varlığını devam ettirmesini engelleyemeyecektir.

Aşağıdaki Tablo 12'de seçilmiş ülkelerdeki ihracat sübvansiyonları alanında indirim taahhütleri yer almaktadır.

⁸⁶ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.13-14.

Tablo 12: Ülkelere Göre İhracat Sübvansiyon İndirimleri (Milyon \$)

ÜLKELERE GÖRE İHRACAT SÜBVANSİYON İNDİRİMİ TAAHHÜTLERİ (Milyon \$)				
Katılımcı	İhracat Sübvansiyonları			İhracat Sübvansiyonları Ürün Dağılımı
	Başlangıç	Son	Değişim	
Avrupa Birliği	13.274	8.946	-36	Kırmızı Et (%19), Buğday (%17), İşlenmemiş Hububat (%13), Tereyağı (%13), Diğer Süt Ürünleri (%10)
Avusturya	1.235	790	-36	Canlı Hayvanlar (%45), Buğday (% 14), Kırmızı Et (% 13), Peynir (%12)
ABD	929	594	-36	Buğday (% 61), Yağsız Süt Tozu (%14)
Polonya	774	493	-36	Et Mamulleri (% 39), Meyve ve Sebze (% 21)
Meksika	748	553	-26	Şeker (% 76), Tahıl Mamulleri (% 21)
Finlandiya	708	453	-36	Tereyağı (% 25) İşlenmemiş Hububat (% 22), Diğer Süt ürünleri (% 13)
İsveç	572	366	-36	Domuz Eti (% 21), Buğday (% 21), İşlenmemiş Hububat (% 17)
Kanada	567	363	-36	Buğday (% 47), İşlenmemiş Hububat (% 18)
İsviçre	487	312	-36	Diğer Süt Ürünleri (% 65)
Kolombiya	371	287	-23	Pirinç (% 32), Pamuk (% 20), Meyve ve Sebze (% 23)
Güney Afrika	319	204	-36	Meyve ve Sebze (% 24), Hububat Mamulleri (% 14), Buğday (% 13), Şeker (% 10)
Macaristan	312	200	-36	Beyaz Et (% 30), Domuz Eti (% 26), Buğday (% 11), Meyve ve Sebze (% 19)
Çek Cumhuriyeti	164	105	-36	Diğer Süt Ürünleri (% 38), Meyve ve Sebze (% 10)
Türkiye	157	98	-37	Sebze ve Meyve (% 36), Buğday (% 23)
Yeni Zelanda	133	0	-100	Veri Sağlanamadı
Norveç	112	72	-36	Peynir (% 54), Domuz Eti (% 19), Tereyağı (% 12)
Avustralya	107	69	-36	Diğer Süt Ürünleri (% 32), Yağsız Süt Tozu (% 27), Peynir (% 25), Tereyağı (% 16)
Brezilya	96	73	-24	Şeker (%56), Meyve ve Sebze (%30)
Slovak Cumhuriyeti	76	49	-36	Diğer Süt Ürünleri (% 19), Hububat Mamulleri (% 13), Sığır Eti (% 13)
İsrail	56	43	-24	Meyve ve Sebze (% 59), Fideler (% 22), Pamuk (% 17)
Endonezya	28	22	-24	Pirinç (% 100)
İzlanda	25	16	-36	Koyun Eti (% 78), Diğer Süt Ürünleri (% 22)
Uruguay	2	1	-23	Pirinç (% 83), Tereyağı (% 12)

Kaynak:

Implications of Uruguay Round, a.g.e., s.5.

NOTLAR: 1- Taahhütler 1990-1991 ortalama döviz kurları üzerinden US Dolarına çevrilmiştir.

İndirim taahhütleri bu tabloda belirtilen her bir ürün kategorisine uygulanmaktadır.

2- İhracat sübvansiyonu vermeyen ve bu listeleri kabul etmiş taraf ülkeler: Cezayir, Atigva ve Barbuda, Arjantin, Bahreyn, Barbados, Belize, Bolivya, Burunu Darusselam, Kamerun, Şili, Kongo, Kosta Rika, Küba, Dominik, Dominik Cum., Mısır, El Salvador, Fiji, Gabon, Grenada, Gambia, Gana, Guatemala, Guyana, Honduras, Hong Kong, Hindistan, Jamaika, Japonya, Kenya, Kore, Kuveyt, Macaristan, Malezya, Malta, Mauritius, Fas, Namibya, Nikaragua, Nijerya, Pakistan, Paraguay, Peru, Filipinler, Saint Kitts and Newis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadines, Senegal, Singapur, Srilanka, Surinam, Swaziland, Tayland, Trinidad ve Tobago, Tunus, Zambiya ve Zimbabve Fildişi sahilleri. En az gelişmiş ülkeler ihracat sübvansiyon indirim taahhütlerinden muafır.

AB ihracatının tamamını Kanada ve ABD ise ihracatının 2/3'ünden fazlasını

sübvansiyon yoluyla gerçekleştirmektedir. Anlaşma sonrasında sübvansiyonlu ihracatın tamamını yine bu ülkeler gerçekleştirmeye devam edeceklerdir. Tarım anlaşması ihracat sübvansiyonlarını zamanla azaltmaya ve sübvansiyonları disiplin altına almayı amaçlamaktadır. Türkiye ise ihracat sübvansiyonu ile ilgili taahhütlerini şimdiden yerine getirmiştir.

Ürün bazında ihracat sübvansiyonlarının indirim miktarı ise Tablo 13’de yer almaktadır.

Tablo 13: Belli Tarımsal Ürünler Bazında İhracat Sübvansiyonu İndirim Miktarları (1000 Ton)

Ürün ve Ürün Grubu	Sübvansiyonlu İhracat Toplam Değeri		Sübvansiyonlu İhracat Oranı		
	1992 Temel Dönem	2000	1992 Temel Dönem	2000	% Olarak İndirim
Buğday ve Un	48,230	38,100	40,4	31,9	8,5
İşlenmemiş Tahıl	20,195	15,955	18,2	14,4	3,8
Tereyağ	673	533	52,5	41,6	10,9
Süttozu	578	275	32,5	15,5	17,0
Peynir	555	440	25,0	19,8	5,2
Domuz Eti	573	452	15,8	12,5	3,3
Kümes Hay.Eti	404	320	13,3	10,5	2,8
Sığır Eti	1,165	921	14,4	11,4	3,0
Yağlı Tohumlar	2,257	1,783	6,1	4,8	1,3
Bitkisel Yağlar	296	234	1,6	1,3	0,3
Şeker	1,697	1,277	9,8	7,7	2,1

Kaynak: UNCTAD Secretariat Compilation Based on Part IV of Schedules of Concessions Annexed to the Marrakech Protocol of April 1994, s.8.

Tablo 13’den de görülebileceği gibi sübvansiyonlu ihracat oranının en fazla azalacağı ürün süt tozudur. Daha sonra ise tereyağ, buğday, un ve peynir gibi ürünler gelmektedir.

Tarım anlaşmasıyla ihracat sübvansiyonlarının belirli oranlarda azaltılacak olması dünya tarımına yön veren ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin tarım politikalarında değişikliklere yol açmıştır.

Bu etkiler şunlardır:

AB’nin ihracat sübvansiyonları alanında verdiği taahhütler AB’ni bağlamış ve peynirde sübvansiyon kısıtları nedeniyle iç politikaların değiştirilmesine yol açmıştır. Buğdayda verilen taahhütler ise yüksek dünya fiyatları nedeniyle bağlayıcı olmamıştır.

ABD’de ise sübvansiyonlar alanındaki taahhütler, dünya fiyatlarının yüksek

düzye de devam ettiği dönemde etkilememiş ancak dünya fiyatlarının düştüğü 1990'lı yılların sonunda ABD'nin ihracatı arttırma programını (EEP) devreye sokmasına yolaçmıştır.

Cairns grubunda ise, AB ve ABD'de başta olmak üzere ülkelerin ihracatlarının büyük kısmını sübvansiyonlu olarak gerçekteştirmelerinden dolayı uygulamak zorunda kaldıkları önemsiz sayılabilecek derecedeki ihracat sübvansiyonlarını kaldırmışlardır.

Kanada'da, tahıl ihracatında avantaj sağlayan tahılların dolaşımına uygulanan sübvansiyonlar kaldırılmıştır. Japonya'da zaten ihracat sübvansiyonu uygulanmamaktadır.⁸⁷

Gelişmekte olan ülkeler ise pazara giriş alanında olduğu gibi bu alanda da tarım anlaşması çerçevesinde taahhütlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

1.3.1.3. Tarımsal Destekleme Alanındaki Etkileri

Tarım anlaşmasının pazara giriş ve ihracat sübvansiyonu alanlarında olduğu gibi tarımsal destekleme alanında da dünya tarım politikaları üzerinde etkileri mevcuttur. Tarım anlaşmasında, üreticilere yapılan doğrudan ödemeler zararlılarla mücadele, altyapı yatırımları, gıda güvenliğine yönelik desteklemeler gibi yeşil kutu içinde kabul edilen politikalarla, indirim kapsamı içinde olmakla beraber üretimi kısıtlayan programlar dahilinde yapılan ödemeler gibi indirim taahhüdü dışında ve Toplu Destek Ölçümü (TDÖ) dışında tutulan mavi kutu politikaları tarım anlaşmasında tarımsal destekleme indirim kapsamı dışında tutulmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 13'de ülkelerin tarımsal destekleme indirim taahhütleri yer almaktadır.

⁸⁷ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.13.

Tablo 13: Tarımsal Ürünlerde Destekleme İndirim Taahhütleri

Katılımcı	Başlangıç(*)	Son	İndirim
Toplam	197,721	162,497	18
Avrupa Birliği	92,390	76,903	17
Japonya	35,472	28,378	20
ABD	23,879	19,103	20
Meksika	9,669	8,387	13
Kanada	4,650	3,720	20
Finlandiya	4,186	3,349	20
Polonya	4,160	3,329	20
Kore Cumhuriyeti	4,086	3,543	13
İsviçre	3,769	3,016	20
İsveç	3,429	2,743	20
Avusturya	2,534	2,027	20
Norveç	2,247	1,797	20
Venezuela	1,305	1,131	13
Brezilya	1,053	912	13
Tayland	866	745	13
Çek Cumhuriyeti	717	574	20
İsrail	654	569	13
Yeni Zelanda	210	268	20
Macaristan	613	490	20
Avustralya	460	368	20
Slovak Cumhuriyeti	435	348	20
Kolombiya	398	345	13
İzlanda	222	177	20
Fas	93	81	13
Tunus	76	66	13
Kosta Rika	18	16	13
Güney Afrika	-	2	20

Kaynak: **The Implications of Uruguay Round Agreement of Developing Countries A Hzvnl.**, FAO 1996'dan alıntı, s.7.

Tabloda görüldüğü gibi dünya üzerinde en yoğun destekleme AB, Japonya ve ABD'de uygulanmaktadır. Gelişmiş ülkeler 6 yılda % 20, gelişmekte olan ülkeler ise 10 yılda % 13,3'lük iç destek indirim taahhütlerini yerine getirmektedirler. Türkiye ise minimis kuralına tabi olduğundan indirim zorunluluğu yoktur.

Tarım anlaşması dünya tarımında sözsahibi ülkelerin tarımsal destekleme politikaları üzerinde de etkiler meydana getirmektedir. Bu etkiler şunlardır.

AB, Mayıs 92 reformunda yeralan telafi edici ödemelerin TDÖ hesaplarına katılmaması ve indirim taahhüdünde bulunmaması nedeniyle itarımsal desteklemelerde uyum zorluğu yaşamamıştır.

ABD ise üretim kotaları politikasının mavi kutuya konulması nedeniyle tarımsal desteklemeler alanındaki taahhütlerini kolaylıkla yerine getirebilmektedir. Toplu Destek Ölçümü kısıtları bağlayıcı değildir.

Cairns grubu ülkeleri ise, tarımsal desteklemelere uyum için reformlar yoluyla fiyat politikaları ortadan kaldırılmıştır.

Kanada ise uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikalarının çoğu yeşil kutuya kaydırılmıştır. Japonya için ise iç destek kısıtları bağlayıcı değildir.

Kısacası, tarımsal destekleme ilgili taahhütler doğrudan yardımları indirim taahhüdü dışında bıraktığından AB ve ABD'nin tarımsal destekleme ile ilgili bütçelerini çok fazla etkilemeyecektir.⁸⁸

Tarım anlaşmasının tarımsal desteklemedeki indirimlerle amacı, tarımsal desteklemeleri üreticilere yapılan doğrudan yardımlara çevirmektir.

Dünya tarımında sözsahibi olan ülkeler karşılıklı tavizler vererek DTÖ tarım anlaşmasının imzalanmasını sağlamışlardır. Bu ülkeler, gelecekte yapılacak olan çok taraflı ticaret müzakerelerinde de aralarında verecekleri tavizlere bağlı olarak tarım anlaşmasının geleceğini belirleyeceklerdir..

1.3.2. Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Ticareti Üzerindeki Etkileri

Tarım anlaşmasının dünya tarım ticareti, tarım ürünleri fiyatları ve ülke ekonomileri üzerinde etkiler meydana getireceği açıktır. Bu etkileri pazara giriş, ihracat sübvansiyonu ve tarımsal destekleme alanında incelediğinde daha açık bir şekilde görülebilecektir.

1.3.2.1. Pazara Giriş Alanındaki Etkileri

Tarım anlaşması, tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülüp 1986-1988 dönemi temel alınarak gelişmiş ülkelerde 2000 yılına kadar % 36, gelişmekte olan ülkelerde ise 2004 yılına kadar % 24 oranında tarife indirimi hedeflemektedir. Bu indirimler gelişmiş ülkelerde her bir ürün için enaz % 15, gelişmekte olan ülkeler için ise % 10'dur.

Dışarıdan bakıldığında gelişmiş ülkelerin daha yüksek oranlarda ve kısa sürede buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin ise daha az oranlarda daha uzun sürede indirim yaptıkları görülmektedir. Bu ise gelişmekte olan ülkelerin bu tarife indirim oranlarında büyük avantajlar sağlayacağı ve gelişmiş ülke pazarlarına çok daha rahat ihracat yapabilme olanağına kavuşacakları izlenimi vermektedir. Gerçekte ise durum farklıdır. Çünkü gelişmiş ülkeler tarım ticaretinde en yüksek korumayı uygulayan ülkelerdir.

⁸⁸ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.13-14.

Aynı şekilde yüksek nüfusları nedeniyle yurtiçi tüketimleri yüksek olan ülkeler aynı zamanda kendi kendine yeterli oldukları ürünlerde yüksek miktarlarda ithalat yapmak zorunda kalacaklardır. Bu durum ürünlerin yurtiçi fiyatlarını ve üretimini olumsuz etkileyecektir. Ülkeler bu olumsuzluğu AB ve ABD gibi doğrudan ödemelerle telafi edemeyecekleri için kendi kendine yeterli olduğu ürünlerde daha az insan istihdam edilmesine, yoksullaşmaya ve yurtiçi kaynak dağılımının değişmesine neden olacaktır.

Hindistan bu yüzden yılda 8 milyon ton, Endonezya ise yılda 5 milyon ton pirinç ithal etmek zorunda kalacaktır.⁸⁹

Yukarıda söylediğimiz etkiler hayvansal ürünler içinde geçerlidir. Hayvansal ürün pazarlarında da korumacılık, düzeyini geçmişte olduğu gibi koruyacaktır. Hayvansal ürünler yine korumacı ülkeler tarafından gerektiğinde özel koruma hükmü çerçevesinde korunacaktır.

Hayvancılık sektöründeki asgari giriş hükmüde aynı şekilde geçerlidir. Ancak bitkisel ürünlerde olduğu gibi hayvansal ürünlerde de beklenen ticaret artışını gerçekleştirmemektedir. Çünkü gelişmiş ülkeler bu maddeyi onun adedine göre değilde ürün grubu başına uygulamayı kabul etmişlerdir. Böylece özellikle AB normalde yapması gereken miktarların çok altında ithalat yapma avantajı elde etmiştir. AB tahıl olarak ithal etmesi gerekenden 3.2 milyon ton, et ürünlerinde olması gerekenden 474 bin ton, süt ürünlerinden sütte 106 bin ton, süttozunda 71 bin ton daha az ithalat yapma avantajı elde etmiştir.⁹⁰

1.3.2.2. Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri

Günümüze uluslararası ticarete, tarım dışında ihracat sübvansiyonu uygulanmamaktadır. Tarım anlaşmasının tarımda ihracat sübvansiyonlarını kapsama alması Uruguay roundunun en önemli başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Temelde tarım anlaşması ihracat sübvansiyonlarını disiplin altına alma amacı taşımaktadır.

Tarım anlaşması ihracat sübvansiyonları alanında 1986-1990 ya da 1991-1992 dönemi esas alınarak gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde yıllara göre eşit olarak değer bazında % 36 miktar bazında % 21, gelişmekte olan ülkelerde ise 10 yılda yıllara eşit olarak değer bazında % 24 miktar bazında ise % 14 oranında indirim öngörmektedir.

⁸⁹AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.135.

⁹⁰AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.144.

Şüphesiz ihracat sübvansiyonları alanındaki bu indirim dünya tarım ticaretinde olumlu gelişmelere yol açacaktır. Ancak başlangıç olarak uygulanan bu indirim oranları dünya tarım ticaretinde en azından yeni tarım anlaşması dönemine kadar uygulanan sübvansiyonları ortadan kaldırmayacaktır.

İhracat sübvansiyonları alanında temel alınan dönemin 1986-1990 ve 1991-1992 olmak üzere iki şekilde belirlenmesi dünya tarımında söz sahibi ülkelerin çıkarları nedeniyledir. Çünkü, AB ve ABD'de 1991-1992 döneminde daha yüksek oranda ihracat sübvansiyonu uygulanmıştır. Bu da ilgili ülkelere daha uzun süre sübvansiyonlu ihracat yapma olanağı sağlamaktadır.

Bu sayede 5 yıllık süreç içerisinde AB 8.1 milyon ton ABD ise 7.5 milyon ton daha fazla buğday ihraç edebilecektir. Kısacası bu değişiklik dünya tarım piyasalarına her yıl 3 milyon ton daha fazla sübvansiyonlu buğday çıkmasına yol açmıştır.⁹¹

Dış ticarete sübvansiyon uygulamanın amacı, ihracata konu olan ürünün mübadele fiyatını ucuzlatmaktadır. İhracat sübvansiyonunda gerçekleştirilecek bir azalma ise mübadeleye sözkonusu olan ürünün fiyatını artıracaktır.

Tarım anlaşması çerçevesinde ihracat sübvansiyonları alanında değer bazında gerçekleştirilecek olan indirimler anlaşmanın imzalandığı tarihe kadar sübvansiyonun yoğun olarak uygulandığı ürünlerin fiyatlarını yükseltecektir. Bu ürünler tahıl, şeker, et, süt ve süt ürünleridir. Bu ürünlerin 1995 yılı ve 2000 yılı arası tarım piyasalarındaki fiyatlarının artması beklenmektedir.

Sözkonusu ürünlerin fiyatlarında meydana gelen bu artışlardan yine bu ürünlere sübvansiyon verip ihraç eden ülkeler kazançlı çıkacaktır. Bu ülkeler ise AB, ABD, Kanada gibi gelişmiş ülkelerdir. Aynı zamanda sözkonusu ürünlerin önemli derecede üreticisi sayılan ülkelerde fiyat artışlarından yarar sağlayacaklardır.

Buna karşılık 3/4'ü net tarım ürünü ithalatçısı olan gelişmekte olan ülkelerde, İsviçre ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler, petrol ihracatçısı Ortadoğu ülkeleri, tarımsal gelişmelerini tamamlayamayan Çin, Mısır ve K.Afrika ülkeleri sözkonusu ürünlerin fiyatlarının yükselmesi ile gittikçe yükselen ithalat rakamlarıyla karşı karşıya kalacaklardır.⁹²

İhracat sübvansiyonlarına konu olan tarım ürünlerinin ihracat miktarlarının % 21

⁹¹AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.136.

⁹²Ertuğrul ÇUBUKÇU, GATT Uruguay Panel Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TÜSAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara 1994, s.61-73.

oranında azaltılacak olması ise ihracat sübvansiyonu uygulayan ülkelerin ilgili ürünlerinin ihracatının % 21 oranında azalmasına neden olacaktır. Bu ise, ilgili ülkelerin yıldan yıla daha az miktarda sübvansiyonlu tarım ürünleri sunması anlamına gelmektedir. Örneğin AB'nin 6 yıllık dönemde sığır eti ihracatı 1320 tondan 820 bin tona süt tozu ihracatı 340 bin tondan 240 bin tona, peynirin ise 420 bin tondan 300 bin tona düşmesi beklenmektedir.⁹³

Hayvancılık ürünleri alanında ise ihracat sübvansiyonlarının azaltılması nedeniyle ortaya çıkan fiyat artışlarından bu ürünlerin üretiminde söz sahibi ülkelerin yararlanması beklenmektedir. Bu ülkeler ABD, AB, Avustralya, Y.Zelanda, Arjantin ve Brezilya'dır.

Tarım anlaşmasının uygun gördüğü miktardaki sübvansiyonlu ihracat, ihracat sübvansiyonu uygulayan AB, ABD, Kanada gibi ülkelerdeki tarımsal fazlaları eritmeye yetmemesi durumunda ise ülkelerin tarım anlaşmasında içeriği muğlak olan gıda yardımı maddesini tarımsal fazlaları eritmede araç olarak kullanması ve gıda yardımlarının birkaç kat artması beklenmektedir.⁹⁴

1.3.2.3. Tarımsal Destekler Alanındaki Etkileri

Tarımsal destekleme, pazara giriş ve sübvansiyonların aksine, dış ticareti dolaylı yoldan etkilemektedir.

Tarım anlaşmasında, tarımsal desteklemelerin 1986-1988 temel dönemi baz alınarak gelişmiş ülkelerde 6 yılda % 20 gelişmekte olan ülkelerde ise 10 yılda % 13.3 oranında azaltılması öngörülmektedir. Eğer destekler üretim değerinin % 10'unu aşmıyorsa ülkeler indirimden muaftırlar (De minimis)

Tarım anlaşması tarımsal desteklemeleri anlaşma kapsamına alarak uluslararası tarım politikaları dışında ulusal tarım politikalarını da düzenleme amacı taşımıştır. Anlaşma hükmü uyarınca ülkelerin uygulayacağı doğrudan (telafi edici) ödemelerde yeşil kutu ve mavi kutu kapsamına giren tarımsal politikalar indirimden muaf tutulmaktadır.

Doğrudan ödemeler, diğer tarımsal destekleme araçlarından farklı olarak üretim ile üretici ve çiftçi gelirlerini direkt değil indirekt (dolaylı) yoldan etkilemektedir.

AB ve ABD gibi dünya tarımında sözsahibi ülkelerin tarımsal politikalarını

⁹³AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.141.

⁹⁴AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.136.

doğrudan ödemelere kaydırmaları sonucu bu ülkelerin iç destek ile ilgili bütçelerinde büyük azalışlar gerçekleşmeyecektir.

Aynı şekilde tarımsal fiyat mekanizmaları ve ihracata sağlanan kamu yardımlarının doğrudan ödemelere dönüştürülecek olması ise yurtiçi tarımda aşırı müdahaleci olan AB, EFTA, Japonya gibi ülkelerin tarım kesiminde rasyonel olmayan bir şekilde barınan çiftçilerin başka sektörler kaymalarına neden olacaktır.⁹⁵

Tarımsal desteklemeler alanında gerçekleştirilen düzenlemeler ülkelerin yurtiçi tarım politikalarını etkileyerek yurtiçi kaynak dağılımını değiştirmesi beklenmektedir.

Tarımsal destekleme alanında yoğun bir destekleme politikası yürüten Suudi Arabistan, Japonya, EFTA gibi ülkeler iç desteklerle ilgili düzenlemelerden olumsuz yönde etkilenmektedirler. Bunun nedeni bu ülkelerdeki destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarının 2-5 kat üzerinde belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. EFTA üyesi Avusturya, İsveç, Finlandiya, AB'ne tam üye olduklarında AB'den üye olma telafi edici tutarı çerçevesinde mali yardım olarak uyum sağlamaktadırlar. Örnek olarak, küçük aile işletmelerinden oluşan ve AB'nin iki katı destekleme fiyatlarına sahip Avusturya iç destek indirimlerinden uğrayacağı zararın 2/3'ünü OTP'sı çerçevesinde AB'den karşılamıştır.⁹⁶

Tarımsal desteklemenin yoğun olarak uygulandığı ülkelerdeki iç destek indirimi yurtiçi destekleme fiyatları dolayısıyla da üretimin azalmasına tarım sektörlerinden başka sektörler istihdam kaymasına ve ülke içinde tarım sektöründen diğer sektörler kaynak tahsisine yol açacaktır.

Anlaşma uyarınca, toplam üretim değerlerinin % 10'u altında destek veren ülkeler indirimden muaftırlar. Türkiye bu gruba girmektedir.

Ülkelerin gerek tarife indirimi, gerekse sübvansiyon indirimi nedeniyle uluslararası ürün fiyatlarından kaynaklanan üretici ile çiftçi gelirlerindeki kayıpları telafi etmek için doğrudan ödemelere yönelmesi ülkelerin tarımsal müdahale sistemlerini değiştirmekle birlikte, tarımsal müdahale için gerekli olan bütçelerinin büyüklüğünü çok fazla değiştirmemektedir. Sadece ülke içinde uygulanan desteklemenin yönü değişmektedir. Günümüzde, birçok gelişmekte olan ülke doğrudan ödeme sistemlerine geçiş için kamuoyunun nabzını tutmakta ve çalışmalar girişmektedirler.

İç destekler alanındaki kriterler hayvansal ürünler içinde aynen geçerlidir.

⁹⁵AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.139.

⁹⁶AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.140.

Ülkeler, tarımsal destekleme alanındaki indirimlerini TDÖ (Toplu Destek Ölçümü) yoluyla hesaplayarak kendi üretim yapıları içerisindeki ürünler arasında paylaşabileceklerdir. Yurtiçi tarıma en büyük desteği veren AB'nin bile iç desteklerle ilgili taahhütlerden çok yüksek bir şekilde etkilenmesi beklenmemektedir. AB hayvansal ürünlere çok yüksek destekleme fiyatları uygulamıştır. AB süt tozu ve tereyağ ürünlerinde dünya piyasa fiyatlarından % 200, sığır etinde ise % 75 daha fazla destekte bulunmaktadır. AB bunun üzerine tarım anlaşmasının iç desteklerle ilgili hükümlerine uyum sağlamak için sığır eti fiyatlarında % 15, süt fiyatlarında % 10, tereyağ fiyatlarında % 5 indirime gitmiştir. Tıpkı yeni anlaşma dönemine uyum Gündem 2000 Reformu çerçevesinde tahıl, süt ve süt ürünleri, sığır eti, yağlı tohumlar alanında yapılan indirimler gibi.⁹⁷

Tarım anlaşması başlangıç olarak sözkonusu alanlarda bir disiplin getirmeye çalışmaktadır. Normalde korumacılığın azaltılması ve disiplin getirmeye çalışmaktadır. Normalde korumacılığın azaltılması ve bütün ülkeler için adil bir ticaret ortamı oluşturma amacına yönelik olsada, pazara giriş, sübvansiyon ve iç destek alanlarındaki indirim taahhütlerinin gelişmekte olan ülkeler lehine gerçekleştiği izlenimi verilsede gerçekte tarım anlaşmasının imzalanmasına kadar, bu 3 alanda korumacılık gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı korumacılıktan kat kat fazla gelişmiş ülkeler tarafından uygulandığından gelişmiş ülkeler aleyhine çok fazla bir değişme olmayacaktır. Gelişmiş ülkeler tarımlarını gelişmekte olan ülkelere daha fazla koruyacaklardır.

FAO'nun tahminlerine göre, sadece tarımsal taahhütler nedeniyle dünya tarım ticaret hacminin 1986-1987 döneminden 2000 yılına kadar 55 milyar \$ artması, bu artışın 15 milyar \$'ının Uruguay sonrası gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu tahminleri sıralarsak,

- Üretimdeki artışın 1980'lerle karşılaştırıldığında daha az olması tasarlanmaktadır. Uruguay sonrası üretimdeki artışın önemsiz olması beklenmektedir.
- Tarım anlaşmasında yeralan taahhütler çerçevesinde dünya tüketiminin azalacağı öngörülmektedir. Mandıra ürünleri (süt, peynir, tereyağı gibi...), tahıl, sığır eti ve kahvenin kişi başına tüketimi azalırken bitkisel yağlar, bazı et çeşitleri, çay, muz, kakao ve kauçukta kişi başına tüketimin artması beklenmektedir.
- Tüketimde meydana gelen düşük oranlı azalışların düşük gelirli ve dışa bağımlı ülkelerin dış ticaret dengelerini düzeltmesi beklenmektedir.
- Tarım anlaşması gelişmekte olan ülkelerin tahıl, yağlı tohumlar, mandıra

⁹⁷AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.145.

ürünleri ile bazı etlerde ve tropikal ürünlerde ithalatını azaltırken sığır eti ve muz ithalatının hızlanacağı beklenmektedir.

- İhracata ise 1980'lere kıyasla ihracat artışının buğday, pirinç ve mandıra ürünleri, çay, şeker ve muzda daha hızlı olması beklenmektedir.⁹⁸

Tarım anlaşmasının dünya tarım fiyatları ve bellibaşlı ürün piyasaları üzerindeki etkileri ise şu şekildedir.

Fiyat tahminleri ülke ve gruplar bazında, büyüme, nüfus artışı, enflasyon, döviz-kuru, değişimler hakkında varsayımlarda tarım anlaşması taahhütleri dikkate alınarak hazırlanmaktadır.

Kısa dönemde dünya tarımsal üretim ve ticaretinin zayıflayacağı ancak uzun dönemde kendini toparlayacağı beklenmektedir. Kısa dönemdeki zayıflık arz fazlası ve talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde bitkisel ürün fiyatlarının kısa dönemde düşük seyretmesi, tahıl üretimi alanlarının 4 milyon hektar kadar azalması öngörülmektedir. Gelecek 10 yılda tahıl üretiminin % 13 ticaretinin ise % 24 oranında artması beklenmektedir. Yağlı tohum fiyatlarında ise ekim alanlarının fiyatlara aşırı duyarlılığı nedeniyle değişiklikler beklenmemektedir. Şeker fiyatlarınsa dalgalanma göstereceği tahmin edilmektedir. 1997 yılında en yüksek noktaya ulaşan şeker fiyatları 1998 yılında % 40 düşmüştür. 2008/2009 dönemine kadar şeker fiyatının % 50 artmasına rağmen 1997/1998 yılındaki seviyesinin altında kalacağı öngörülmektedir.⁹⁹

Hayvansal ürünler için ise, sığır etinde Rusya ve Asya krizlerinin etkisiyle sığır eti ithalatının 1998-1999 yılları arasında fiyat düşüşlerinin ise 2000 yılından itibaren azalması ve sığır eti fiyatlarının eski seviyelerine dönmesi beklenmektedir. Dünya et üretiminin % 28 ihracatının ise % 34 artacağı tahmin edilmektedir. Süt tozu fiyatlarının Rusya, Japonya ve Brezilya'daki talep düşüşü nedeniyle azalması ve dönem sonunda dönem başındaki fiyata döneceği tahmin edilmektedir.

Et ve süt dünya ticaret hacminde sebze-meyve grubu ve tahıldan sonra en çok paya sahip ürünlerdir. Günümüzde üretilen toplam etin % 11'i dünya pazarlarında ticarete konu olmaktadır. Küçükbaş hayvan etinin % 22'si sığır etinin ise % 16'sı, kümes hayvanı etinin ise % 8'i ticarete konu olmaktadır. Et alanında ticarete en büyük atılımı kümes hayvanları etinin göstermesi beklenmektedir. Son yıllarda ticarete konu

⁹⁸The Implications of the Uruguay Round Agreement on Agriculture for Developing Countries A Hznvzl FAO, 1998, s.11.

⁹⁹ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.30.

olan et miktarının arttığı ve gelecekte etin giderek daha çok ticarileşeceği beklenmektedir. Süt ve süt tozu ürünlerinin üretiminin ise % 3'ü ticarete konu olabilmektedir. Bunun nedeni sütün son derece dayanıksız olmasından kaynaklanmaktadır. Dayanıklılık için belli bir ekonomik ve teknolojik gelişmeye ihtiyaç vardır. Bunun için gelişmekte olan ülkeler süt tozu ticareti içerisinde yer alamamaktadırlar.¹⁰⁰

Tablo 15'te seçilmiş belli başlı ürünlerin 2008 yılına kadar dünya ticaret projeksiyonları yer almaktadır.

Tablo 15: Bellibaşlı Ürünlerin Dünya Ticaret Projeksiyonları (Milyon Ton)

Ürünler	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Buğday	102,7	105,2	107,1	109,5	112,0	114,6	117,7	120,5
Pirinç	22,8	23,5	24,1	24,8	25,4	26,1	26,7	27,4
Sığır Eti	3,816	3,944	4,017	4,117	4,110	4,159	4,186	4,249
Domuz Eti	2,029	2,175	2,205	2,240	2,286	2,335	2,383	2,431
Kümes Eti	4,511	4,686	4,892	5,085	5,258	5,433	5,618	5,809

Kaynak: **Future of Agriculture in the World and Turkey**, s.34

Kısa vadede Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle tarım ürünleri ticareti gerileme eğilimine girmiştir. Bu durumun 2000 yılından itibaren etkisini kaybederek dünya tarım ürünleri ticaretinin gelişeceği, 2000 yılından sonra da gelişmekte olan ülkelere Asya, Latin Amerika, Kuzey Afrika ve Ortadoğu da talep artışı nedeniyle et, buğday ve sebze yağlarında kişi başına tüketimin artacağı beklenmektedir.¹⁰¹

Dünya tarım ürünleri ticaretinin tarım anlaşması çerçevesinde seçilmiş ülkelere sağlayacağı fayda ve maliyetler ise Tablo 16'da yer almaktadır. Tablo 16'dan görülebileceği gibi uluslararası tarım ürünleri ticaretindeki serbestleşme projeksiyonları hazırlayan ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir.

¹⁰⁰ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.31.

¹⁰¹"Future of Agriculture In The World and Turkey", **General Directorate Of Economic Sectors and Coordination Department of Agriculture and Food State Planning Organisation**, June 1999, s.34.

Tablo 16: Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Serbestleştirilmesinin Seçilmiş Ülkelere Fayda ve Maliyeti (1984 Yılı) (Milyar \$)

Serbestleşme Senaryosunu Hazırlayan	Ekonomik Artı Değer Değişiklik		Vergi Mük.	Toplam	Döviz Geliri	Kişi Başına Refah Artışı (\$)	
	Üreticiler	Tüketiciler					
Avustralya ve Yeni Zelanda	AB	1,6	0,0	0,0	0,9	2,3	46
	Japonya	0,3	-0,1	0,0	0,2	0,4	9
	ABD	0,6	-0,3	0,0	0,3	0,8	15
	Bütün San.Ülkeler	2,0	-1,1	-0,7	1,6	3,7	84
Kanada	AB	0,8	-0,8	0,0	0,0	0,6	42
	Japonya	0,2	-0,2	0,0	0,0	0,1	0
	ABD	0,4	-0,3	0,0	0,0	0,2	0
	Bütün San.Ülkeler	-1,5	0,6	2,0	1,1	0,1	43
AB (10)	AB	19,6	22,5	10,4	13,2	-13,2	-6
	Japonya	2,5	-2,2	0,0	0,3	1,9	0
	ABD	4,6	-4,7	0,0	0,0	3,2	0
	Bütün San.Ülkeler	-11,7	12,8	10,4	11,4	-5,9	36
Japonya	AB	0,5	-1,8	0,0	-0,8	1,8	-6
	Japonya	-16,1	19,5	4,2	7,7	-4,7	64
	ABD	0,5	-0,9	0,0	0,0	2,1	-3
	Bütün San.Ülkeler	-15,6	16,5	4,2	5,1	-5,8	42
ABD	AB	7,4	-7,4	0,0	0,0	6,8	0
	Japonya	1,8	-1,7	0,1	0,1	1,3	0
	ABD	-20,6	9,4	15,9	4,7	-6,8	20
	Bütün San.Ülkeler	-10,1	-2,3	15,9	3,5	3,1	15

Kaynak: ERTUĞRUL, a.g.e., s.41.

Bütün senaryolar genel bir değerlendirmeyle ele alındığında destekleme politikalarının yoğun bir şekilde uygulandığı Japonya gibi ülkelerin üreticileri büyük kayba uğrarken tüketicileri kazançlı çıkmaktadır. Uluslararası tarım ürünlerindeki serbestleşme sonucu, özellikle sübvansiyonların azalması sonucu ortaya çıkabilecek artışlar sonucu net tarım ithalatçısı ülkeler önemli döviz kaybına uğrayacaklardır. Desteklemenin az olduğu tarım ihracatçısı Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin ise üreticileri kazançlı çıkarken tüketicileri zararlı çıkacaklardır. Serbestleşmenin vergi mükellefleri ve kişi başına refah üzerindeki etkisi bütün ülkelerde olumlu olarak gerçekleşecektir.

2. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI İLE TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dünya Ticaret Örgütü Tarım anlaşması dünya tarım politikaları ve ticareti üzerinde olduğu gibi tarım sektörünün kendine özgü koşulları nedeniyle oluşmuş olan destekleyici ve koruyucu tarım politikalarına sahip olan Türkiye'nin tarım politikaları ve tarım dış ticareti üzerindedeki etkileri sözkonusudur. Bu bölümde Tarım anlaşmasının Türkiye tarım politikaları ve ticareti üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

2.1. Türkiye Tarım Politikaları ve Genel Özellikleri

Türkiye’de uygulanmakta olan tarım politikaları, tarımsal destekleme politikaları ile özdeşleşmiştir. Türkiye’de tarımsal destekleme aracı olarak tarımsal ürünleri fiyat yoluyla destekleme alımları önem kazanmıştır.

Türkiye’de ilk tarımsal destekleme uygulaması, 1929 bunalımının neden olduğu gıda malları ihtiyacını karşılamak ve piyasaları düzenlemek amacıyla 1932 yılında çıkarılan Buğday Koruma Kanunu’dur. Daha sonra destekleme kapsamına alınan ürün sayısı giderek artmıştır. 1938 yılında hububat ve afyon sakızı, 1940 yılında çay ve tütün, 1956 yılında şeker pancarı, 1966 yılında pamuk ve incir, 1969 yılında ayçiçeği destekleme kapsamına alınmıştır.

1960’lı yılların başında planlı döneme geçilmesi ile birlikte tahıla ek olarak zorunlu tüketim mallarında ihraç edilen ürünlerin çoğunda destekleme alımları uygulanmaya başlamıştır. Hatta planlı dönemde bazı ürünler destekleme alımları kapsamına alınmış, bazıları ise çıkarılmıştır. 1960’lı yıllarda tarımsal destekleme kapsamında bulunan ürün sayısı 17 iken 1970’li yıllarda 22’yi bulmuştur. 1980’li yıllarda tarımsal destekleme kapsamından bazı ürünler çıkarılmış ve 5 Nisan kararları ile destekleme kapsamındaki ürün sayısı tahıl, tütün ve şekerpancarı ile sınırlanmıştır.

İlk üç 5 yıllık kalkınma planlarında destekleme alımları yüksek tutulmuştur. Bunun sonucunda sektörel ticaret hadleri tarım lehine gelişmiştir. Diğer sektörlerden tarım sektörüne kaynak transferi gerçekleşmiştir. Destekleme alımlarının bu dönemde bu kadar yüksek talep edilmesi yanında kentleşme ve hızlı nüfus artışının oluşturduğu talep, çiftçi gelirlerinin yüksek oranda artmasına neden olmuştur.¹⁰²

1980 yılında Türkiye, kalkınma politikasında gerçekleştirdiği değişiklikle, ihracata yönelik rekabetçi bir piyasa yapısına yönelmiştir. Bu ise tarım kesimi ile diğer sektörler arasında dengesizliğe yolaçmıştır. 1980 sonrası tarım kesimine önem verilmemiş tarımsal destekler (destekleme alımı yapılan ürün sayısı, kimyasal gübre sübvansiyonu, tarımsal kredi ve yatırım miktarları) azaltılarak, destekleme, alım fiyatları enflasyonun altında belirlenmiş, Türkiye’nin üretici destekleme eşdeğeri AB’de verilen desteğin yarısından daha az hale gelmiştir. AB % 37, OECD % 34, Türkiye % 17 (1979-1986 dönemi ortalaması). Azalan bu desteklerde çiftçiye yeterince ulaşmamış çiftçinin alım gücü azalmış ve tarımdan diğer sektörlerle aşırı kaynak transferi yapılmıştır. Aynı zamanda rekabetçi ve dışa açık piyasa ekonomisi adı altında

¹⁰²Osman Z. ORHAN, *Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyat Politikası*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, Temmuz 1999, s.64.

dış koruma oranları azaltılarak, sübvansiyonlu dış piyasalarla rekabete zorlanan tarım sektörü başta hayvancılık olmak üzere zarar görmüştür.¹⁰³

Günümüzde tarımsal ürünlerin desteklenmesinde Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ) Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL), Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) rol almaktadır. Ancak çay devlet destekleme kapsamında olmamasına rağmen hükümetlerin çay alımlarında fiyat belirleme eğilimleri sonucu ÇAYKUR kendisine gelen ürünü belirli fiyattan almak zorunda kalmaktadır. TSKB içerisinde de görevli bazı birlikler şunlardır; TARIŞ, ANTBİRLİK, ÇUKOBİRLİK, FİSKOBİRLİK, MARMARABİRLİK, GÖLBİRLİK gibi.

Ülkemizde destekleme alım fiyatlarının tespiti, ürün bedellerinin ödenmesi, girdi desteklemeleri, kredi sübvansiyonu gibi konularda yetkili organlar Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Bakanlar Kurulu tarafından görevlendirilen bakanlıklarla para ve kredi kuruludur.

2.1.1. Türkiye Tarım Politikalarının Amaçları

Türkiye’de uygulanmakta olan tarım politikalarının amaçları ise şu şekilde sıralanabilir. Bu amaçlar kalkınma planlarında yer almaktadır. Bu amaçlar;

- Tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi, yeni teknolojilerin ve üstün genetik materyallerin etkin şekilde kullanılması, toprak ve su kaynakların geliştirilmesi ve etkin bir tarımsal örgütlenme yoluyla, tarımsal üretim ve verimliliği artırarak enflasyonist bir etki oluşturmaksızın, tarımda belirli bir kalkınma hızını sağlamak,
- Halkın beslenme düzeyini (miktar, kalite özellikle proteinli ürünler bakımından) iyileştirmek.
- Tarım ürünleri fiyatlarında istikrar sağlamak.
- Tarıma dayalı sanayilerin hammadde ihtiyacını yurtiçinden karşılamak ve tarım ürünleri ihracatını arttırmak.
- Kalkınma planlarının sosyal amaçlar çerçevesinde, tarım kesiminde çalışanların yaşam düzeyini iyileştirmek, sektörler arasındaki ve tarım sektörü içerisindeki gelir farklılıklarını azaltmak, işsizliği önlemek ve tarım sektöründen diğer

¹⁰³Faruk YÜCEL, “Türkiye Tarım Raporu”, AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi 5. Toplantısı, Brüksel, 21 Ocak 1998, s.14.

sektörlere işgücü akımını düzenleyerek, tarım sektöründeki toprak-insan dengesini iyileştirmek.

- Tarım ürünlerinin işlenme ve pazarlanmasında etkinliği sağlamak.
- Tarım sektöründe gerek özel (özellikle kooperatifleşme yoluyla) gerek kamu kuruluşlarıyla etkili bir örgütlenmeyi sağlamak.
- Verimli tarım topraklarının sanayi alanlarına dönüşmesini önlemek.
- Araştırma, yayım ve eğitim hizmetlerini geliştirmek ve kredi kullanımını ucuz kredi yoluyla yaygınlaştırmak şeklinde sıralanabilir.¹⁰⁴

2.1.2. Türkiye Tarım Politikaları Araçları

Türkiye tarım politikalarının gerçekleştirilmesinde kullanılan tarımsal politika araçları Tablo 17’de görülebilir. Tablo 17’den görülebileceği gibi ülkemizde uygulanmakta olan tarımsal politika araçları çok sayıdadır.

Tablo 17: Türkiye’de Kullanılan Tarımsal Politika Araçları

• Destekleme-Taban Fiyatları	• Şeker Pancarı Posası İadesi
• Hedef Fiyat Farkı Ödeme	• Yatırımlarda Hibe Krediler
• Teşvik Primi	• Kredi Sübvansiyonu
• İthal-İhraç Sınırlamaları	• Gübre Sübvansiyonu
• İthal-İhraç Vergileri	• Tohum Destekleme Primi
• İhraç Sübvansiyonu	• Tarımsal Mücadele İlaçları Desteği
• İhraç-İthal Tekelleri	• Su Sübvansiyonu
• Erken Söküm Teşvik Primi	• Elektrik Sübvansiyonu
• Üretim Teşvik Primi	• Yem Destek Primi
• Avans Ödeme	• Hayvan İrkını İslah Primleri
• Emanet Alım Sistemi	• Araştırma, Eğitim ve Yayın Hizmetleri
• Doğal Afet Yardımları	• Koruma-Kontrol-Denetim Hizmetleri
• Ekim Alanı Sınırlamaları	• Altyapı ve Yapısal Hizmetler
• Üretim Kontrolü	• Pazarlama ve Tanıtım Hizmetleri
• Üretim Kısıtlaması Tazminatı	• Stopaj Vergisi
• Doğal Afet Yardımları	• Gelir Vergisi Muafiyeti
• Ürün Değiştirme Ödemeleri	• Tüketici Fiyatlarına Müdahale
	• Katma Değer Vergisi

Kaynak: AKDER, KASNAKOĞLU, ÇAKMAK, **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, TÜSİAD, Aralık 1999, s.52.

Türkiye’de uygulanmakta olan tarımsal politika araçlarının içerisinde destekleme taban fiyatları, fiyat farkı ödeme gibi araçların yer aldığı ürün fiyat desteği araçları ithalat ihracat sınırlamaları; ithalat-ihracat vergileri, ihracat sübvansiyonu gibi araçların yer aldığı dış ticaret politikası araçları; üretim kotası, erken söküm teşvik primi gibi

¹⁰⁴ERTUĞRUL, a.g.e., s.75.

araçların yer aldığı arz kontrol önlemleri araçları; doğal afet desteği, hayvancılık üreticilerine ödenmekte olan teşvik primi gibi araçların yer aldığı doğrudan ödeme araçları; sermaye yardımı, gübre sübvansiyonu, kredi sübvansiyonu, tohum sübvansiyonu gibi araçların yer aldığı girdi desteği araçları; araştırma eğitim ve yayın hizmetleri, haşere ve hastalık kontrol hizmetleri gibi araçların yer aldığı genel hizmet araçları; tarım sektörüne vergi muafiyetlerinin sağlandığı vergi politikası araçları şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca 17. IMF niyet mektubu çerçevesinde de tarım sektöründe piyasa fiyatından bağımsız olarak doğrudan gelir ödemeleri sistemine geçilmiştir. Böylece doğrudan gelir ödeme sistemide Türkiye’de uygulanmakta olan tarımsal politika araçları içerisinde yer almaktadır.

2.1.3. Türkiye’de Uygulanmakta Olan Tarım Politikaları

Türkiye’de tarım politikalarında tarımsal destekleme politikaları, tarımsal dış ticaret politikalarına kıyasla daha önemlidir. Türkiye’de uygulanmakta olan tarım politikalarını dış ticaret politikaları tarımsal destekleme alımları, girdi ve diğer destekler ile doğrudan gelir ödemeleri şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir.

Türkiye’de uygulanan tarım politikaları, üretimin pazar sinyallerine uygun olarak gelişmesini engellemesi, üretici gelirlerinde istikrarsızlıklara yolaçması, gelir dağılımını bozması, stok artışlarına yol açması, tarımsal desteklemenin üreticiye yeterince yansımaması gibi nedenler sonucunda ekonominin genelinde sorunlar oluşturmakta ve kamu finansmanı üzerindeki yükü arttırmaktadır.

Bunun sonucunda ülkemiz tarımsal politikalarında 1990’lar sonrası çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Son yıllarda yapılan düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir.

Tütün üretiminde kota uygulamasına dayalı tazminat, çayda gençleştirmeye yönelik budama tazminatı, tütün ve pamuk içinde prim sistemi uygulaması gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında Zeytinyağı’da prim ödeme kapsamına alınmıştır. Hayvansal ürünlerle, çay, şeker, hububat gibi ürünlerde yurtiçi fiyatın yüksek düzeyde tutulması için DTÖ Tarım Anlaşması çerçevesinde yüksek ithalat korumaları uygulanmıştır. Tütün, yağ, şeker ve çay gibi ürünlerde ekim alanlarının sınırlandırılmasına yönelik önlemler sürdürülmektedir. Yine DTÖ Tarım Anlaşmasında taahhüt edilen oranlar çerçevesinde ihracat sübvansiyonu uygulaması devam etmektedir.

Tarımsal finansman kamu üzerinde oluşturduğu yükü azaltmak içinde Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (TSEK), Et ve Balık Kurumu (EBK) ve Yem Sanayi A.Ş. özelleştirme kapsamına alınmış, EBK kurumu dışında ikisi özelleştirilmiştir. Bu

özelleştirmeler hayvansal ürünlerin pazarlaması ve üreticilerin örgütlenmesi gibi gerekli düzenlemeler yapılmadan gerçekleştirildiğinden hayvancılığı olumsuz etkilemiştir. Çaykur ve uzun vadede Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ)ye ait fabrikaların özelleştirilmesi öngörülmektedir.¹⁰⁵

2.1.3.1. Tarım Dış Ticaret Politikaları

Tarımda dış ticaret politikaları diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de yerli üretimi korumaya yöneliktir.

Ülkemizde korumacı birçok önlem mevcuttur. Bu önlemlerin başında tarımsal ürün ithalatına konulan gümrük vergileri ve fonlar gelmektedir. Tarım ürünlerinin ihracatına ise sübvansiyonlar uygulanmaktadır. Örnek olarak şeker ihracatında dünya fiyatı ile yurtiçi fiyat arasındaki fark devlet tarafından görev zararı olarak karşılanmaktadır. Yine korumacı önlem olarak standartlara uyum zorunluluğu, mevsimsel engeller, kota ve lisans engelleri gibi teknik engeller uygulanmaktadır.

1980 öncesi tarım malları ithalatı sadece KİT'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ise tarımsal ithalatın sınırlı olmasına neden olmakta idi. İhracat kısıtlamaları ise tarımsal ürün ve girdilerine uygulanmakta olan kayıt ve belgeleme zorunlulukları ile gerçekleştirilmekteydi. Değerli ürünlerden gelir sağlama ve üretimi kontrol etme amacıyla ihracat resimleri uygulanmıştır. Günümüzde olduğu gibi 1980 öncesinde taze ve işlenmiş sebzeler, narenciye, sebze-meyve ve hayvancılık ürünleri ile şekere ihracat sübvansiyonları uygulanmıştır. 1980 sonrası tarımsal dış ticaret politikalarında lisansların, tekellerin kaldırılması özel fon vergi resimlerin azaltılması ile önemli değişiklikler olmuştur.¹⁰⁶

2.1.3.2. Tarımsal Destekleme Politikaları

Ülkemizde uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları temelde fiyat politikası ağırlıklı olarak uygulanmaktadır. KİT'ler ve TSKB aracılığıyla yürütülen destekleme alımları, girdilere yönelik sübvansiyonlar ve diğer destekler (Kredi sübvansiyonları, hayvancılık teşvik ödemeleri gibi) ile doğrudan gelir desteği sisteminden oluşmaktadır.

¹⁰⁵Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa, Orta ve Uzun Dönem Stratejileri, DPT, Ocak 1999, s.1.

¹⁰⁶ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.53.

2.1.3.2.1. Destekleme Alımları

Ülkemizde uygulanmakta olan tarımsal destekleme alımları daha önce belirttiğimiz gibi 5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nın yürürlüğe girmesi ile hububat, tütün, şekerpancarı ile sınırlandırılmıştır. Bu ürün dışındaki ürünler tarımsal destekleme kapsamı dışında tutulmuştur. Ülkemizde destekleme alımları TEKEL, TMO ve TŞFAŞ ile TSKB tarafından gerçekleştirilmektedir.

Yıllık destekleme alım fiyatları, enflasyon oranı, dünya fiyatları, yurtiçi borsa fiyatları ve alternatif ürün fiyatları dikkate alınarak Bakanlar Kurulu tarafından saptanmaktadır. Alım fiyatlarının saptanmasından yukarıda saydığımız kuruluşlar Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılan fiyat üzerinden ürünleri satın almaktadırlar.

Tablo 18'de destekleme alım miktarları yer almaktadır.

Tablo 18: Destekleme Alımları Tutarları (Milyar TL)

KURULUŞLAR	1994	1995	1996	1997	1998	1999
TMO (Hububat)	7.80	2.400	29.500	190.300	407.300	457.900
TEKEL (Tütün)	9.400	7.000	6.300	23.800	140.000	150.000
TŞFAŞ (Şekerpancarı)	19.600	37.100	54.200	51.100	78.600	84.000
Toplam Destekleme Alımları	36.800	46.500	90.000	265.200	625.900	691.900
Toplam Destekleme Alımları (Milyar \$)	1.24	1.02	1.11	1.75	2.41	1.66

Kaynak: **DPT.**

5 Nisan kararları çerçevesinde tarımsal destekleme alımlarının finansman yükünü ve ekonomi genelinde oluşturduğu sorunları azaltmak amacıyla uygulanan politikalar popülist uygulamalar sonucunda dünya fiyatlarından uzaklaşılmasına ve üretim artışı nedeniyle de stok artışlarına yolaçmıştır. Bu sorunları azaltmak yerine daha fazla arttırmıştır.

Ülkemizde tarımsal destekleme alımlarının finansmanı fonlar, bütçe ve Ziraat Bankasından sağlanmaktadır.

Tarımsal desteklemede kullanılan fonların en önemlisi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) olmak üzere geliştirme ve destekleme fonu ile kaynak kullanım destekleme fonudur.

Bütçe finansmanı ise tarımsal kuruluşlara görev zararı ve sermaye transferi şeklinde bütçeden yapılan kaynak aktarımlarıdır. Uygulanan popülist politikalar destekleme kuruluşlarının finansman yükünü arttırmış ve bu kuruluşlar vergi, fon borçları ve prim ödemelerini ödemeyerek finansman sağlama yoluna gitmişlerdir.

TC. Ziraat Bankası ise tarımsal destekleme alımlarının finansmanında kredi desteği sağlamaktadır. Ziraat Bankası'nın sağladığı bu kredi desteği ise küçük çiftçilerin tarımsal ürün elde etmelerini sağlamayı amaçlayan Zirai krediler ile, tarımsal ürünlerin sanayi malı haline getirilmesini sağlayacak sınıai tesislerin kurulmasına yönelik tarımsal sanayi kredilerinden oluşmaktadır. Ayrıca Şekerbank, Tarışbank ve T.C. Merkez Bankası da tarımsal desteklemede söz sahibi kamu kuruluşlarıdır.

Tarımsal destekleme alımlarını gerçekleştirmede görevli olan kuruluşlar Hazine tarafından sağlanan sermaye transferi, görev zararı ve ikraz imkanları ile kamu bankaları başta olmak üzere bankacılık kesiminden sağlanan fonlarla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca 1997-1998 döneminden bu yana TŞFAŞ'ye DFİF'dan kaynak aktarılmaktadır. Tarımsal destekleme alım kuruluşlarından TEKEL'e diğer destekleme alım kuruluşlarından farklı olarak bütçeden kaynak sağlanmaktadır. TEKEL destekleme alımlarının finansmanını, ödemekle yükümlü olduğu vergi ve fonları ödememekle sağlamaktadır.

TSKB'lerinin tarımsal destekleme alımları ise 1996 yılına kadar Ziraat Bankasınca doğrudan finanse edilmiştir. 5 Nisan Kararları ile TSKB'nın destekleme alımları devlet destekleme alımları kapsamından çıkarıldığından Ziraat Bankasının doğrudan finansmanı ortadan kalkmıştır. TSKB'leri 1995 yılında yapılan değişiklikle DFİF'dan Ziraat Bankasına aktarılan kaynakla Ziraat Bankasından % 50 faiz ve ortalama 1 yıl vadeli finansman sağlamışlardır. Ayrıca TSKB'leri destekleme alımları için DFİF'da yapılan ödemelerin yetersiz ve alımların yoğun olduğu dönemde Ziraat Bankası ve diğer bankalardan piyasa faizinden borçlanma yoluna gitmektedirler.¹⁰⁷

2.1.3.2.2. Girdi ve Diğer Destekler

Ülkeler, tarımsal üretimde gerekli görüldüğü hallerde, girdi fiyatlarına müdahale ederek sübvansiyon uygulayabilmektedirler.

Ülkemizde ise, girdi desteklemeleri, ucuz kredi yoluyla girdi tüketimini artırarak tarımsal üretimde artış sağlamak amacıyla Hazine Müsteşarlığı tarafından belirli girdiler için ödemeler yapılmaktadır. Ülkemizde tarım sektöründe gübre sübvansiyonu, süt üretimi, teşvik primi, zirai ilaç desteği, tohumluk ve fidan primi gibi girdi destekleri uygulanmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 19'da yıllar itibariyle uygulanan girdi sübvansiyonları görülmektedir.

¹⁰⁷Zafer YÜKSELER, "Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi", DPT, Ağustos 1999, s.7.

Tablo 19: Tarımsal Girdi Sübvansiyonları İçin Yapılan Ödemeler (Milyar TL)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Gübre	7.924	9.804	44.983	88.769	125.957	99.634
Süt	609	1.825	4.825	6.425	8.193	10.700
Zirai İlaç Desteği	177	1.139	2.574	3.789	8.586	10.316
Tohumluk ve Fidan	42	70	194	767	1.712	1.409
TOPLAM	8.773	12.837	52.577	99.750	144.448	122.059
TOPLAM, Milyar \$	0.30	0.28	0.65	0.66	0.56	0.30

Kaynak: **DPT.**

Ülkemizde tarımsal girdi sübvansiyonları 1994'te bütçe kapsamına alınmıştır. Girdi destekleri için gerekli finansman bütçeden karşılanmaktadır. Girdi desteklemeleri Hazine Müsteşarlığı bütçesi içerisinde yer alan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)'nin altkalemlerini oluşturmaktadır.

Girdi desteklemeleri içerisinde Tablo 19'dan da görülebileceği gibi gübre sübvansiyonu en büyük paya sahiptir. Daha sonra sırasıyla süt teşvik primi, zirai ilaç desteği ve tohumluk ve fidan primi gelmektedir.

Ülkemizde tarımsal girdi destekleri dışında kredi sübvansiyonunda söz konusudur. Tarım kesiminde verimliliğin düşük olması kredilerde piyasa şartlarının altında bir faiz oranı belirlenmesi sonucu doğurmaktadır. Düşük faizli tarımsal kredilerin neredeyse tamamı T.C. Ziraat Bankası tarafından karşılanmaktadır.

Hayvancılık alanında ise ülkemizde hayvancılık teşvik ödemeleri sözkonusudur. Bu ödemeler et destekleme projeli hayvancılık, suni tohumlama, sözleşmeli besicilik, ithal damızlık desteği, hayvancılığı geliştirme projesi, teşvik belgeli hayvancılık şeklinde ayrılmaktadır. Bu teşvik ödemeleri içerisinde ithal damızlık desteği önemli bir yere sahiptir.

2.1.3.2.3. Doğrudan Gelir Desteği Sistemi

Ülkemizde mevcut tarımsal destekleme politikalarındaki sorunların giderilmesi ve Tarım anlaşması gibi uluslararası anlaşma ve uygulamalara uyum açısından tarımda doğrudan gelir ödemeleri sistemine geçilmiştir.

Doğrudan gelir desteği sistemi, üretimden bağımsız olarak tarım üreticilerine doğrudan gelir transferi yapılması ve tarım ürünleri fiyatlarının piyasa tarafından belirlenmesini amaçlamaktadır. Böylece tarımsal desteklerin çiftçiye tam olarak yansımaları sağlanmakta ve sistemdeki çarpıklıklar giderilmeye çalışılmaktadır.

Doğrudan gelir desteği sisteminde finansman vergi mükellefleri tarafından sağlanacaktır. Diğer bir deyişle finansman bütçeden karşılanacaktır. Bu amaçla 4 ilde 71 köyde pilot bölge uygulamasına geçilmiştir.

Doğrudan gelir ödemeleri sistemi, üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri (decoupled payments) ve üretimli belirli derecede bağımlı doğrudan gelir ödemelerinden (deficiency or compensatory payment) oluşmaktadır. Bu sistemle üretim, tüketim, ticaret ve fiyatlar arasındaki piyasa çarpıklığı azaltılmakta ve tarım anlaşmasının temel hedeflerinden biri olan dünya fiyatlarına daha az müdahale edilmesi sağlanmıştır. Doğrudan gelir ödemeleri iki yönden önemlilik arz etmektedir. Birincisi, mevcut diğer destekleme politikalarına kıyasla kuvvetli bir piyasa sinyalinin olması ve daha az gelir dağılımı bozukluğuna yolaçmasıdır. İkincisi ise, düşük gelirli çiftçilere yönelik desteklemelerin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Böylece, daha az piyasa çarpıklığına neden olan bu sistemle ülkeler tarım anlaşması ve gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde esnekliklerini artırabilmektedirler.¹⁰⁸

Doğrudan gelir ödemelerinde, uygulamanın bütçe (vergi mükellefleri) tarafından karşılanacak olması bütçe ve vergi mükellefleri üzerinde baskı oluşturacaktır. Bu finansman için bütçe yükünün GSMH'nin % 2.4'ü kadar artırılması gerektiği hesaplanmaktadır. Bu düşük gelirli tüketicilerin refahını olumsuz yönde etkileyecektir. Düşük gelirli tüketicilerin daha az etkilenmesi amacıyla dolaylı yerine doğrudan vergilerin tercih edilmesi durumunda bunda düşük gelirli tüketicilerin etkilenmemesi sağlanabilecektir.¹⁰⁹

Sonuç olarak, doğrudan gelir ödemeleri sistemi yukarıda saydığımız olumlu özellikleri yanında finansmanı için kamu finansman yükünü arttırması ve dolaylı vergilerin seçilmesi durumunda düşük gelirli tüketicilerin refahını azaltma gibi olumsuz etkileri vardır.

2.1.4. Tarım Politikalarının Toplam Maliyeti, Üretici, Tüketici ve Bütçe Üzerindeki Etkileri

Tarım politikalarının Türkiye'ye toplam maliyeti Tablo 20'de görülebilir.

¹⁰⁸Sevgi DEMİRCİ, *Doğrudan Gelir Desteği ve Dünya'daki Uygulamaları*, Tarımsal Araştırma Ekonomi Enstitüsü, s.4-5.

¹⁰⁹Aziz BABACAN, *Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi*, DPT 2000, s.9.

Tablo 20: Tarım Sektörüne Sağlanan Kaynaklar (Milyar TL.)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999 (P)
Girdi Sübvansiyonları	8.800	12.800	52.600	99.800	144.400	165.000
Görev Zararları ve Sermaye Transferleri	2.400	3.300	13.200	26.000	33.700	92.000
Ziraat Bankası Gelir Kaybı	19.000	17.000	61.200	110.500	186.500	403.300
DFİF Kredilerinden Gelir Kaybı		1.700	35.800	25.600	37.500	136.500
Destekleme Alımları	36.800	46.500	90.000	265.200	625.900	691.900
TOPLAM	67.000	75.000	252.800	528.100	1.028.000	1.488.700
TOPLAM (Milyar \$)	2.26	1.64	3.12	3.49	3.95	3.57

(P): Program

Kaynak: **DPT.**

Tablo 20’de görülebileceği gibi destekleme politikalarının Türkiye’ye maliyeti yıldan yıla artmaktadır. 1994 yılında 67 trilyon TL. olan tarım sektörüne aktarılan kaynakların 1999 yılında 1.5 katrilyona ulaşması beklenmektedir.

Ülkemizde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının üretici, tüketici, vergi mükellefleri üzerindeki etkileri ise Tablo 21’den görülebilir.

Tablo 21: Türkiye’de Tarıma Yapılan Transferin Kaynakları (1993-1998)

	Birim	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Vergi Mükelleflerinden (1)	Milyar (\$)	4.5	4.9	5.3	3.0	3.3	3.0
Tüketicilerden (2)	Milyar (\$)	6.6	1.9	2.7	7.0	8.8	9.1
Bütçe Gelirleri (3)	Milyar (\$)	0.7	0.1	0.8	0.9	0.7	0.6
Toplam Transferler (1)+(2)-(3)	Milyar (\$)	10.4	5.9	7.2	9.1	11.4	11.5
Toplam Transfer / GSYİH (%)							
Türkiye		5.2	4.5	4.2	4.1	5.8	5.4
Kişi Başına Toplam Transfer (\$)							
Türkiye		136	98	115	173	173	180

Kaynak: **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye, s.61-62.**

Üretici, tüketici ve vergi mükellefleri üzerindeki sözkonusu etkiler, belli bir yılda tüketicilerden ve vergi mükelleflerinden (bütçeden) üreticilere yapılan tarımsal transferleri ifade eden Üretici Destek Tahmini (ÜDT), üreticilerden ve vergi mükelleflerinden (bütçeden) tüketicilere yapılan transferleri gösteren Tüketici Destek Eşdeğeri (TDE) ile genel bütçeden, diğer kamu kaynaklarından yapılan transferlerden ithalat vergilerinin çıkarılması ile bulunan toplam transferlerle ölçülmektedir.

Toplam transferler Tablo 21’den de görülebileceği gibi 1997 yılı için 11.4 milyar

dolardır. 1998 yılı için ise 11.5 milyar dolardır. Tarımda istihdam edilen kişi başına transferler ise 1997'de 173 \$ iken 1998 yılında ise 180 \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu toplam transferlerin tamamının üreticilere parasal olarak yansımadığını göstermektedir. OECD ülkelerinde toplam transferler 1997 yılı için 298.9 milyar dolar 1998 yılı için 334.6 milyar dolardır. Kişi başına toplam transferler 1997 yılı için 312 \$ 1998 yılı için ise 362 dolardır.

Türkiye'de tarım alanında uygulanan politikalar sonucu tarımsal üreticilere verilen destekler iç fiyatların yükselmesi sonucu tüketiciler tarafından karşılanmaktadır. Tablo 20'ye bakıldığında son 2 yılda tarım sektörüne yapılan toplam transferlerin % 80'ine yakını tüketiciler tarafından karşılanmaktadır. Toplam transferlerin GSYİH oranı 1997 yılında % 5.8 iken 1998 yılında % 6.4'dür. OECD ülkelerinde ise bu oran 1997 yılı için % 1.2 1998 yılı için % 1.4'tür.

Türkiye'de desteklemenin yükü, tüketiciler arasında orta ve düşük gelirli gruplar üzerinde yüksek gelir gruplarına kıyasla daha fazladır. Tarıma yapılan transferlerde düşük ve orta gelirli gruplar yüksek gelirli gruplara kıyasla gelirlerinin büyük bir bölümünü tarımsal transferlere ayırmaktadırlar.¹¹⁰

Ürün bazında, hayvansal ürünler bitkisel ürünlere kıyasla daha fazla desteklenmiştir. Bitkisel ürünler içerisinde yağlı tohumlar hayvansal ürünlerde ise inek eti ve süt daha fazla destek almaktadır.

Tarımsal desteklemelerin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde en büyük payı Batı ve Güney sahilleri almaktadır. Aldığı pay desteklemenin % 50'sidir. Doğu ve Güneydoğu ise % 20 ile en az payı almaktadır. Hayvancılık alanında ise bu alanda daha fazla uzmanlaşmış bulunan Doğu ve Güneydoğu en büyük payı almaktadır.

İşletme ölçeği bazında ise, büyük toprak sahibi çiftçiler ile büyük işletmeler küçük toprak sahibi çiftçiler ve küçük işletmelere kıyasla çok daha büyük oranda pay almaktadırlar.¹¹¹

Sonuç olarak Türkiye'de uygulanmakta olan destekleme politikalarından destekleme alımları üretimin pazar sinyallerine uygun olarak gelişmesini engelleyici, üretici gelirlerinde istikrarsızlık yaratıcı, gelir dağılımını bozucu etkiler oluşturmakta iç ve dış pazarlarda stok artışlarına yol açmaktadır. Mevcut tarım politikaları desteklerin üreticiye yeteri kadar yansımaması nedeniyle ekonomi genelinde sorunlara neden olmakta ve kamu finansmanı yükünü arttırmaktadır.

¹¹⁰ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.64.

¹¹¹ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.72-73.

Uygulanan destekleme politikalarına önemli oranda kaynak aktarılmasına rağmen, aktarılan kaynakların çok azı çiftçilerin eline geçmekte, tarımsal üretimde ve ihracatta olması gereken konuma ulaşılamamakta, belirlenen fiyat enformasyon görevini yerine getirememekte, küçük ve büyük üretici ve çiftçiler ile verim farklılığının olduğu bölgeler arasında desteklemeden fayda sağlamada farklılıklar sözkonusu olmakta tarım cazip bir geçim alanı olmaktan çıkmakta, kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği de tarımsal destekleme faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.¹¹²

Bu nedenler dolayısıyla Türkiye tarım politikalarında bir yenileşmeye gitmelidir. Mevcut devlet desteği nitelik değiştirmeli, bitkisel üretimde destekleme, üretim ve girdi düzeyinden pazarlama sürecine kaydırılmalı, ürünlerin dağıtımını, kooperatifler, üretici birlikleri ve borsaların kurulup yaygınlaşmasında devlet desteği sağlanmalıdır. Hayvancılık alanında ise destekleme gelişme düzeyini yeterince sağlayamadığından üretim aşamasında yoğunlaştırılmalıdır. Uruguay Roundu çerçevesinde bölgesel kalkınma boyutu olan devlet desteklerinin yeşil kutu kapsamında olmasından dolayı hayvancılık konusunda destekler yoğun bir şekilde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde uygulanmalıdır.

2.2. Türkiye Tarım Üretimi ve Ticareti

Tarım ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişmesinde çok büyük bir paya sahiptir. Tarım, sanayi ve diğer sektörlerin gelişimi ile ekonomi içerisindeki payı giderek azalmasına rağmen günümüzde gelir ve istihdam yönünden önemini korumaktadır.

2.2.1. Türkiye Toplam Ticareti İçerisinde Tarım Ürünleri Ticareti

Ülkemizde tarım sektörünün Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) içerisindeki payı cumhuriyetin ilk yıllarında % 90'lar seviyesinde iken diğer sektörlerin gelişimi azalmıştır. 1980'li yıllarda tarım sektörünün GSMH'nın % 25'ini alırken 1999 yılında 15.120 milyar TL.'de bu pay % 15'e düşmüştür. 1998 yılında tarım sektöründe kişi başına milli gelir 1.480 dolar iken kişi başı GSMH ülke genelinde 3.387 dolardır. Ülke genelinde nüfusumuzun % 35'i tarım sektöründe bulunurken % 45'ide bu sektörde istihdam edilmektedir.

Tarımın dış ticaretteki yerini incelediğimiz zaman ise ülkemizde 1980'lere kadar üretim yetersizlikleri ve temel tarımsal hammaddeler dışında tarımsal ithalatın yapılmadığı, ihracatın ise pamuk, tütün, kuru meyve gibi geleneksel tarım ürünlerinden oluştuğu görülmektedir.

¹¹²Tarımda Kısa ve Uzun..., s.4.

Aşağıda yeralan Tablo 22’de Türkiye tarımın 1996, 1997 ve 1998 yıllarında toplam ihracat ve ithalattan aldığı pay yer almaktadır.

Tablo 22: DTÖ Sınıflandırmasına Göre Türkiye Dış Ticaretinde Tarımın Payı (Milyon \$)

	İhracat			% Pay			İthalat			% Pay		
	1997	1998	1999	1997	1998	1999	1997	1998	1999	1997	1998	1999
Tarım	5,470	5,053	4,440	20,8	18,7	16,7	4,926	4,321	3,399	10,1	9,4	8,4
• Gıda	5,133	4,688	4,084	19,5	17,4	15,4	2,649	2,311	2,038	5,5	5,0	5,0
• Hammadde	337	365	357	1,3	1,4	1,3	2,278	2,010	1,360	4,7	4,4	4,9
Toplam	26,261	26,974	26,588	100	100	100	48,559	45,935	40,687	100	100	100

Kaynak: **DTM.**

İhracat açısından bakıldığında Cumhuriyetin ilk yıllarından 1970’lere kadar tarım ürünleri ihracatı toplam ihracatın % 80’i, 1970’li yıllarda % 65’ini oluşturmuştur. 1980’li yıllarda ithal ikameci sanayileşmeden ihracata yönelik sanayileşmeye geçilmesiyle tarım ürünleri ihracatının toplam ihracata yönelik sanayileşmeye geçilmesiyle tarım ürünleri ihracatının toplam ticaret içerisinden aldığı pay giderek azalmaya başlamıştır. 1996 yılında bu oran 21.3’e, 1997’de 20.8’e ve 1998 yılında ise 18.7’ye gerilemiştir. Bu azalma tarım ürünleri ihracatındaki artmaya rağmen gerçekleşmiştir. Tarımsal ihracatın toplam ihracattan aldığı payın bu derece azalmasında tarım ürünleri ihracatının yeteri kadar artırılmamasında önemli rolü vardır. Tarım ürünleri ihracatı toplam ticaretteki artış oranı kadar artmamaktadır.

Tarım ürünleri ithalatını incelediğinde 1980 sonrası gerçekleşen serbestleşme ile büyük artış göstermiştir. 1980’li yıllara kadar 100-200 milyon \$’larla ifade edilen tarım ürünleri ithalatı 1980’lerin ikinci yarısından itibaren büyük bir çıkış gerçekleştirmiştir. 1989 yılında 1 milyar \$ aşılmıştır. 1998 yılı itibariyle de toplamda 4.3 milyara, gıda maddeleri ithalatında ise 2.3 milyar \$’a ulaşmıştır. Tarım ürünleri ithalatının toplam ithalattan aldığı pay 1996 yılında % 11.2, 1997’de 10.1 ve 1998 yılında % 9.4 olarak gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri ithalatı 1980 sonrası sayısal olarak önemli oranda artış göstermesine rağmen oransal olarak azalma eğilimindedir.

Böylece tarımsal ürünlerde ihracatın ithalatı karşılama oran % 1500’lerden % 100’un altına düşmüştür. Diğer bir ifadeyle net tarım ürünü ihracatçısı konumundan net tarım ürünü ithalatçısı konumuna doğru bir yönelme söz konusudur.

2.2.2. Türkiye Tarım Üretimi ve Ticareti

Bu bölümde Türkiye tarım üretimi ve ticaret olmak üzere iki bölümde ele alınacaktır.

2.2.2.1. Türkiye Tarım Üretimi

Ülkemizde toplam olarak 77.5 milyon hektar toprak parçasına sahip olup bunun 76.9 milyon hektarı toprak alanıdır. Bu alanın mera ve çayırlar dahil 39 milyon hektarı tarım arazisidir. 12.3 milyon hektarı çayır ve mera alanı 20.73 milyon hektarı ise orman alanıdır. Bunun için Tablo 23'e bakılabilir.

Tablo 23: Türkiye Tarım Alanları (Milyon Ha)

Toplam Alan	Toprak Alanı	Tarım Alanı	Ekilebilir Alan	Çayır ve Mera Alanı	Orman
77.482	76.963	39.336	26.968	12.378	20.703

Kaynak: **FAO, DİE.**

Tarımda ekilebilir alanlar 27 milyon hektardır. Bunun içerisinde tarla alanı % 86'lık paya sahiptir. Bunun 18.748 milyon hektar ekilen 4.890 milyon hektarı ise nadas alanıdır. Daha sonra sırasıyla 1.389 milyon hektarla meyve ağaçları 783 bin hektarla sebze bahçeleri 600 bin hektarla zeytin ağaçları, 541 bin hektarla bağlar gelmektedir.¹¹³

Ekilebilir alanların ise % 74'ü tahıl alanı % 10'u baklagiller % 7'si endüstriyel bitkiler % 4'ü yağlı tohumlar, % 2'si yumru bitkiler ve % 3'ü yem bitkileridir. Ülkemizde her ürün grubunda üretilen ürünler tahılda buğday ve arpa, endüstriyel bitkilerde pamuk ve şekerpancarı yağlı tohumlarda ayçiçeği, yumru bitkilerde patates ve kuru soğandır. En fazla üretimi olan sebzeler kavun, karpuz, domates, biber, hıyar, taze fasulye, taze soğan, yaprağı yenen sebzelerdir; meyve alanında ise fındık, üzüm, elma, erik, kayısı, şeftali, incir, antepfıstığı, zeytin, narenciye ve çaydır.

Hayvancılık alanında ise sığır, keçi, koyun sayısı açısından dünyada ilk 10 Avrupa'da ise Rusya'dan sonra ikinci sıradadır. Ülkemizde küçük ve büyük baş hayvan sayımız yaklaşık olarak 49.5 milyon'dur. Bunun 29.5 milyonu koyun, 8 milyonu keçi, 11 milyonu sığır, 1.2 milyonu ise eşek, at, katır, manda gibi hayvanlardan oluşmaktadır.¹¹⁴

Aşağıda yeralan Tablo 24'te Türkiye'de verilen seçilmiş bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretimi yer almaktadır.

¹¹³Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998, DİE, Ağustos 1999, s.17.

¹¹⁴Tarım İstatistikleri Özeti, s.40-41.

Tablo 24: Türkiye’de Seçilmiş Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Üretimi (1000 Ton)

Yıllar	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999
Buğday	16,500	20,000	18,000	18,500	18,650	21,000	18,000
Tahıl	24,323	30,109	28,084	29,231	29,650	33,061	30,282
Ş.Pancarı	6,766	13,986	11,171	14,543	18,401	21,941	16,854
Ayçiçeği	750	860	900	780	900	860	950
Patates	3,000	4,300	4,750	4,950	5,100	5,250	6,000
Domates	3,550	6,000	7,250	7,800	6,600	8,290	8,956
Sebze	12,169	16,660	19,146	20,415	19,021	22,157	21,776
Elma	1,430	1,900	2,100	2,200	2,550	2,450	2,500
Meyve	9,545	10,747	10,823	12,564	10,751	12,952	11,389
Süt	5,472	9,617	10,602	10,761	10,077	9,971	10,660*
Et	204	507	415	417	517	533	1,243*

* Et ve süt ürünlerinin 99 yılı rakamları FAO’dan alınmıştır.

Kaynak: DİE, **Tarım İstatistikleri Özeti**, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, FAO.

Ülkemizde tarımsal üretimin % 70’i bitkisel ürün % 30’u ise hayvansal ürünlerden oluşmaktadır. Tablo 24’e baktığımızda tarım üretimin tüm ürünlerde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu artışlar ise ekim alanlarının genişlemesinden çok üretimde verimliliğin artmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ülkemizde tarımsal ürünlerde verimlilik tarımda sözsahibi AB, ABD, Avustralya, Kanada gibi ülkelere kıyasla oldukça düşüktür.

Ülkemizde tahıl grubu içerisinde en çok üretilen ürün buğdaydır. 20 milyon tona yakın üretim miktarı nedeniyle ülkemiz dünyanın en önemli buğday üreticileri içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde meyve ve sebze alanında ülkemiz dünyanın önemli üreticileri arasında yer almaktadır.

Türkiye’de hektar başına düşen verimliliğin artırılması, tarımsal üretimin iyileştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bunun için gübre, iyi cins tohumluk, uygun makina ve teçhizat kullanma, sulama ve ilaçlama gerekmektedir.

Halen ülkemizde tarım sektörü gübre, tohum ve ilaçlamada ve sulamada girdi sübvansiyonu uygulanmaktadır. Mekanizasyonda ise önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1975 yılında ülkemizde traktör sayısı 243 bin iken 1998 yılında bu rakam 900 bini aşmıştır. Aynı şekilde tarımda kullanılan tarımsal alet ve makinaların sayısında önemli gelişmeler elde edilmiştir.¹¹⁵

Sulama alanında ise planlı dönemde uygulanan yatırımlarla su kaynakları önemli oranda artış göstermiştir. Günümüzde toplam tarım alanlarının % 17’si sulanabilmektedir. Bunun 2.4 milyon hektarı devlet, 1.2 milyon hektarı Köy

¹¹⁵Tarım İstatistikleri Özeti, s.41.

Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1 milyonuda özel şahıslarca sulanmaktadır. Türkiye gibi Akdeniz kuşağında yeralan diğer ülkelerde bu oran % 30'u aşmaktadır. Ancak GAP projesinin devreye girmesi ile bu olumsuzluğun ortadan kalkması beklenmektedir.¹¹⁶

Cumhuriyetten günümüze tarımda istihdam hızlı bir şekilde düşmektedir. 1927 yılında % 90 olan tarımın istihdam payı 1998 yılında % 44'e düşmüştür. Sanayileşmekte olan ülke grubu içerisinde Türkiye aynı grupta yeralan diğer ülkelere kıyasla çok fazla bir tarımsal istihdam payına sahiptir. Bu ülkemizde tarımdışı sektörlerde istihdam olanakları oluşturulamaması nedeni ile gerçekleşmektedir.

İşletmelerin büyüklükleri bakımından ise ülkemizde ortalama işletme büyüklüğü çok düşüktür. Ülkemizde tarımsal işletmelerin % 85'i küçük, % 14'ü orta, % 1 ise büyük işletmelerdir. Büyük işletmeler tarım alanlarının % 15'ini işletirken kalan % 85'ini küçük ve ortaboy işletmeler işletmektedirler. Bu teknoloji ve verimliliği olumsuz etkileyerek ölçek ekonomileri sonucu üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Tarım sektörümüzde arazi parçalanması oldukça yüksek bir düzeydedir. Miras kanunu çerçevesinde arazi mülkiyeti bölünmektedir. Bu optimum ölçekle üretim yapmayı engellemekte ve maliyetleri arttırmaktadır.

2.2.2.2. Türkiye Tarım Ticareti

Dış ticarete tarım ürünlerinin payı daha önce değindiğimiz gibi, özellikle 1980 sonrası giderek azalmaktadır.

Türkiye'nin tarımsal ihracatını ürün bazında incelediğimizde en büyük payı 1998 yılı verilerine göre 2 milyar 357 milyon \$'la meyve, sebze ve mamulleri almaktadır. Daha sonra tütün ve hububat ihracatı 590 ve 581 milyon dolarla sıralanmaktadır. Bu üçünün toplam ihracattan aldığı pay sırasıyla yüzde 8.7, 2.2 ve 2.2'dir. Tarımsal ihracatın ve ithalatın ürün bazında dağılımı Tablo 25'ten görülebilir.

¹¹⁶Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1998.

**Tablo 25: Tarımsal Ürün İhracat ve İthalatında
Tarım Ürünlerinin Payı (1998)**

1999	TOPLAM		% PAY	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1-TARIMSAL ÜRÜNLER	4440	3399	16.7	8.4
i-Gıda maddeleri	4084	2038	15.4	5
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	3190	1075	12	2.6
Canlı hayvanlar	12	24	0	0.1
Hububat ve mamulleri	379	418	1.4	1
Meyva, sebze ve mamulleri	2133	159	8	0.4
Tabii bal, şeker ve mamulleri	217	17	0.8	0
Diğer Gıda Maddeleri	450	457	1.7	1.1
İçkiler, tütün ve mamulleri	602	308	2.3	0.8
Alkollü ve alkolsüz içkiler	41	15	0.1	0
Tütün ve mamulleri	561	293	2.1	0.7
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	256	436	1	1.1
Yağlı tohumlar ve meyvalar	36	219	0.1	0.5
ii-Tarımsal Ham maddeler	357	1360	1.3	3.3
Deri, kösele ve ham postlar	10	102	0	0.3
Tabii, sentetik ve rejenerer kauçuk	9	135	0	0.3
Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	24	157	0.1	0.4
Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	0	164	0	0.4
Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	233	703	0.8	1.7
Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	81	99	0.3	0.2

Kaynak: DTM

Tarımsal hammadde alanında ise en büyük payı tekstil sektörüne hammadde sağlayan dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri grubu oluşturmaktadır. Tarım ürünleri ihracatı toplam ihracattan 1998 yılı için % 18.7 pay alırken madencilik sektörü yüzde 3.8, sanayi sektörü ise yüzde 77.4 oranında pay almaktadır. Türkiye tarım ürünlerin G.T.I.P bazında ayrıntılı bir sınıflandırması için Ek-3'e ve Ek-4'e bakılabilir.

Tarımsal ihracatta toplam ihracatta olduğu gibi en büyük payı AB almaktadır. Bunda ekonomik koşullar yanında, coğrafi yakınlıkta önemli bir gerekçedir. Tarım ürünleri ihracatımızın yarıya yakını AB ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Daha sonra Ortadoğu ülkeleri, ABD başta olmak üzere Nafta ülkeleri, Rusya ve Kuzey Afrika ülkeleri gelmektedir. AB ile ticaretimizin payı 1998 yılında 2.182 milyon \$'la % 43'lük bir paya sahiptir. Gıda ürünleri bazında ihracat ise 1 milyar 982 milyon \$ olarak gerçekleşmektedir.

Tarım ürünleri ithalatında ise 1998 yılı için 4 milyar 321 milyon dolarlık tarım ithalatımızda toplam ithalattan aldığı yüzde 1.1'lik payla hayvansal bitkisel yağlar gelmektedir. Yine hububat ve tütünde ihracatta olduğu gibi ithalatta önemli pay sahibidirler. Hayvan yemi ithalatıda önemli bir konumdadır. Tarımsal hammadde ithalatında ise yine dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri grubu oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu grubun toplam ticaretten aldığı pay % 2.2 civarındadır.

Tarım ürünleri ithalatımızda ise en büyük payı 1.182 milyon \$'la AB ve EFTA ülkeleri almaktadır. Ancak tarımsal hammadde ithalatı dışarıda bırakıldığında gıda maddeleri aralarında en büyük payı en başta ABD olmak üzere NAFTA grubu ülkeleri 604 milyon dolarla almaktadır. AB'nin gıda maddeleri ithalatındaki payı 523 milyon dolardır. Daha sonra sırasıyla Rusya Federasyonu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri gelmektedir.

İthalatta tarımın payı % 9.4 iken, gıda mallarının % 5, madencilik sektörünün payı % 14.3 ve sanayi sektörünün payı ise % 75.7'dir.

1980 öncesi ve sonrasında olduğu gibi 1999 yılında meyve ihracatı tarımsal ihracatta en önemli kalemi oluşturmaktadır. Meyve'de fındık, kuru üzüm ve incir en önemli ihraç ürünüdür. 1999 yılı için ihracat değerleri sırasıyla 444, 235 ve 77 milyon dolardır. Sebze alanında ise en önemli ihraç ürünü baklagiller grubu oluşturmaktadır. Baklagiller grubu içerisinde kuru nohut ve kuru mercimek önemli ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. Tütün ise fındık ve kuru üzümünden sonra en büyük paya sahip üçüncü üründür. Tütün ihracatı 476 milyon dolardır. Hububat grubunda ise en önemli ihraç ürünleri arpa ve buğdaydır.

Tarım ürünleri ithalatında ise gıda maddelerinden çok tarımsal hammadde ithalatı ön plana çıkmaktadır. İthalatı içerisinde hububat ve hayvansal ve bitkisel yağlar grubu ve tütün grubu en büyük paya sahiptir. Hububat 402 milyon dolar Hayvansal ve Bitkisel yağlar grubu 425 milyon dolarlık pay almaktadır. İthalatta Zeytinyağı, işlenmemiş soya yağı ile palm yağı ithalatı dikkat çekmektedir.

1999 yılı için seçilmiş bitkisel ve hayvansal ürünlerin tarım ticaret hacimleri GTIP bazında ilk 24 fasıl itibariyle dağılımı Tablo 26 da yer almaktadır.

Tablo 26: GTİP Sınıflandırmasına Göre İlk 24 Fası İtibariyle Türkiye Tarım Ürünleri İhracatı ve İthalatı (1999)

No	Ürün Grubu	İhracat	İthalat
O1	Canlı Hayvanlar	11,575,289	23,628,902
O2	Etiler ve Diğerleri	13,573,128	93,974
O3	Bahıklar ve Kabuklu Hayvanlar	61,705,709	1,991,545
	- Karides (dondurulmuş)	2,862,657	7,470
O4	Süt ve Süt Mamulleri ve Diğerleri	40,140,581	36,092,632
	-Beyaz Peynir ve Tulum Peyniri	2,775,631	4,391,061
	-Tabii Bal	9,996,604	472,555
	-Tereyağı	387,446	8,937,846
O5	Tarifenin Başka Yerinde Yeralmayan Hayvan Türleri	42,878,647	17,380,730
	-Kurutulmuş Şirdenler	40,583,795	11,607,986
O6	Canlı Bitkiler ve Çiçekçilik Müst.	18,546,646	21,373,326
	-Çiçek Soğanları	2,371,951	1,134,239
O7	Yenilen Sebzeler Bazı Kök ve Yumru	274,498,817	56,668,023
	-Domates	18,901,979	9,363
	-Nohut (Kuru)	57,944,215	3,740,069
	-Patlıcan	1,668,246	868
	-Mercimek (Kuru)	56,839,454	28,815,151
	-Kuru Soğan	17,918	61,024
	-Tohumluk Patates	29,969	11,222,946
O8	Yenilen Meyvalar, Kabuklu Yemişler Turunçgiller...	1,247,413,586	74,928,075
	-Fındık (Kabuklu ve İşlenmiş)	443,904,130	829,504
	-Portakal	57,715,595	1,813
	-Elma (Taze ve Kuru)	6,963,170	1,838,788
	-Üzüm (Taze ve Kuru)	235,230,961	2,571,162
	-İncir (Taze ve Kuru)	76,635,103	1,636,152
O9	Kahve Çay, Paraguay Çayı ve Baharat	57,676,385	26,804,271
	-Çay	5,393,179	16,256,321
	-Kahve	501,332	5,217,566
10	Hububat	224,328,076	402,724,863
	-Buğday	195,917,826	185,896,816
	-Mısır	5,258,937	52,489,884
11	Değirmencilik Ürünler	82,835,915	5,273,175
	-Bulgur ve İrmik	7,702,686	27,203
	-Meyva Un ve Ezmeleri	29,070,328	2,224,983
12	Yağlı Tohum ve Meyvalar	61,085,832	263,030,211
	-Haşhaş Tohumu	22,148,930	500
	-Kayısı, Şeftali, Erik Çekirdekleri	5,661,391	235,841
	-Ayçiçeği Tohumu	8,041,791	119,484,888
	-Sebze Tohumu	1,266,304	28,110,608
13	Laklar, Sakızlar, Bitkisel Özsü ve Hülasaları	845,723	17,337,604
14	Örölmeye Elverişli Bitkisel Ürünler ve Bitkisel Müst.	15,159,107	2,992,162
15	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Müstahzarları	331,616,674	425,590,149
	-Zeytinyağı (Ham)	165,982,026	449,268
	-İşlenmemiş Soya Yağı (Ham)	147,026	85,865,518
16	Et, Balık, Kabuklu Hayv. Yumuşakça v.b. Hay. Müst.	39,689,866	1,297,657
17	Şeker ve Şeker Mamulleri	206,569,528	10,667,621
18	Kakao ve Kakao Müst.	71,776,759	69,572,483
19	Esasını Hububat, Un, Nişasta, Süt Teşkil Eden Müst.	105,936,897	32,039,280
	-Makarna	17,658,061	631,688
20	Sebze, Meyva, Bitki Parç., Sert Kabuk, Yemiş Konser.	571,105,858	21,976,542
	-Elma Suyu	49,429,897	699,033
21	Yenilen Çeşitli Gıda Müst.	85,352,686	95,946,043
	-Canlı Mayalar	71,075,307	1,240,936
22	Meşrubat, Alkollü İçki ve Sirke	42,210,578	15,079,771
	-Şarap	7,246,833	494,199
23	Gıda Sanayi Kalıntı ve Döküntüleri...	5,513,843	176,276,396
24	Tütün ve Tütün Yerine Geçen İşlenmiş Maddeler	560,789,236	293,387,700
	-Tütün	476,245,254	243,237,796
	-Sigara	67,997,410	10,828

Kaynak: DTM

Tarım ürünleri dış ticaretinde hayvansal ürünlerin payını incelediğimiz zaman

tarımsal ihracat tarımsal ithalata kıyasla daha azdır. Bu Tablo 25'te canlı hayvanlar, hayvan yemleri, hayvansal bitkisel yağlar ve mumlar grubundan görebiliriz. Canlı hayvan ticareti dışında hayvansal ürün ithalatı daha fazladır. Ülkemizin canlı hayvan et, süt ve yumurta alanındaki ihracat miktarları sırasıyla 48, 24 ve 52 milyon dolardır. Buna karşılık özellikle et alanında ithalatımız çok daha fazladır. Ülkemiz hayvansal ürün ticaretinde özellikle 1980 sonrası uygulanan politikalar sonucu net ihracatçı konumdan net ithalatçı konuma gelmiştir.

2.3. Tarım Anlaşmasının Türkiye Tarım Politikaları ve Ticareti Üzerindeki Etkileri

Tarım anlaşmasında yer alan taahhütler Türkiye'yi tarım politikaları ve tarımsal dış ticaret alanında etkilemektedir. Bu bölümde Türkiye'nin taahhütlerinin Türkiye tarım politikaları ve ticareti üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.3.1. Tarım Anlaşmasının Tarım Politikaları Üzerindeki Etkileri

Türkiye GATT üyesi gelişmekte olan bir ülke olarak 10 yıl içerisinde pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler alanındaki taahhütlerini, indirim oranları ve takvimlerine uygun olarak yerine getirmektedir. Söz konusu taahhütler 1994 yılında hazırlanmış ve 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. 2000 yılı itibariyle 6. indirim dilimi uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'nin pazara giriş, ihracat sübvansiyonu ve iç destekler alanındaki taahhütlerinin tarımla ilgili politikalarının üzerindeki etkilerini ayrı ayrı inceleyebiliriz.

2.3.1.1. Pazara Giriş Alanındaki Etkileri

Türkiye'nin pazara giriş alanındaki taahhütleri dış ticarete ithalata uyguladığı tarife politikasını etkilemiş ve değiştirmiştir. Türkiye pazara giriş alanındaki taahhütlerini yerine getirmiştir.

Türkiye, tarımsal ürünlerde diğer birçok gelişmekte olan ülke gibi tarifasyona yönelmemiştir. Bunun yerine gelişmekte olan ülkelere tanınan üst sınırı (tavan konsolidasyonu) kendisi belirleme hakkını kullanmıştır. Böylece 1986-1988 dönemi gümrük vergilerine, gümrük vergisine dönüştürülen toplu konut fonu payını ekleyerek daha yüksek gümrük vergisi uygulamayı tercih etmiştir. Türkiye, tavan konsolidasyonunu tercih etmekle asgari giriş ve cari kotalar konusunda taahhütte bulunmamış bunun sonucunda ise özel koruma hükmünden yararlanma hakkını kaybetmiştir. Türkiye tarım ürünlerinde temel ve/veya hassas ürünlerde tavan konsolidasyonu, diğer ürünlerde ise 1986-1988 temel döneminde geçerli olan tarife

oranları üzerinden gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı indirim taahhütlerini uygulamaya başlamıştır. Türkiye hayvansal ürünler, çay, tahıllar, buğday unu, şeker, domates ve işlenmiş tütün gibi ürünlerde yerli üreticiyi koruma amacıyla tavan konsolidasyonuna gitmiş, net ithalatçı olunan ve sanayide kullanılmakta olan aramal niteliğindeki bitkisel yağlar, ipek ve pamuk gibi ürünlerde düşük tarife belirleme yoluna gitmiştir.¹¹⁷

Aşağıda yer almakta olan Tablo 27’de tarımsal ürün grupları ve seçilmiş tarım ürünleri ile ilgili olarak tarım anlaşması kapsamında taahhüt edilen tarife oranları yer almaktadır.

Tablo 27: Seçilmiş Tarım Ürünlerinin Temel ve 2004 Yılı Gümrük Vergisi Oranları (%)

Tarife No:	Ürünler	Temel Yıl	2004 Yılı Üst Sınırı	Tarife No:	Ürünler	Temel Yıl	2004 Yılı Üst Sınırı
O1	<u>Canlı hayvan</u>	<u>43.5</u>	<u>37.6</u>	11	<u>Değirmencilik Mamulleri</u>	<u>50.4</u>	<u>43.3</u>
O2	<u>Et ve Diğerleri</u>	<u>195.1</u>	<u>175.3</u>		Buğday Unu	114.0	102.6
	Sığır Eti	250.0	225.0		İrmik	60.0	54.0
	Koyun Eti	250.0	225.0	12	<u>Yağlı Tohumlar, Tohum...</u>	<u>34.1</u>	<u>22.6</u>
O4	<u>Süt Mamulleri ve Diğerleri</u>	<u>131.5</u>	<u>117.5</u>		Soya	30.0	23.1
	Süt ve Krema	200.0	180.0	13	Ayçiçeği	30.0	27.0
	Tereyağ	200.0	180.0	14	<u>Besin ve Diğer Sebze Müst.</u>	<u>59.5</u>	<u>29.7</u>
O5	<u>Diğer Et Ürünleri</u>	<u>21.0</u>	<u>10.6</u>	15	<u>Diğer Sebzeler</u>	<u>41.3</u>	<u>16.9</u>
O6	<u>Ağaç Kök. ve Diğer</u>	<u>33.0</u>	<u>28.8</u>		<u>Hayvansal ve Bitkisel Yağl.</u>	<u>40.6</u>	<u>29.4</u>
O7	<u>Yenileb. Kök. Sebze ve Yum.</u>	<u>35.6</u>	<u>30.0</u>	16	Ayçiçeği yağı (ham)	40.0	36.0
	Patates	25.0	19.3	17	Zeytinyağı	40.0	31.2
	Domates	54.0	48.6	18	<u>Et ve Balık Mamulleri</u>	<u>90.3</u>	<u>82.1</u>
	Zeytin	25.0	19.5	19	<u>Şeker ve Mamulleri</u>	<u>113.1</u>	<u>90.7</u>
	Nohut	25.0	19.3	20	Toz şeker	150.0	135.0
	Mercimek	25.0	19.3	18	<u>Kakao ve Mamulleri</u>	<u>69.2</u>	<u>51.0</u>
	Soğan	55.0	49.5	19	<u>Tahıl, un, süt mamulleri</u>	<u>64.1</u>	<u>55.4</u>
	<u>Yenileb. Meyve Sert. Kab.</u>	<u>64.1</u>	<u>53.4</u>	20	Makarna	50.0	45.0
O8	Portakal	60.0	54.0		<u>Sebze ve Meyve Mamulleri</u>	<u>73.8</u>	<u>59.6</u>
	Limon	60.0	54.0		Salça	151.0	135.9
	Üzüm	61.0	54.9		Zeytinyağı	40.3	31.2
	Fındık	48.0	43.2	21	İşlenmiş Fındık	75.0	58.5
	<u>Kakao Çay ve Diğerleri</u>	<u>85.3</u>	<u>56.8</u>	22	<u>Diğer Yenilebilir Mamuller</u>	<u>70.5</u>	<u>51.4</u>
	Çay	187.0	168.0	22	<u>Alkollü ve Alkolsüz İçecek</u>	<u>87.6</u>	<u>70.7</u>
O9	<u>Tahıllar</u>	<u>161.1</u>	<u>145.0</u>	23	Şarap	120.0	102.0
	Buğday	200.0	180.0	24	<u>Gıda Endüstrisi Kalıntıları</u>	<u>11.3</u>	<u>10.0</u>
10	Arpa	200.0	180.0		<u>Tütün ve Mamulleri</u>	<u>150.0</u>	<u>113.1</u>
	Mısır	200.0	180.0		Tütün	50.0	45.0
	Pirinç	50.0	45.0	52	Sigara	200.0	156.0
					<u>Pamuk (Ham)</u>	<u>10.0</u>	<u>6.0</u>

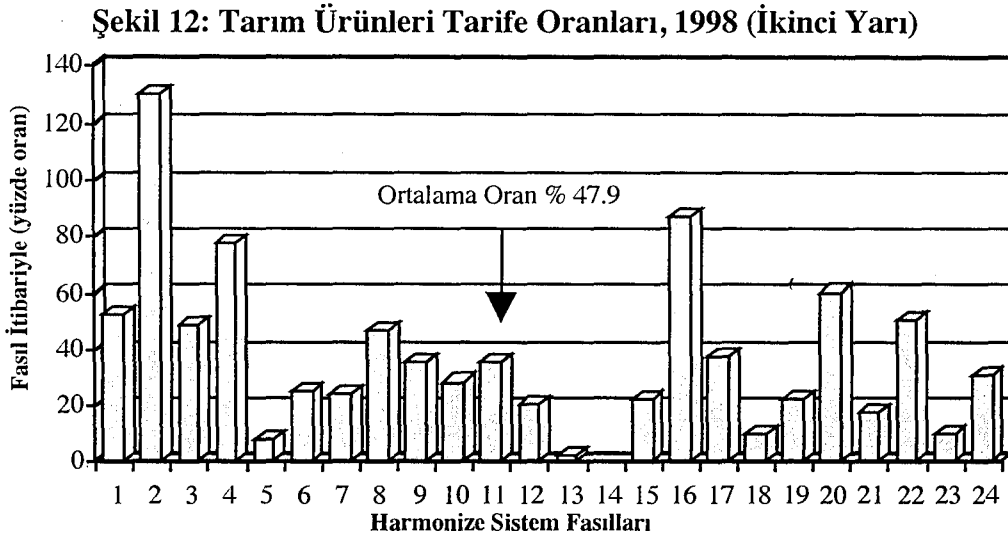
Kaynak: GATT 94, Resmi Gazete Çeşitli Sayılar.

Tablo 27’deki verilere göre, Tereyağ, Peynir, Buğday, Mısır gibi ürünlerde belirlenen temel dönem tarife oranı % 200’dür. 2004 yılından sonra sözkonusu ürünler

¹¹⁷ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.73.

için % 180 düzeyinden yüksekte tarife uygulanmayacaktır. Ayrıca 2000 yılı itibariyle 6. indirim dönemi uygulandığından bu ürünler için % 188'in üzerinde tarife oranı uygulanamayacaktır. 3 No'lu tarife balık, yumuşakçalar ve diğerleri maddesidir. Bu madde yanlışlıkla tabloya girmiştir. Balık, yumuşakçalar ve diğerleri maddesi tarım anlaşması kapsamında değildir.

Türkiye'nin 2004 yılı itibariyle Tablo 28'de yer alan ilk 24'ürün grubunun (Harmonize Fasıllar) itibariyle bağlı tarife oranı % 66,5'tir. 1998 yılının ikinci yarısında ise Türkiye'nin tarımsal ürünlerde uyguladığı tarife oranı 47.9'dur. Bunun için Şekil 12'ye bakılabilir.

Kaynak: WTO 1999, Trade Policy Review Report of Turkey, Geneva.

Şekil 12 incelendiğinde et ürünleri, süt ürünleri, sebze ve meyve ürünleri oranlarının ortalama tarife oranının üzerinde uygulandığı görülmektedir.

Tarife indirim taahhütlerinden et, salça, irmik ve zeytinyağı gibi ürünlerin tarife indirimlerinden olumsuz olarak etkilenmesi beklenmektedir. Zira halen bu ürünlerde uygulanan tarife oranı taahhüt edilenin oldukça üzerindedir. Ürün grubu açısından ise, 01, 02, 07, 08, 11, 12, 15, 16, 20 nolu fasıllarda Türkiye'nin tarife indirimlerinden olumsuz etkilenmesi beklenmektedir.

Pazara giriş taahhütünün Türkiye açısından önemi kendi yapacağı gümrük indirimlerinden çok Avrupa Topluluğu'nun aynı konuda göstereceği uyumdur. Türkiye ve AB tarım ürünleri ile ilgili gümrük konusunda bir yakınlaşma uygulanmadığı takdirde Türkiye'nin tarife oranlarının 2004 yılında AB'nin tarife oranlarının üzerinde gerçekleşmesi sözkonusudur. Uygulamada ise gerçekte durum tam tersidir. Eğer AB

ile gümrük birliğinde tarım ürünlerinde yer alması isteniyorsa bu durumun yakından izlenmesi önemlidir.¹¹⁸

2.3.1.2. Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri

İhracat sübvansiyonları alanındaki taahhütlerin Türkiye'yi pazara giriş alanına kıyasla daha fazla etkilemektedir. Türkiye 44 ayrı üründe (bazıları ürün grubudur) ihracat sübvansiyonunu sınırlandıracağına dair yıllık indirimleri içeren taahhüt listesi sunmuştur.

44 ürünle ilgili Türkiye'nin taahhütleri Tablo 28'de yer almaktadır. Türkiye bu 44 ürün dışında ihracat sübvansiyonu vermeyeceğini de dolayısıyla taahhüt etmiş bulunmaktadır.

Temel dönem itibariyle Türkiye 140 milyon \$'lık ihracat sübvansiyonu uygulamıştır. Tablo 28 incelendiğinde en büyük payı tahıl grubunun aldığı görülmektedir. Daha sonra salça, sebze, narenciye ve tütüngenmektedir. Buğday 36 milyon \$'la en büyük payı alan üründür.

Türkiye destekleme alımlarının yapıldığı buğday, arpa, buğday unu gibi ürünlerde oluşabilecek stok fazlalıklarını dikkate alarak harcama ve miktar indirimlerinde bindirme (front-loading) yapmıştır. Böylece temel dönem ihracat sübvansiyonu yüksek tutularak 2004 yılına kadar daha fazla sübvansiyonlu buğday, arpa, buğday unu, ihracat etme imkanı sağlamıştır. Ancak aynı çaba şekerde gösterilmemiştir. Şeker ihracat sübvansiyonu taahhüt listesinde yer almadığından sübvansiyonlu ihracatı yasaktır.¹¹⁹

¹¹⁸AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.22.

¹¹⁹ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.10.

**Tablo 28: İhracat Sübvansiyonları Harcama ve Miktar Alanında
Türkiye'nin Taahhütleri**

İhracat Sübvansiyonu	Harcama Taahhütleri (1000 \$)		Miktar Taahhütleri (1000 \$)	
	Başlangıç	2004 Üst Sınır	Başlangıç	2004 Üst Sınır
Sığır Eti	170.0	81.3	0.633	0.544
Koyun Eti	3.414.8	2,595.3	20.2	17.4
Kümes Hayvanları Eti	510.2	307.8	2.42	2.08
Krema	13.0	9.9	0.181	0.156
Süt	1.54	1.17	0.023	0.020
Yoğurt	7.95	6.04	0.265	0.228
Tereyağı	55.4	42.1	0.167	0.144
Peynir	462.5	351.5	30.6	2.83
Yumurta	380.0	288.8	54,282.0	46,682.5
Doğal bal	208.4	158.4	2.86	2.46
Kesme Çiçek	343.4	261.0	68,680.9	59,064.6
Patates	718.0	545.7	32.8	28.1
Domates	2,271.3	1,726.2	119.5	102.8
Kuru Soğan	2,500.8	1,900.6	138.9	119.5
Sebze (dondurulmuş)	1,101.4	837.0	12.4	10.6
Patates Dond.Kızart.	621.1	472.0	8.51	7.32
Sebze (Kurutulmuş)	612.7	465.7	1.14	0.981
Nohut	9,299.1	7,067.3	338.1	290.8
Yeşil ve Kırmızı Mercimek	3,909.8	2,971.4	279.3	240.2
Narenciye	9,713.4	7,382.2	277.5	238.7
Elma	4,663.1	3,544.0	68.6	59.0
Dondurulmuş Meyve	849.8	645.9	9.66	8.31
Buğday	36,077.0	27,418.5	574.2	493.8
Arpa	6,233.8	4,737.7	131.5	113.1
Mısır	1,633.0	0.0	7.0	0.0
Buğday Unu	1,894.4	1,438.7	65.3	56.2
İrmik	2,032.4	1,544.6	67.7	58.3
Malt	2,208.0	1,678.1	39.0	33.6
Meyan Kökü Hülasesi	283.6	215.7	1.49	1.28
Zeytin Yağı	2,340.5	1,778.8	23.4	20.1
Ayçiçeği Yağı	3,126.3	2,377.5	72.2	62.1
Mısır Yağı	787.6	598.6	13.1	11.3
Margarin	3,660.5	2,781.9	73.2	63.0
Sosisler	21.1	16.0	0.065	0.056
Diğer Hazırlanmış Et	22.6	17.1	0.080	0.069
Hazırlanmış Balık	4,993.6	3,795.1	8.54	7.34
Çikolata ve Bisküi	2,778.2	2,111.4		
Makarna	1,238.9	941.5	19.4	16.7
Salça	19,027.3	13,915.7	16.5	14.2
Meyve (İşlenmiş)	467.9	355.6	211.4	181.8
Yer Fıstığı	104.5	102.0	6.0	5.16
Meyve Suları	1,977.7	1,503.0	0.418	0.360
Sebze Suları	8.38	4.85	13.0	11.2
Tütün	8,158.8	6,200.7	0.112	0.096

Kaynak: Resmi Gazete, 25 Şubat 1995, s.911-925.

Türkiye'nin meyve, salça, makarna gibi işlenmiş tarım ürünlerine uyguladığı sübvansiyon diğer ülkeler tarafından Dünya Ticaret Örgütü tarafından soruşturulabilecek bir konudur. Ülkeler Türkiye'nin ihracata uyguladığı sübvansiyonu ihraç edilen ürünlerin hammaddelerine denk tarımsal destekleme sağlanmadığı gerekçesiyle soruşturulabilirler. Bu gibi işlenmiş ürünlerde uygulanan sübvansiyonlar Türkiye'nin karşısına sorun olarak çıkabilecektir.¹²⁰

Türkiye geliştirmekte olan ülke grubuna girdiğinden ihracat sübvansiyonu olarak kabul edilmesine rağmen ulaşım ve pazarlama sübvansiyonu uygulayabilecektir.

Gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde ihracata uygulanan sübvansiyonlu ihracat kredileri ise yine önemli bir sorun olarak Türkiye'nin karşısına çıkabilecektir.

2.3.1.3. Tarımsal Destekleme Alanındaki Etkileri

Türkiye; 1986-1988 döneminde uyguladığı destekler üretim düzeyinin % 10'unu aşmadığı için de minimis kapsamı içinde yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye destekleme alanındaki indirimlerden muafır.

Destekleme oranın ölçümünde iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlar toplu destek ölçümü ve eşdeğer destek ölçümüdür. Toplu destek ölçümünün hesaplanmadığı durumlarda destekleme oranın ölçümü eşdeğer destek ölçümü ile yapılmaktadır. Türkiye için TDÖ hesaplamak mümkün iken Türkiye istatistiki verilerin yetersizliğini ileri sürerek eşdeğer destek ölçümünü (EMS) tercih etmiştir. Ayrıca Türkiye OTP'ye uyumun taahhütlerinde neden olacağı değişiklikleri dikkate alarak taahhütlerinden sapma hakkını saklı tutmuştur.

Türkiye yeşil destek kapsamında yeralan desteklemelere ilişkin bir bildirimde bulunmamıştır. Ancak 1996 yılına ait iç destek bildiriminde, tarım anlaşmasının 6.2 maddesinde tarımsal ve kırsal gelişimi teşvik programlarını kalkınma programının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etme hakkını veren mutabakata uygun olarak düşük geliri ve girdi sıkıntısı çeken üreticilere verdiği desteklemeleri açıklayan bilgilere yer vermiştir.¹²¹

Fındık, ayçiçeği, zeytinyağı gibi ürünlerde politikacıların birlikler tarafından satın alınan ürünlerin devlet tarafından desteklendiği şeklindeki izlenim oluşturmaları diğer ülkeler karşısında zor durumda bırakabilecektir. İç destek alanındaki diğer bir tehlike ise tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla veya doğrudan üreticilere verilen kredilerdeki

¹²⁰AKDER, ERAKTAN, ŞAHİNÖZ, a.g.e., s.22.

¹²¹TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.16.

faiz desteğidir. Kredi faiz desteği üretici destek eşdeğeri (ÜDE) hesaplamalarında kullanılmaktadır. Bütçeden bu alanda üreticilere yapılan transfer payı % 70'i aşmıştır. Ancak bu tehlikeyi yeşil kutu politikaları içerisinde sokma imkanı mevcuttur.¹²²

Gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan Türkiye'nin girdi alanında sağladığı destekler (gübre, ilaç, tohum, fidan gibi) iç destekler indirim taahhütünden muaftır.

Üretici destek tahmininin (ÜDT)'nin hesaplanmasında kullanılması ve Türkiye'nin ÜDT'nin 1996 yılı sonrasında artmasının TDÖ hesaplamalarına katılmasıyla Türkiye'nin % 10'un altında kalan iç destek oranlarının artması beklenmektedir. Bu durum ileride Türkiye için sıkıntı oluşturabilecektir.¹²³

2.3.2. Tarım Anlaşmasının Türkiye Ticareti Üzerindeki Etkileri

Tarım anlaşması çerçevesinde pazara giriş, ihracat sübvansiyonu ve iç destekler alanında getirdiği düzenlemelerin Türkiye'nin ticareti üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenebilir.

Uruguay turu, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiş çok önemli bir adımdır. Tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülerek tarife oranlarının düşürülmesi sübvansiyonların azaltılması, iç desteklerin düzenlenmesi, tarım anlaşmasının daha adil bir ticaret ortamı oluşturma yönündeki temel amacını gerçekleştireceği inancını kuvvetlendirmiştir.

2.3.2.1. Pazara Giriş Alanındaki Etkiler

Gelişmiş ülkelerin tarife oranlarını % 36 oranında indirime tabi tutması gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünleri ihracatını olumlu etkileyecektir. Türkiye için bu durum başta meyve-sebze olmak üzere tütün ve tahıl ürünleri alanında sözkonusudur. Türkiye meyve-sebze alanında AB ve EFTA ülkelerine sıfır gümrükle meyve-sebze ihracatı gerçekleştirebilmektedir.

Tarım anlaşmasıyla tarife dışı engellerin (özellikle miktar kısıtlaması gibi) ortadan kaldırılması yönünde taahhütte bulunulması, Türkiye'nin AB ve EFTA ülkelerine ihracatını arttırma imkanı sağlamıştır. Özellikle domates püresi ve salçasında AB'nin Akdeniz ülkelerine dolayısıyla Türkiye'ye sözkonusu ürünlerde AB'yi pazarlarındaki pazar payını arttırma olanağı sağlayabilecektir. Fındık ihracatına uygulanmakta olan miktar kısıtlamaları, kuru üzümüne uygulanan asgari ithal fiyatı, turfanda sebze ve

¹²²ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.12.

¹²³TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.19.

sofralık üzüme uygulanan sınırlayıcı ihracat takvimleri gibi engellerin azaltılması ya da ortadan kaldırılması Türkiye'ye AB pazarlarına daha fazla miktarda ürün ihraç etme olanağı sağlayacaktır.

GATT'ın pazara giriş alanında getirdiği asgari ithalat kuralının Türkiye'ye çok fazla bir yükü olmayacaktır. Et ve Süt ürünlerinde anlaşmanın istediği asgari ithalat düzeyinin çok çok üzerinde Türkiye ithalat gerçekleştirmektedir.¹²⁴

Türkiye gümrük tarifelerinin indirimine tabi tutulması nedeniyle gümrük vergilerinden elde ettiği gelirlerden vazgeçecektir. Bu durum bütçeyi olumsuz etkileyecektir. Türkiye bu nedenle düşen vergi kaybını ek vergi ve fonlarla karşılamaya çalışmaktadır.

2.3.2.2. Sübvansiyonlar Alanındaki Etkileri

İhracat sübvansiyonları alanında ise büyük ölçüde damping fiyat uygulaması şeklinde kendini gösteren ve 150 milyar dolara yaklaşan ihracat sübvansiyonlarının azaltılması Türkiye'nin ihracat şansını arttıracaktır.

Dünya piyasalarında sübvansiyonların azalması sübvansiyonun yoğun olarak uygulandığı tahıl, et, süt gibi ürünlerin fiyatlarını arttıracaktır. Bunun sonucunda Türkiye, özellikle et ve süt gibi ürünlerde net ithalatçı olduğundan yükselen bir ithalat faturası ile karşılaşacaktır. Tahıl alanında fiyatların yükselmesi ise o kadar önemli değildir. Bunun nedeni Türkiye'nin kendi kendine yeterli hatta zaman zaman üretim fazlası veren bir ülke olması nedeniyle.

2.3.2.3. Tarımsal Desteklemeler Alanında

İç destekler alanında ise Türkiye de minimis kapsamında olduğundan indirimlerden muaftır. Ancak AB ve ABD gibi ülkelerin tarımsal desteklemelerinde indirim gitmeleri, desteklemeye denk ihracat sübvansiyonu uygulamalarını azaltacaktır. Bu durumda Türkiye tarımsal fazlaya sahip olduğu ürünlerde daha fazla ihracat yapma olanağına kavuşacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması uluslararası ticaretin serbestleşmesinde sadece disiplin altına alma işlevi görmektedir. Tarım anlaşmasının uluslararası ticaret üzerindeki etkileri Uruguay Turundan sonra yapılacak çok taraflı ticaret görüşmelerinde daha kesin önlemlerin alınmasıyla ortaya çıkacaktır.

¹²⁴ÇUBUKÇU a.g.e. s. 61-73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK ANLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE ETKİLERİ İLE TARIM ANLAŞMASININ GELECEK TARIM MÜZAKERELERİNDEKİ DURUMU

Bu bölümde Tarım anlaşmasının Türkiye ve AB arasındaki ortaklık anlaşması ve gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde Tarım anlaşmasının durumu ele alınacaktır.

1. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASININ TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK ANLAŞMASI ÇERÇEVESİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye ve AB arasında tarım ürünleri alanında gümrük birliğinin gerçekleştirilebilmesi için Türkiye'nin Ortak Tarım Politikasına uyumu gerekmektedir. Bu noktada Türkiye OTP'ye uyum için kendi tarım politikası ile AB ortak tarım politikası arasındaki olumsuz farkları gidermeye ve uyum için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

1.1. Türkiye ve AB Tarım Politikaları

Bu bölümde Türkiye ve AB Tarım Politikaları karşılaştırılarak, tarım alanında Türkiye ve AB ilişkileri ortaya konulacak ve Türkiye Tarımının OTP'ye uyumunun etkileri ele alınacaktır

1.1.1. Türkiye ve AB Ortak Tarım Politikasının Karşılaştırılması

Türkiye tarımının AB tarımına uyumunda iki tarım politikası arasında mevcut farkların ortaya konulması önemlidir.

Türkiye ve AB arasındaki tarım göstergeleri karşılaştırıldığında, 1998 yılı için Türkiye'de GSMH'nin payı % 15 iken faal işgücünün % 44'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. AB için ise bu oran sırasıyla % 1.7 ve % 5.1'dir. Türkiye'nin tarım nüfusu AB'nin yaklaşık olarak 1/3'üne karşılık gelmektedir.¹²⁵

¹²⁵Country Profile-Turkey, Preparing for EU Membership, DPT, Mayıs 1998, Ankara, s.49.

Türkiye ile AB arasında tarım politikasında farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlama farklılıklarından biri tarım ürünü tanımlamaları eşdeğer değildir. Ülkemizde sanayi ürünü kapsamına giren birçok ürün topluluk ürünü sayılmaktadır.

Türkiye ve AB'de tarım politikalarının yöneldiği amaçlar farklılık arz etmektedir. Her iki politikada üretici ve tüketicinin korunması ortak olmasına karşın, AB tarım politikasında verimlilik ve tarımsal yapıyı düzenleme ön plandadır. Bunun için bütçeden pay ayrılmakta ve özel programlar gerçekleştirilmektedir. Türkiye tarım politikasında ise bu tür uygulamalar yoktur.

AB tarım politikasında her an yeni destekleme politikaları uygulanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle tarımsal politikalar oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Buna karşılık Türkiye tarım politikaları daha çok siyasal seçimlere bağlı olarak fiyat ayarlamaları şeklinde işleyen bir yapıya sahiptir.

AB'de ortak tarım politikası Tarımsal Garanti ve Yönverme fonu tarafından finanse edilmektedir. Fonun varlığı tarımsal destekleme politikaları için güvence niteliği taşırken, Türkiye tarım politikasında böyle bir güvence söz konusu değildir. Türkiye'de destekleme politikaları zaman zaman üreticiye olan borçlarını ödeyemez hale gelmektedirler.

Türkiye tarım politikasında desteklemeler daha çok bitkisel ürünlere yönelirken AB Ortak Tarım Politikası ise hayvansal ürünlere yönelmiştir.

AB Ortak Tarım Politikası üretimi artırıcı ve ithalatı engelleyici bir yapıdadır. Ülkemizde ise zaman zaman tarım ürünleri ithalatı gerçekleştirilmekte ve üreticiye zarar vermektedir.

AB Ortak Tarım Politikası tarım ürünlerinin pazarlanması ile ilgili olarak kooperatiflere ağırlık vermiş ve bunda başarıya ulaşmıştır. Türkiye'de ise tarım satış kooperatifleri birliklerin desteklemesi yönünde kalıcı ve kapsamlı bir politika uygulanamamıştır.¹²⁶

Türkiye ve AB tarıma sağladıkları destekleme miktarlarını üretici destek tahmini ile karşılaştırabiliriz. Aşağıda yer alan Tablo 29'da Türkiye ve AB Üretici Destek Tahminleri (ÜDE) yer almaktadır.

¹²⁶Canan ARIKBAY, Avrupa Topluluğuna Tarım Üyelığının Türkiye'nin Tarımsal Ürünler Üretimi, Fiyatları ve Dış Ticaretinde Yaratacağı Olası Değişimler, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, No:479, Ankara 1992, s.37-38.

Tablo 29: Türkiye ve AB’de Üretici Destek Tahminlerinin Karşılaştırılması

ÜDE Kompozisyonu	1986-88		1991-93		1996-98		1997		1998	
	AB	Türkiye	AB	Türkiye	AB	Türkiye	AB	Türkiye	AB	Türkiye
Pazar Fiyat Desteği	84	76	75	83	52	72	53	79	62	86
Üretime Dayalı Ödemeler	6	0	7	2	4	2	4	1	3	1
Ekilen Alan/Hayvan Sayısına Dayalı Ödemeler	2	0	9	0	29	0	28	0	23	0
Geçmişe Dayalı Ödemeler	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0
Girdi Kullanımına Dayalı Ödemeler	7	24	6	15	9	26	9	19	8	13
Girdi Kısıtlayıcılarına Dayalı Ödemeler	1	0	2	0	4	0	4	0	3	0
Tüm Çiftlik Gelirine Dayalı Ödemeler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çeşitli Ödemeler	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0
ÜDT (%)	46	20	47	30	39	29	38	31	45	39
Üretici Nominal Yardım Katsayısı	1,86	1,25	1,88	1,45	1,65	1,44	1,61	1,44	1,83	1,65

Kaynak: OECD-1999.

Tablo 29’da görüldüğü gibi, AB zamanla fiyat desteklemelerini azaltırken, ekilen alan ve hayvan sayısına bağlı olarak gerçekleşen ödemeleri artırmıştır. Buna karşılık Türkiye, yoğun bir fiyat destekleme politikası uygulamaktadır. AB’de fiyat desteklemeleri 1986-1988 döneminde % 84 iken, 1998 yılında % 62’ye düşmüştür. Ekilen alan ve hayvan sayısına bağlı ödemelerde ise 1986-1988 döneminde % 2 iken 1998 yılında %23’e ulaşmıştır. Türkiye’de ise üreticiye sağlanan toplam destek, fiyat desteklemeleri ve girdi desteği alanlarındadır. 1986-1988 döneminde fiyat desteklemeleri %76 ve girdi desteklemeleri %24 iken 1998 yılında fiyat desteklemeleri %86’ya yükselmiş girdi desteklemeleri ise %14’e düşmüştür.

AB’de üreticilere yapılan toplam destek (ÜDT) her şzaman Türkiye’den fazla olmuştur. 1998 yılı için bu oran AB’de %45 iken Türkiye’de %39’dur.

Tarıma yönelik toplam transferlerin GSYİH oranı içerisindeki payı incelendiğinde ise Türkiye %10.7 ile OECD ülkeleri içinde en yüksek paya sahiptir AB’de toplam transferlerin GSYİH oranı ise, %1.4’tür.¹²⁷

¹²⁷OECD, Monitoring and Evaluation Report 1999, s.14

1.1.2. Tarım Alanında Türkiye-AB İlişkileri

1963 Yılında Türkiye ve Avrupa Topluluğu (AT) arasında imzalanan Ankara Anlaşmasıyla belirli süreçler sonunda Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği hedeflenmiştir. 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile Türkiye'nin tam üyeliği kabul edilmesinin şartı olan Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesi ile ilgili ticaret ve rekabet ve OTP'ye uyum politikaları düzenlenmiştir. Katma protokolde Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesi için öngörülen 22 yıllık sürenin sonunda Türkiye-AT Ortak konseyinin 1/95 sayılı ortaklık konseyi kararı (OKK) ile Türkiye'nin tarım alanında OTP'nin üstlenilmesi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle tarım ürünleri dışında gümrük birliği kararı alınmış ve 1996 yılında Gümrük birliği gerçekleştirilmiştir. Tarım ürünlerinde gümrük birliği ise belirsiz bir tarihe ertelenmiştir.

Türkiye'nin AB ile tarım alanındaki ilişkilerinde Ankara Anlaşması Katma Protokol, 1/80, 1/95 ve 1/98 sayılı OKK kararları önemli noktalardır.

Ankara anlaşmasında tarımla ilgili olarak, 11. maddede, Ortaklık anlaşmasının tarım ve tarım ürünlerini kapsadığı vurgulanmaktadır. Aynı madde de, ortaklık anlaşmasının kapsadığı tarım ürünlerinin AT'yi kuran Roma anlaşmasının II. ekinin 38 maddesinde yer aldığı belirtilmektedir.

Ankara anlaşmasıyla AT Türkiye'ye tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık için ek tarife kontenjanları sağlamıştır. Ayrıca 1/67, 2/67 ve 2/69 sayılı OKK ile deniz, su ürünleri, bazı narenciye ürünleri ile şarapta tavizler tanınmıştır.

Katma protokolde, tarım kesimine ilişkin hükümler 31-35. maddeler ile VI sayılı anlaşma ekinde yer almaktadır. Katma protokolde, 22 yıllık geçiş dönemi süresince tarım ürünleri gümrük birliği dışında tutulmuş ve tarım ürünleri alanında karşılıklı tercih rejimi (tarım tavizi) öngörülmüştür. Protokolde, Türkiye'nin 22 yıllık geçiş dönemi boyunca, tarım politikasını OTP'ye uyumlaştırması için gerekli önlemleri alması AT'nin ise Türkiye'nin OTP'ye uyum aşamasında çıkarlarını gözetmesi hükme bağlanmıştır. Türkiye OTP'ne uyumu gerçekleştirdikten sonra tarım ürünlerinde gümrük birliğine geçiş hedeflenmiştir.¹²⁸

Katma protokolde yer alan tarım ürünlerinde gümrük birliğine geçilmeden evvel Türkiye ve AT'nin birbirlerine karşılıklı tercihli rejim uygulayacakları maddesine uygun olarak AT, Türkiye'nin ihraç ettiği mandalina, limon, portakal, su ürünleri,

4 Cemil ERTUĞRUL, "Türkiye-Avrupa Topluluğunun Tarım İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", **TMMOB-TZMO Tarım ve Mühendislik**, , 1994, Ankara. S:47

buğday, üzüm, zeytin, incir, bakla gibi temel tarım ürünlerinde gümrük indirimleri, bazı işlenmiş fındık, zeytinyağı, şekerli ürünler, çocuk mamaları gibi ürünlerde gümrük indirimleri, kuru üzüm, tütün, kuru incir gibi kurutulmuş ürünlerde gümrük muafiyeti tanınmıştır. Ayrıca AB ticarete konu olan işlenmiş tarım ürünlerinde tarım payı dışında sanayi payını 3 yıllık dönem sonunda sıfırlamayı taahhüt etmiş ve bu taahhütünü yerine getirmiştir.

AT, AET ortaklık konseyinin 1/73, 1/77 ve 1/80 sayılı kararları ile tarımda Türkiye'ye önemli ölçüde taviz sağlamıştır. Bunlar içerisinde en önemlisi 1/80 sayılı OKK'dır.

Katma protokol çerçevesinde AET'nin Türkiye'ye tanıdığı tavizler 1980 yılında Türkiye-AET ortaklık konseyinin 1/80 sayılı kararıyla iyileştirilmiştir. AET Türkiye kaynaklı tarım ürünleri ithalatından alınan gümrük vergilerinden %2'nin altında olanları bir yıl, %2'nin üzerinde olanları ise 1987 yılına kadar 4 aşamada ilk yıl %30, ikinci yıl %30, üçüncü ve dördüncü yılda %20'si olmak üzere sıfırlama kararı almıştır. Ayrıca, ithal edilen, patates, turfanda, fasulye, bakla, erik, kavun, karpuz gibi sebze ve meyve ürünlerinde takvime bağlı olarak yılın belirli dönemlerinde muafiyet sağlamıştır.

Ancak 1/80 sayılı OKK ile yapılan bu iyileştirmeler AET'nin yoğun olarak uyguladığı tarife dışı engeller nedeniyle ihracat artışına yolaçmamıştır.¹²⁹

Türkiye ise katma protokole dayanarak, AB'ne bazı işlenmiş tarım ürünlerinde 22 yıllık süre içerisinde gümrükleri belirli oranlarda sıfırlayacak tavizlerde bulunmuştur. Ayrıca ilk kez 1993 yılında Türkiye katma protokol çerçevesinde 751 üründe AB ve EFTA yönelik olarak %30 oranında gümrük indirimi şeklinde taviz tanımıştır.¹³⁰

1995 yılında ortaklık konseyinin 1/95 sayılı OKK ile tarım ürünlerinde gümrük birliğinin Türkiye'nin OTP'na uyumu üstlenmemesi nedeniyle ek bir sürenin varlığına ihtiyaç duyulmuş ve karşılıklı tercih rejiminin geliştirilmeye devam edilmesi kararlaştırılarak tarım ürünlerinde gümrük birliği belirsiz bir tarihe ertelenmiştir. Tarım ürünleri içerisinde sadece işlenmiş tarım ürünleri sanayi malı olarak kabul edildiğinden gümrük birliği kapsamındadır.

1/95 sayılı OKK ile işlenmiş tarım ürünlerinde Türkiye'nin AT'da yapılan ithalatta tarım ürünleri ile ilgili sanayi payını sıfırlaması buna karşılıklı AB'nin bazı

¹²⁹Faruk YÜCEL, "Türkiye Tarım Raporu", AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi 5. Toplantısı, Brüksel, s.19.

¹³⁰ERTUĞRUL, a.g.e., s.51

işlenmemiş tarım ürünlerinde kaldırmadığı sanayi payının sıfırlanması öngörülmüştür.¹³¹

Ancak AB den alınan bu tavizler özellikle Türkiye açısından tavizlerin sözkonusu olduğu ürünlerde önemli ihracat artışlarına yolaçmamıştır. Bunun nedeni, Karşılıklı tercih rejiminde AB tarafından gerçekleştirilen tarım tavizlerinin gümrük muafiyeti ve advalorem (oransal) gümrük vergileri üzerinden gerçekleşmesidir. AB bütün bu tavizleri Türkiye'ye sağlarken, değişken gümrük vergileri (prelevman) gibi tarife dışı engelleri uygulamayı sürdürmüştür. Ancak Uruguay Turu ve Tarım Anlaşması çerçevesinde sözkonusu tarife dışı engellerin yasaklanması üzerine AB 1/95 sayılı OKK'daki tavizlerde değişiklik yapılmasına ihtiyaç duymuştur. 1997 yılında tamamlanan görüşmeler sonucunda yeni tarım tavizleri 1/98 sayılı OKK olarak yürürlüğe girmiştir.

1/98 sayılı OKK ile AB bugüne kadar verilen tavizlere ek olarak, limon, fındık gibi temel tarım ürünleri, balıkçılık ürünleri, domates salçası, kümes hayvanları eti, koyun-keçi eti, zeytinyağı, peynir, meyve suları, marmelat ve reçellerde ürün grubuna göre değişmek üzere vergi muafiyeti, vergi indirimini şeklinde taviz tanımıştır. Buna karşılık Türkiye AB'ne, canlı büyükbaş hayvan, dondurulmuş et, tereyağı, peynir, sebze, çiçek soğanları, elma, şeftali, tahıllar, ham ve bitkisel yağlar, şeker ve hayvan yemlerinde genelde son üç yıllık ithalat ortalamaları dikkate alınarak belirlenen miktarlar düzeyinde tarife kontenjanı çerçevesinde vergi muafiyeti şeklinde tavizler tanımıştır. Domates salçasına ilişkin hükümler 1997, fındık ile ilgili hükümler 1999 yılında belirtilen ürünlerdeki tavizler ise 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 1/98 sayılı OKK ile tavizlere ek olarak karşılıklı tercihli rejime işlerlik kazandırmak amacıyla kararın bütünleyici bölümünü oluşturan yeni Menşe protokolü konusunda da Türkiye ve AB arasında mutakabat sağlanmıştır.¹³²

1/98 sayılı OKK ile işlenmiş tarım ürünlerinde taraflar 1/95 sayılı OKK'da olduğu gibi sanayi paylarını sıfırlamışlardır. Tarım payı bakımından Türkiye ve AB bağımsız olarak hareket etmektedirler. İki tarafta 3. ülkelerden yapılan tarımsal ürün ithalatına uyguladıkları tarım ile ilgili koruma paylarını kendileri belirlemektedir.

1997 yılının Aralık ayında Lüksemburg'ta AB'nin gerçekleştirdiği zirvede alınan Türkiye ile ilişkilerin derinleştirilmesine yönelik kararla ortaklık konseyinin hazırladığı ve 1998 yılı Haziran'ında Cardiff'te kabul edilen "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi" isimli

¹³¹ www.dtm.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.html. İnternet belgesi

¹³² Reyhan ATMACA, "Türkiye'nin AB ile İlişkileri ve Serbest Ticaret Alanı Anlaşmaları Çerçevesinde Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünlerinde Tercihli Ticaret Olanakları", **Makale**, 1999. s.2

rapor Türkiye'ye iletilmiştir. Raporda Türkiye'nin AB ile tarımda gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi için Türkiye'nin topluluğunun OTP'sini üstlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Belgede AB'nin bu konuda Türkiye'ye destek vereceği belirtilmekte ve destek kapsamında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ) için öngörülene benzer üç aşamalı bir planın uygulanması önerilmektedir. Bu planın ilk aşamasında tarafların tarım politikalarına ilişkin ayrıntılı bilgi değişiminde bulunmaları, ikinci aşamasında ayrıntıların karşılıklı olarak tartışılması ve son olarak Türkiye tarım politikası ve OTP arasındaki farkların ortaya konduğu bir belgenin hazırlanması hedeflenmektedir. Bu sürecin sonunda Türkiye'nin topluluk mevzuatı ile ilgili bir çalışma programı hazırlayarak komisyona sunmasının talep edileceği belirtilmektedir. Türkiye için Avrupa stratejisi isimli belgede yer alan 3 aşamalı sürece uygun olarak ilk aşama 1998 yılının ikinci yarısında başlatılmıştır. Diğer aşamalar ise, tarafların bilgi değişimini tamamlamalarına müteakip gerçekleştirileceği belirtilmektedir.¹³³

Türkiye'nin, Türkiye için Avrupa stratejisi isimli belgeye cevap olarak, tarım ürünleri alanında gümrük birliğinin sağlanabilmesi için ve Türkiye'nin OTP'na uyumu için AB'nin mali ve teknik yardımının beklendiğini, uyum çalışmalarının ayrıntılı tespiti amacıyla teknik düzeyde müzakerelerin başlatılmasının uygun olacağı ve bu konuda izlenecek yöntemle açıkça tespit edilmesi uygulanmaktadır.

Türkiye'nin Helsinki Zirvesinde AB tam üyeliğine aday ülke olarak kabul edildiği sonuç bildirgesinde, ülkemiz için "Katılım öncesi strateji" belgesi düzenlenmesi karara bağlanmıştır. Katılım öncesi strateji belgesinde Eylül 2000 tarihine kadar hazırlanması beklenmektedir.

1.1.3. Ortak Tarım Politikasına Uyum ve Etkileri

Tarım alanında, Türkiye AB ilişkilerinin temel hedefi Türkiye'nin tarım sektörüne OTP'ye uyumlandırması ve tarım ürünlerinde Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesine yöneliktir.

Katma protokolün 33/1. maddesinde 22 yıllık geçiş dönem süresince tarım ürünlerinin Türkiye ve AT arasında serbest dolaşımı için Türkiye'nin ortak tarım politikasına kendi tarım politikalarını uyumlandırması hükmü yer almaktadır. Ancak 22 yıllık geçiş döneminin sonunda Türkiye OTP ile ilgili yükümlülüğünü yerine getirmediğinden tarım ürünleri alanında gümrük birliği kararı 1/95 sayılı OKK ile belirsiz bir tarihe atılmıştır.

Türkiye'nin gelecekte tarım politikasını OTP'da uyumlaştırması tarım sektörü ile

¹³³ www.dtm.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.html internet belgesi

ilgili olarak, üretim, tüketim, fiyat ve pazar politikası, dış ticaret, tarıma bağlı sanayiler, rekabet politikası, verimlilik, teknoloji kullanımı, üretici gelirleri, kendine yeterlilik, bölgesel ve sosyal politikalar, mevzuat ve kurumsal yapı olmak üzere pekçok alanda etkisinin olması beklenmektedir.

Söz konusu etkiler, ülkemizde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Program (UNDP) finansmanı ile, DPT'nin koordinatörlüğünde Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Londra Üniversitesi Wye College İşbirliği ile yürütülen Turkish Agriculture and European Community Policies, Issues, Strategies and Institutional Adaption (TEAM) adı altında incelenmiştir.

Türkiye'nin OTP'na uyumu yukarıda sayılan alanlardaki etkileri şu şekilde, sarılanabilir:

- Türkiye'nin OTP'ye uyumun gerçekleşmesi durumunda 1995 yılı için toplam üretici ve tüketici atığı 58.6 milyar \$ gerçekleşmediği durumda ise toplam üretici ve tüketici atığı toplamının 47.3 milyar \$ olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu Türkiye'nin OTP'na katılmasının her durumda refahı artıracak olduğunu göstermektedir.¹³⁴

- Tarımsal üretim alanında OTP'ye uyum bitkisel ürünler üretimini artırırken, hayvansal ürün üretiminin azalması beklenmektedir. Bitkisel ürünlerde en büyük üretim artışı endüstri bitkileri ile sebze meyve alanında beklenirken hayvansal ürünlerde en büyük azalış yumurta ve tavuk üretiminde beklenmektedir. Türkiye üretim yetersizliği nedeniyle hayvansal ürün ithalatında AB'nin hayvansal ürünlerini ithal edecektir.¹³⁵

- Tarımsal tüketimde, tahıl ürünlerini tüketiminin azalması hayvansal ürünler endüstri bitkiler ve meyve-sebze tüketiminin artması beklenmektedir. Bunun nedeni OTP'ye uyum nedeniyle tüketimin kaliteli ürünlere yönelmesi ve tüketici refahının artması nedeniyle.¹³⁶

- Fiyat ve pazar politikasında ise, OTP'ye uyum ile Türkiye ve AB içerisinde tarım ürünlerinin fiyatları eşitlenecektir. Halen bitkisel ürün fiyatları AB'de Türkiye'ye kıyasla çok yüksek, hayvansal ürünlerde ise birbirine yakındır. OTP'ye uyum sonucu

¹³⁴ SPO, *Turkish Agriculture and European Community, Issues, Strategies and Institutional Adaptation*, DPT Yayın No:2241-AETÜ, 25 Aralık 1990. s.17

¹³⁵ Gülcan ERAKTAN, "Avrupa Topluluğunda Tarım Politikası ve Türk Tarımı", ODAİE Seminer Notları. s. 12

¹³⁶ SPO, a.g.e., s.21.

bitkisel ürün fiyatları artacak, hayvansal ürün fiyatları ise azalacaktır. Ancak genel bazda bakıldığında Türkiye’de tarım ürünleri fiyatları yükselecektir. Bu üretici gelirlerini olumlu etkilerken tüketici gelirlerini olumsuz etkileyecek, tarım ürünleri kullanan tarım dışı sektörlerde maliyet artışına yol açacaktır.

Pazar politikasında, AB norm ve standartları ile ve iç pazar çerçevesinde bitki ve hayvan standartlarına uyum önemli bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. AB tüketicilerinin tüketim taleplerinin kaliteli ürünlere yönelik olması nedeniyle Türkiye tarım ürünlerinin rekabet gücünü artırabilmek için pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilmelidir.¹³⁷

- OTP’ye uyumun dış ticaret üzerinde önemli etkileri olacaktır. Türkiye birçok bitkisel üründe özellikle, endüstri bitkileri, sebze, meyve, yağlı tohumlar ve tütün de ihracatçı, hayvansal ürünlerin çoğunda ithalatçı duruma gelecektir. Dış ticaret dengesi açısından ise, ihracatın önemli oranda artması ve ithalatın ise ihracata kıyasla daha az artması nedeniyle dış ticaret fazlası verir hale gelecektir.¹³⁸

- Verimlilik ve Teknoloji kullanımı alanında Türkiye’de teknoloji kullanımı ve verimlilik düzeyinin AB’ne kıyasla çok düşük olması nedeniyle rekabet açısından olumsuzlukla karşılaşılacaktır. Türkiye’nin teknoloji kullanımını özendirme amacıyla uyguladığı rekabet politikaları uyarınca son bulacaktır. OTP’ye uyum sonucunda işletme gelirlerinde ortaya çıkacak değişikliklere göre bitki üretiminde girdi kullanımında artış, hayvancılık ürünleri üretimin kullanılan girdi kullanımının azalması beklenmektedir.

- OTP’ye uyum sonucunda, üretici gelirlerinde de önemli değişikliklerin gerçekleşmesi beklenmektedir. Topluluk tarım ürünleri fiyatları Türkiye’dekinin iki katı olduğundan ve uyum sonucu tarımsal fiyatlar birbirine eşitleneceğinden üretici gelirleri artarken, tüketicilerin alım gücü aynı oranda artmayacağından azalması nedeniyle sorunlar ortaya çıkacaktır.¹³⁹

OTP uyum açısından tarımsal desteklemelerin yoğun olduğu bitkisel ürünlerde üretici gelirlerinde olumlu bir artış olması beklenmektedir. Ancak uzun dönemde destekleme politikalarının azalmasıyla uzun dönemde üretici gelirlerindeki artışların zamanla azalması beklenmektedir. Türkiye verimlilik ve rekabet gücünü artırıcı

¹³⁷ERTUĞRUL, a.g.e., s.142.

¹³⁸SPO, a.g.e., s.22.

¹³⁹ERAKTAN, a.g.e., s.151.

politikalar izlemediğinde OTP'ye uyum sonucunda özellikle hayvancılık alanında üretici gelirlerinin azalması beklenmektedir.¹⁴⁰

- Mali uyum alanında, OTP'na uyumun gerçekleşmesi ile Türkiye'nin uyguladığı tarımsal destekleme politikaları ortadan kalkarak OTP'sı ve onun bünyesinde yer alan tarımsal yön verme ve garanti fonuna devredilecektir. Türkiye sadece AB rekabet koşullarını bozmamak koşulu ile sadece yapısal sorunlarla ilgili olarak tarım sektörüne müdahalede bulunabilecektir

AT bütçesinden yapılan harcamalar Avrupa hesap birimi (ECU) üzerinden hesaplanmakta, ödemeler ise ulusal paralarla yapılmaktadır. Ulusal paraların ECU'ye göre değişen pariteleri nedeniyle ortaya çıkan aksaklıkları önlemek için OTP'sı çerçevesinde geliştirilen yeşil kur uygulaması Türkiye tarım ürünleri içinde geçerli olacaktır. Türk parasının enflasyon nedeniyle değerinin önemli ölçüde değişmesi nedeniyle sorunlar çıkması muhtemeldir.

Türkiye AB ile mali dayanışma ilkesi gereği OTP ile uyumdan sonra, tarım ürünleri ithalatından elde edilen gümrük vergilerinin, OTP çerçevesinde toplanan tarım vergilerini ve katma değer vergisinin bir bölümünü AB bütçesine aktaracaktır.¹⁴¹

- Bölgesel ve sosyal politikalara uyum açısından ise, Türkiye OTP'na uyum sonrası AB bünyesindeki Bölgesel fonlarda büyük ölçüde yararlanır hale gelecektir. Bölgesel fonlar kırsal kesme önemli bir kaynağın aktarılmasına, alt yapının geliştirilmesine, tarımsal etkinliklerde verimliliğin artmasına yolaçacaktır.

- Kurumsal yapıya uyumda, OTP çerçevesinde yeni kuruluşlar oluşturulacak; mevcut kuruluşların yapısı değiştirilerek OTP'ye uygun hale getirilecektir.

Belirtilen bu etkiler dışında OTP'nın AB Rekabet politikası ve Tarım mevzuatına uyumu sağlanacaktır. Bunun içinde birçok düzenleme gerçekleştirilecektir.

Ortak tarım politikasına uyumun olumsuz bir etkisi, Türkiye'nin AB karar organlarınca alınacak bütün kararlara tartışmasız uymak zorunda kalmasıdır. Türkiye AB karar organlarında diğer ülkeler gibi temsilci bulunduramamaktadır. Bu ise ileride önemli sorunların çıkmasına yolaçabilecektir.

¹⁴⁰Bilge CANKOREL, *Ortak Tarım Politikasına Uyumun Türk ve Topluluk Tarımı Üzerinde Muhtemel Etkileri*, s.23.

¹⁴¹ERTUĞRUL, a.g.e., s.154.

1.2. Türkiye ve AB Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticareti

Türkiye ve AB arasında tarım politikalarında olduğu kadar tarımsal üretim ve ticaret ile Tarımsal üretim alanında önemli farklılıklar mevcuttur.

1.2.1. Türkiye Dış Ticareti İçerisinde AB Tarım Ürünleri

Toplam ticaretimizde olduğu gibi tarım ürünleri ticaretinde de AB en büyük paya sahiptir. AB toplam ihracat ve ithalatımızdaki payı % 50'yi aşmıştır. 1999 yılı için AB'nin toplam ihracatımız ve ithalatımız aldığı pay sırasıyla % 53.9 ve % 52.6'dır.

Türkiye ve AB arasındaki toplam ticaret ve tarım ürünleri ticaretine ilişkin veriler Tablo 30'dan görülebilir

Tablo 30: Türkiye'nin Dış Ticareti İçerisinde AB'nin Payı (1993-1999)

Yıl	Genel		AB		AB Payı (%)		Türkiye Tarım		AB Tarım		Tarım Ticareti İçerisinde AB Payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhracat	İthalat	İhr.	İth.
1993	15.348	29.429	7.288	12.950	47,5	44,0	3.154	1.400	1.384	293	43,9	20,9
1994	18.105	23.270	8.634	10.279	47,7	44,2	3.513	1.069	1.647	185	46,9	17,3
1995	21.636	35.707	11.078	16.860	51,2	47,2	4.050	2.525	1.965	790	48,5	31,2
1996	23.224	43.626	11.548	23.138	49,7	53,0	4.282	2.768	1.854	675	43,2	24,4
1997	26.261	48.559	12.248	24.870	46,6	51,2	4.881	2.633	2.037	512	41,2	19,4
1998	26.974	45.921	13.498	24.075	50,0	52,4	4.526	2.298	1.941	477	42,9	20,7
1999	26.588	40.692	14.333	21.419	53,9	52,6	3.941	2.016	1.900	489	48,2	24,3

Kaynak: DİE, DTM.

Tarım ürünleri ticareti içerisinde de AB en büyük payı almaktadır. 1999 yılı için AB'nin tarım ürünleri ihracatımızdaki 1.9 milyar \$'la % 48.2'dir. Tarım ürünleri ihracatında diğer ülkelerin payıda 2.041 milyar dolarla % 51.8'dir.

Tarım ürünleri ithalatında ise 1999 yılı için 3.941 milyar \$ tutarında ki toplam tarım ürünleri ithalatının 489 milyon \$'la %24'ü AB'den, 1.529 milyar \$'la %75.7'diğer ülkelerden ithal edilmektedir.

AB'ne toplam ihracatımız içinde tarım ürünlerinin payı ise 1993 için %19 iken bu oran 1999 yılında %13.3'tür. AB'ne yapılan ihracat içerisinde tarım ürünlerinin payı giderek azalmaktadır.

AB'de yapılan toplam ithalat içerisinde tarım ürünlerinin payı ise 1993 yılında

%2.3 iken 1999 yılında da %2.3'tür. AB'den yapılan toplam ithalat içerisinde tarım ürünleri ithalatı pek fazla değişmemektedir.

1.2.2. Türkiye ve AB'nin Tarım Üretimi ve Ticareti

Türkiye ve AB Tarım Üretimi ve Ticaretini üretim ve ticaret olmak üzere iki kısım halinde inceleyebiliriz

1.2.2.1. Türkiye ve AB'de Tarım Üretimi

Arazi varlığı bakımından Türkiye ve AB incelendiğinde, 15 üyeden oluşan AB 135.2 milyon hektarlık ekilebilir tarım arazisine sahiptir. Türkiye'nin ekilebilir arazisi ise daha önce belirtildiği gibi 26.9 milyon hektardır. Türkiye'nin sahip olduğu ekilebilir arazi, AB'nin ekilebilir arazisinin %20'sine denk gelmektedir. Türkiye AB ülkelerinden Fransa ve İspanya'dan sonra en büyük ekilebilir araziye sahip ülkedir.

AB ve Türkiye'de üretim verileri incelendiğinde Türkiye'de tarımsal üretimin, AB'de ise hayvansal üretimin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak bu ağırlık Türkiye'de bitkisel ürünler lehine daha belirgin iken AB'de üretim dağılımı hemen hemen eşittir.

Türkiye'de tarımsal üretimin %75'i toprağa dayalı üretim %25'i ise hayvansal üretimi teşkil etmektedir. AB'de ise bu rakamlar sırasıyla %48 ve %52'dir.

Türkiye ve AB'de bitkisel ürünler üretimi alanında tahıl grubu başı çekmektedir. Türkiye hububat alanında üretimde ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Avrupa'da ise Fransa'dan sonra ikincidir. Türkiye'de tahıl dışında, sebze-meyve, zeytin, pamuk ve tütünde önemli yer tutmaktadır.

AB, birçok tarım üretiminde ve özellikle et, kümes hayvanları, inek sütü gibi hayvansal ürünlerdeki üretim düzeyi Türkiye'nin üretim düzeyinin çok çok üzerindedir. Türkiye'de de pamuk, tütün ve keçide AB üretim seviyesinin üzerinde üretim gerçekleştirilmektedir.¹⁴²

Türkiye'de birim başına verim miktarı AB ortalamasının altındadır. Üretim alanında en büyük farklılık verimlilik farklılığıdır. Bunun nedeni, tarımda kullanılan teknoloji farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Tablo 31'de Türkiye ve AB'de bitkisel ürünler üretimi ve verimlilikleri yer almaktadır.

¹⁴²Country Profile ..., s.51

Tablo 31: AB ve Türkiye’de Seçilmiş Bitkisel Üretim ve Verimlilikleri

Seçilmiş Ürünler (1999)	AB/15		Türkiye	
	Üretim (Ton)	Verim (Hg/Ha)	Üretim (Ton)	Verim (Hg/Ha)
Buğday	97.766.156	56.863	18.000.000	20.809
Tahıl	204.264.912	55.428	30.282.300	22.548
Elma	10.516.272	284.865	2.500.000	234.522
Toplam Meyve	59.062.202	106.456	10.389.045	101.991
Domates	16.119.776	592.874	6.600.000	417.722
Sebze Toplamı	55.330.425	264.647	21.776.712	238.048
Şeker Pancarı	118.568.540	580.905	20.000.000	400.000

Kaynak: FAO.

Tablo 31 incelendiğinde buğdayda ve tahılda AB’nin verimliliği Türkiye’nin verimliliğinin neredeyse 3 katıdır. Diğer endüstriyel ürünler, yağlı tohumlar, baklagiller, yumru bitkilerde verimlilik Türkiye’nin üzerindedir. Verimlilik alanında Türkiye sadece meyve ve sebze verimliliğinde yakalayabilmektedir.

Hayvansal ürünlerin verimliliğinde ise Türkiye AB ortalamalarının çok gerisinde yer almaktadır. Bunun nedeni Türkiye’nin hayvansal üretime yeteri kadar önem vermemesindedir.

Türkiye’de verimliliğin düşük olmasının nedenleri arasında tarımsal girdi kullanımının düşüklüğü ve teknoloji kullanımının yeterli olmamasıdır. Türkiye’de birim başına kullanılan gübre, traktör, biçerdöver vs. sayısı AB ortalamalarının oldukça altındadır.

Tarımsal işletme büyüklüğü, işletme sayısı bakımından Türkiye’de işletme sayısı 4 milyon iken AB’de bu sayı 7 milyondur. İşletme büyüklüğü Türkiye’de optimal büyüklükte olmaması ve tarım arazilerinin mülkiyetinin çok fazla bölünmüş olması da tarımsal üretimde üretim ve verimliliği olumsuz etkilemektedir.

1.2.2.2. Türkiye-AB’de Tarım Ürünleri Ticareti

Daha önce belirtildiği gibi AB Türkiye’nin tarım ürünleri ticareti içerisinde en büyük paya sahiptir.

Türkiye, çoğu tarımsal üründe net ihracatçı olmasına rağmen özellikle hayvansal ürünlerde net ithalatçı konuma düşmüştür. Buna karşın AB dünyanın en büyük tarım ürünleri ithalatçısı ve dünyanın ABD’den sonra ikinci büyük tarım ürünleri

ihracatçısıdır. 1999 verilerine göre AB'nin Tarım ürünleri ihracatı 186 milyar dolar, ithalatı ise 194 milyar dolardır.¹⁴³

Türkiye'nin en önemli ihraç ürünleri arasında, taze ve işlenmiş fındık, meyve ve sebze, hububat ürünleri ile işlenmiş hububat ürünleri ve tütündür. Türkiye'nin önemli ithalat ürünleri ise, hububat, taze sebzeler, yağlı tohumlar, yağlar, hayvan yemleri ve yem katkı maddeleridir.

AB'nin ihraç ürünleri arasında alkollü içkiler, hububat, et, tereyağ, peynir gibi hayvansal ürünler ithal ürünlerindeyse, meyve ve sebze, balık, hayvan yemleri ve yağlı tohumlar ilk sıradadır. AB dış ticaretinde en büyük payı ABD almaktadır. AB, Japonya ve Rusya ile ticaretinde fazla ABD ve Brezilya ile olan ticaretinde açık vermektedir.¹⁴⁴

Türkiye'nin AB ülkeleri içerisinde ihracatta 1997 verileriyle en büyük payı 877 milyon dolarla Almanya. İthalatta ise 284 milyon dolarla İtalya ile gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin AB ülkeleri ile dış ticaretinde AB ülkelerinden Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa önplandadırlar.

Aşağıda yeralan Tablo 32'de Türkiye'nin GTİP Sınıflandırmasına Göre ilk 24 fasıl itibarıyla Türkiye-AB Tarım Ürünleri ihracatı ve İthalatı verileri ürün grubu bazında yeralmaktadır. Türkiye AB ye bitkisel ürünler ihraç ederken AB den hayvansal ürün ithal etmektedir

¹⁴³FAO Statistical Databases www.apps.fao.org.

¹⁴⁴Country-Profile..., s.51

**Tablo 32: GTİP Sınıflandırmasına Göre İlk 24 Fası İtibariyle
Türkiye-AB Tarım Ürünleri İhracatı ve İthalatı (1999)**

No	Ürün Grubu	Ihracat	İthalat
O1	Canlı Hayvanlar	1,565,683	14,975,403
O2	Etlere ve Diğerleri	928,878	71,813
O3	Balıklar ve Kabuklu Hayvanlar	46,476,938	15,840,069
	- Karides (dondurulmuş)	2,675,778	2,123
O4	Süt ve Süt Mamulleri ve Diğerleri	9,076,272	28,523,845
	- Beyaz Peynir ve Tulum Peyniri	942,940	3,292,807
	- Tabii Bal	8,024,006	138,735
	- Tereyağı	0	7,120,565
O5	Tarifenin Başka Yerinde Yer Almayan Hayvan Türleri	41,041,889	2,809,159
	- Kurutulmuş Şirdenler	38,918,880	1,917,621
O6	Canlı Bitkiler ve Çiçekçilik Müst.	14,372,994	19,158,470
	- Çiçek Soğanları	2,343,056	953,577
O7	Yenilen Sebzeler Bazı Kök ve Yumru	99,161,783	11,610,046
	- Domates	2,306,800	118
	- Nohut (Kuru)	9,682,508	85,230
	- Patlıcan	1,546,945	30
	- Mercimek (Kuru)	9,704,020	269,861
	- Kuru Soğan	14,570	24,941
	- Tohumluk Patates	8,807	9,615,459
O8	Yenilen Meyvalar, Kabuklu Yemişler Turuncgiller...	803,665,377	7,852,240
	- Fındık (Kabuklu ve İşlenmiş)	354,662,274	335,450
	- Portakal	5,368,613	1,250
	- Elma (Taze ve Kuru)	1,574,976	1,023,611
	- Üzüm (Taze ve Kuru)	198,825,697	1,710,217
	- İncir (Taze ve Kuru)	59,097,301	971,059
O9	Kahve Çay, Paraguay Çayı ve Baharat	23,684,268	3,240,786
	- Çay	1,426,927	543,013
	- Kahve	215,759	1,931,881
10	Hububat	21,467,062	75,086,467
	- Buğday	16,110,777	34,249,611
	- Mısır	5,076,359	5,386,269
11	Değirmencilik Ürünler	31,906,840	5,047,468
	- Bulgur ve İrmik	3,573,968	4,748
	- Meyva Un ve Ezmeleri	27,788,976	2,222,251
12	Yağlı Tohum ve Meyvalar	32,125,168	32,711,804
	- Haşhaş Tohumu	9,803,233	500
	- Kayısı, Şeftali, Erik Çekirdekleri	5,131,539	235,841
	- Ayçiçeği Tohumu	3,744,143	1,847,873
	- Sebze Tohumu	572,616	13,584,976
13	Laklar, Sakızlar, Bitkisel Ozsu ve Hülasaları	101,056	14,329,471
14	Örölmeye Elverişli Bitkisel Ürünler ve Bitkisel Müst.	11,279,525	104,863
15	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Müstahzarları	131,036,934	100,923,543
	- Zeytinyağı (Ham)	121,068,014	93,985
	- İşlenmemiş Soya Yağı (Ham)	0	71,970,540
16	Et, Balık, Kabuklu Hayv. Yumuşakça v.b. Hay. Müst.	33,191,221	457,711
17	Şeker ve Şeker Mamulleri	22,056,473	10,881,781
18	Kakao ve Kakao Müst.	11,283,558	20,517,097
	- Kakao Yağı	10,243,658	1,072,483
19	Esasını Hububat, Un, Nişasta, Süt Teşkil Eden Müst.	9,535,972	29,504,961
	- Makarna	1,638,300	937,848
20	Sebze, Meyva, Bitki Parç., Sert Kabuk, Yemiş Konser.	382,986,251	15,949,342
	- Elma Suyu	44,547,241	27,003
	- Patates Konserveleri	192,962	1,084,664
21	Yenilen Çeşitli Gıda Müst.	10,345,667	76,775,572
	- Canlı Mayalar	4,792,250	113,621
22	Meşrubat, Alkollü İçki ve Sirke	20,434,499	12,638,032
	- Şarap	9,171,094	468,621
23	Gıda Sanayi Kalıntı ve Döküntüleri...	127,364	22,568,486
24	Tütün ve Tütün Yerine Geçen İşlenmiş Maddeler	185,475,403	10,820,769
	- Tütün	178,181,903	4,963,139
	- Sigara	2,369,204	15,185

Kaynak: DTM.

Tablo 32’de görüldüğü gibi Türkiye’nin AB ile ticaretinde meyve ve sebze mamülleri en büyük payı almaktadır. Meyve içerisinde , fındık, kuru incir, kuru üzüm ve antepfıstığı önemlice pay almaktadırlar. Daha sonra tütün ve şeker mamülleri önemli pay almaktadır. Tarımsal hammadde alanında ise dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri (pamuk vs.) en önemli grubu oluşturmaktadır.

İthalatta ise, tüketime yönelik gıda maddeleri, hayvansal ve bitkisel yağlar ve hububat önemli kalemlerdir. Tarımsal hammaddeler alanında ise, deri kösele ve hampostlar grubu ile dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri ön plana çıkmaktadır. .

1.3. Tarım Anlaşmasının Türkiye ve AB Ortaklık Anlaşması Çerçevesinde Politikalar Üzerindeki Etkisi

22 yıllık geçiş süreci öngören Katma protokolde tarafların birbirlerine karşılıklı tercih rejimi uygulayarak tarımsal tavizlerde bulunmaları hedeflenmiştir. Türkiye 1993 yılına kadar bu tavizlerden tek taraflı olarak yararlanmıştır.

AB’nin tek taraflı olarak Türkiye’ye tanıdığı bu tavizler, gümrük indirimi, gümrük muafiyeti ve yılın belirli dönemlerinde gümrük muafiyetinin sağlandığı takvim tavizi şeklinde uygulanmışlardır. Daha önce değinildiği gibi AB tarafından tanınan bu tavizler Türkiye’nin AB’ne tarım ihracatında önemli artışlar meydana getirmemiştir. Bunun nedeni, AB’nin mevcut gümrük indirimleri, gümrük muafiyeti ve takvimli ürünlerde muafiyet yanında yoğun bir şekilde uyguladığı değişken oranlı ve fark giderici vergiler, referans fiyatı gibi tarife dışı engeller uygulamasıdır.

1995 yılında Avusturya, Finlandiya, İsveç gibi EFTA ülkelerinin AB ile gümrük birliği gerçekleştirecek olması, Türkiye’nin belirtilen EFTA ülkelerinden sağladığı tarım tavizlerinin ortadan kalkması ve bu ülkelerdeki pazar payının azalacak olması Türkiye’yi AB’nden yeni bir taviz müzakeresi talebinde bulunmasına yolaçmıştır. Bu talep sonucunda yeni tarımsal taviz müzakereleri 1993 yılının Eylül ayında başlamıştır.

Bu görüşmeler sırasında AB, Türkiye’den kendisine tavizde bulunmasını talep etmiştir. Böylece karşılıklı tercih rejimi gerçek anlamda karşılıklı hale gelmiştir. Bu müzakereler devam ederken, GATT ve dolayısıyla DTÖ tarım anlaşmasının imzalanması sonucu tarife dışı engellerin ve subvansiyonların indirime tabi tutulması ve uluslararası tarım ticaretine belirli bir disiplin getirilmesi AB tarafından Türkiye’ye sağlanan tavizlerde, düzenlemeler yapılarak, yeni uluslararası kurallar çerçevesinde yeni bir taviz düzeni oluşturma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.¹⁴⁵

¹⁴⁵Türkiye-Avrupa Birliği Tarım Ürünlerinde Tercihli Rejim, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, s.9.

Tarım anlaşmasının imzalanmasıyla ülkeler (özellikle AB) tarım ürünleri ithalatına uyguladıkları ithalat vergileri, asgari ithal fiyatı, değişken oranlı vergi ve gönüllü ihracat kısıtlaması anlaşması gibi tarife dışı engelleri ortadan kaldırma taahhütünde bulunmuşlardır.

Türkiye -AB arasında imzalanan Ankara Anlaşması, Katma protokol ve 1/95 sayılı OKK'da yer alan tarımla ilgili hükümlerde tarım ürünlerinde gümrük birliğinin gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye ve AB aralarında tarım ürünleri ticaretini engelleyici unsurları karşılıklı tercih rejimi çerçevesinde azaltılmaktadır.

Böylece müzakereler sürerken imzalanan Tarım Anlaşması sonucu Tarım ürünleri ticaretinin AB ve Türkiye arasında serbestleşmesi ile ilgili mevzuatta GATT anlaşmasının 24. maddesi ve GATT'ın karşılıklılık ve ticaretin dengelenmesi ilkesi eklenmiştir.¹⁴⁶

Eylül 1993'te başlayan müzakereler, 1997 yılında tamamlanmış ve alınan kararlar 01 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1/98 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konsey Kararı olarak isimlendirilmektedir. 1/98 sayılı OKK ile ilgili tavizlerin neler olduğu Tarım Alanında Türkiye ve AB İlişkileri bölümünde belirtilmiştir.

Tarım Anlaşması ve Gümrük Birliği sonrası Türkiye'nin ve AB'nin birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri ihracat ve ithalatın miktarını her ikisinin de Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasına uyumları belirleyecektir.¹⁴⁷

1.3.1. Tarım Anlaşmasının Türkiye-AB Ortaklık Anlaşması Çerçevesinde Karşılıklı Tercih Rejimindeki Etkileri

Tarım anlaşması Türkiye ve AB arasında ortaklık anlaşması çerçevesinde uygulanmakta olan tercih rejimi üzerinde tarife dışı engeller kaldırılması alanında göstermektedir.

Tarım anlaşması Türkiye ve AB arasındaki tercih sisteminde pazara giriş alanında etkisini göstermektedir. Buna karşılık ihracat sübvansiyonlar ve iç destekler alanında Türkiye ve AB arasındaki tarım ticaretine kısa ve uzun dönemde önemli bir etkisi beklenmemektedir.

¹⁴⁶Türkiye-Avrupa Birliği Tarım Ürünlerinde Tercihli Rejim, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, s.9.

¹⁴⁷ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, Tarım Politikalarında..., s.103.

Tarım anlaşması ve Türkiye ile Gümrük birliği sonrası Türkiye ve AB arasında uygulanan tercihli rejim şu biçimi almıştır.

AB tarım anlaşması sonrası Tarım ithalatını gümrük vergisi ve asgari ithalat fiyatı araçları ile koruyabilmektedir. Ayrıca, giriş fiyatı, takvime bağlı kısıtlamalar, tercihli tarife kotaları ve spesifik vergilerde sözkonusudur. AB gümrük vergisi ve asgari ithal fiyatı ile tarım ürünleri ithalatında 4 farklı uygulama gerçekleştirilmektedir.

Birincisi; hem gümrük vergisinin alınmadığı, hemde asgari ithal fiyatı talep edilmeyen ürünlerdir. Böylece bir uygulamada Türkiye'nin tercih edilmesinden söz edilememektedir. Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracatın %10'u bu gruba girmektedir. Bu grupta ihraç edilen ürünler hayvan bağırsakları, mideleri gibi ürünlerle yün ve pamuktur.

İkincisi; AB'nin 3. ülkelere karşı tarife ve/veya asgari ithal fiyatı uyguladığı ancak Türkiye'ye tercih sağlamadığı ürünlerdir. Kota fazlası fındık, kavun, karpuz gibi ürünler bu gruba girmektedir. Bu ürünler Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracatın yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır.

Üçüncüsü; AB'nin tarım ürünleri ithalatında, üçüncü ülkelere tarife ve/veya asgari ithal fiyatı uyguladığı, Türkiye'ye ise kısmi tercihte bulunduğu ürünlerdir. AB bu ürünlerde tarife indirimi gibi tavizde bulunmuştur. Zeytinyağı, sebze ve meyve bu gruba girmektedir. Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracat içerisindeki payı %10'dur.

Dördüncüsü ise, AB'nin tarife ve/veya asgari ithal fiyatı uyguladığı ve Türkiye'ye karşı tercihli sistemin uyguladığı ürünlerdir. Bu grup Türkiye'nin AB'ne tarım ihracatının %60'ını oluşturmaktadır. Bu gruba kuru üzüm, kuru incir gibi Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünleri girmektedir.

AB tarım anlaşması sonrası, miktar artırımını şeklinde tavizde bulunduğu kotalar, tarife kontenjanına dönüştürülmüştür. Kotada tanınan miktara kadar ithalata, tarım anlaşması öncesi dönemde uygulanan gümrük vergisi uygulanmaktadır. Tarife kontenjanının aşılması halinde tarım anlaşması sonrası çok yüksek oranda yükseltilecek gümrük vergisi oranı tarife kontenjanının aşıldığı kısım için devreye girmektedir.¹⁴⁸

Takvimli ürünlerde gümrük muafiyeti Tarım Anlaşması sonrasında da uygulanmaktadır. Ancak takvim dışında yapılan ithalatta ürüne Tarım Anlaşması sonrası belirlenen çok yüksek tarife oranı uygulanmaktadır.

¹⁴⁸Tulu MUSLUOĞLU, **Gümrük Birliği ve Gıda Endüstrisi Paneli**, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Konferans Salonu, 6-7 Ekim, Antalya. s.190

Yaş meyve ve sebze Tarım Anlaşması öncesi referans fiyatları belirlenmekte idi. Referans fiyatlarının altında gerçekleşen ithalata ise fark giderici vergi uygulanmaktaydı. Ancak referans sistemi ve fark giderici vergiler Tarım Anlaşmasıyla ortadan kalkmış ve yerine asgari ithal fiyatı uygulaması gelmiştir.

Tarım anlaşması sonrası AB ve Türkiye'nin birbirlerine karşı uyguladıkları tercih sisteminde tarife dışı engellerin kalkması, AB ve Türkiye ile benzer durumdaki ülkelerin, mevcut tarife dışı engellerin kaldırılması sonucu tarife dışı engellerde sağladıkları tavizler tarife kontenjanına dönüşmüştür.

1.3.2. Tarım Anlaşmasının Türkiye AB Ortaklık Anlaşması Çerçevesinde Türkiye ve AB Ticareti Üzerine Etkisi

Tarım anlaşmasının Türkiye ve AB arasındaki ticarete etkisi çok fazla olmayacaktır. Zira tarım anlaşması öncesinde olduğu gibi tarım anlaşması sonrasında da verilen tavizler belirleyici olacaktır. Bunun nedeni tarım anlaşması öncesi mevcut olan tarife ve tarife dışı engellerin yerini tarife kontenjanının almasıdır.

Tarım anlaşmasının ticaret üzerinde artırıcı etkisi, tarım ürünleri alanında verilen tavizlere AB tarım anlaşması öncesi tarife dışı engeller yoluyla verilen tavizin tamamını kullandırmama imkanına sahipken tarım anlaşması sonrası tarife dışı engellerin kalkmasıyla tarım anlaşması öncesi elde edilen tavizleri kullandırma imkanında yoksun kalmıştır.

Türkiye'nin salça, sebze-meyve, hindi eti, peynir, fındık gibi alanlarda AB'i tarafından sağlanan tavizler dışında tarife kontenjanını aşarak ihracatını artırması beklenmektedir.

2. TARIM ANLAŞMASININ GELECEK TARIM MÜZAKERELERİNDEKİ DURUMU

Uruguay turu sonrası imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasının içerisinde uluslararası tarım ticaretini düzenleyen Tarım Anlaşmasında düzenlenen indirim taahhütlerinde gelişmiş ülkelerde son aşamaya gelinmesi gelişmekte olan ülkelerde ise son aşamaya yaklaşılmış olması Tarım anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi ve değişiklikler yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu bölümde, Tarım Anlaşmasında yeni görüşme döneminde olası değişiklikler, ülkelerin başlangıç pozisyonları ile Türkiye'nin yaklaşımı ve Tarım anlaşması çerçevesinde tarım politikalarında yapılması gereken değişiklikler ele alınacaktır.

2.1. Tarım Anlaşmasında Gelecek Tarım Müzakerelerinde Beklenen Değişiklikler

Uruguay turu görüşmelerinde özellikle tarım ürünleri ticaretinin GATT kapsamına alınması ile ilgili olarak AB ve ABD arasında yaşanan tartışmaların, AB'nin OTP'da gerçekleştirmesi gereken reformları Gündem 2000 Reformu adı altında 2000 yılı sonrasına ertelemesi nedeniyle gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde de devam etmesi beklenmektedir

Gelecek çok taraflı tarım müzakerelerinde tarım anlaşmasında yeralan pazara giriş sübvansiyon ve tarımsal desteklemeler ayırımının devam etmesi hedeflenmektedir. Pazara giriş ve tarımsal desteklemelerin aynı amaca hizmet ettiği ve tarımsal desteklemelerde ölçüm zorluğu nedeniyle tarımsal desteklemeler alanın kaldırılması ve pazara giriş alanındaki düzenlemelere daha fazla ağırlık verilmesi tartışılmış ancak bir sonuç çıkmamıştır. Tarımsal desteklemeler alanında görüşmelerin tıkanması durumunda bu yola gidilebilecektir.¹⁴⁹

Yeni dönemde Pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanında beklenen değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:

2.1.1. Pazara Giriş Alanında Beklenen Değişiklikler

Tarım anlaşmasında pazara giriş alanında tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülecek indirim tabi tutulacak olması ülkelerin tarife oranlarını çok yüksek düzeyde belirlemelerine neden olmuştur. Gelecek tarım müzakerelerinde çok yüksek düzeyde belirlenen tarife oranlarının ne şekilde indirime tabi tutulacağı önemli bir sorundur. Bu konuda tarifelerin doğrusal olarak yüksek oranda indirilmesi yada düşük oranlı tarifelerin düşük, yüksek oranlı tarifelerin yüksek oranda indirime tabi tutulması (İsviçre formülü) tartışılmaktadır.

Tarım anlaşması sonrası ülkeler ayrımcılığa yolaçan tarife kontenjanları uygulamasına başlamışlardır. Ülkeler arasında haksız rekabete yolaçmakta olan bu uygulama GATT'ın uluslararası tarım ticaretinde ayrımcılık yapılmaması ilkesini ihlal etmektedir.

Gelecek tarım müzakerelerinde yüksek tarife oranları ve tarife kontenjanları uygulamalarının tartışılması ve disiplin altına alınması beklenmektedir.

¹⁴⁹ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.85.

Gelecek ticaret müzakerelerinde tarım anlaşmasında beklenen diğer değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:¹⁵⁰

Tarım anlaşmasında sadece gelişmiş ülkelere tanınan özel koruma hükmünün, gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemesi nedeniyle yeni görüşme döneminde gelişmekte olan ülkelere tanınması,

Gelişmiş ülkeler tarafından halen uygulanmakta olan değişken oranlı tarife uygulamasının kaldırılması ya da özel durumlarda kullanılmak üzere gelişmekte olan ülkelerin değişken oranlı tarife uygulamasını kullanmalarının sağlanması,

İşlenmiş ürünlerin ticaretinde ham ürünlere kıyasla çok daha yüksek oranda uygulanan tarife oranlarının engellenmesi için tarife indirimlerinin ham ve işlenmiş ürünler şeklinde ayrıma tabi tutularak, girdi olarak kullanılan ürünlerde işlenmiş ürünlere kıyasla daha fazla indirim yapılmasının önlenmesi,

Tarife indiriminde sıfıra-sıfır yönteminin uygulanması diğer bir ifadeyle tarım ürünleri ticaretinde uygulanmakta olan bütün engellerin ikili veya çok taraflı bir şekilde karşılıklı olarak indirilmesi, gündeme gelebilecektir.

2.1.2. Sübvansiyonlar Alanında Beklenen Değişiklikler

Sübvansiyonlar alanında gelecek tarım müzakerelerinde önemli oranda veya mevcut Tarım Anlaşmasında belirlenen düzeylerde indirim yapılması hedeflenmektedir.

Sübvansiyonlar konusundaki taahütlere uygun olarak ülkeler, 1995-1997 döneminde, sübvansiyona konu olan ürünlerin fiyatlarının yükselmesi nedeniyle önemli oranda azalmasına rağmen son yıllarda tarım ürünlerinin ihracatına uygulanan sübvansiyonların arttığı görülmektedir.¹⁵¹

Sübvansiyonların bağlayıcı hale geldiği ülkelerde dolaylı sübvansiyon uygulama yolları bulunmuştur. AB peynirde sübvansiyonu ihracat aşamasında uygulamak yerine peyniri oluşturan maddelere ihracat sübvansiyonu vermeye başlamış, Kanada ise, ihraç edilecek sütü tanımlayarak ihraç edilecek sütün fiyatını düşük düzeyde belirlemiştir. Gelecek tarım müzakerelerinde belirtilen dolaylı sübvansiyon uygulama yollarının kaldırılması ile ilgili düzenlemelerin yapılması beklenmektedir.¹⁵²

¹⁵⁰ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.23.

¹⁵¹TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.9.

¹⁵²ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.87.

Tarım anlaşmasında gelecek müzakerelerde ihracat kredileri ve pazarlama ile ilgili diğer yardım konularının gündeme geleceği tahmin edilmektedir.

2.1.3. Tarımsal Desteklemeler Alanında Beklenen Değişiklikler

Tarımsal desteklemelerle ilgili mevcut tarım anlaşmasında yeralan indirim taahütleri ülkeleri çok fazla etkilememektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu “de minimis” kapsamında yararlanmaktadırlar.

Gelecek tarım müzakerelerinde yeşil ve mavi kutu içerisine giren tarımsal destekleme politikalarının tanımlanması ilgili düzenlemelerin yapılması beklenmektedir. Mavi kutu politikalarının kaldırılıp kaldırılmaması konusunda da gelecek çok taraflı ticaret görüşmelerinde önemli tartışmaların yapılması beklenmektedir.

Tarım anlaşmasında tarımsal desteklemelerle ilgili indirimler birebir ürünler yerine toplulaştırılmış olarak yapıldığı için birçok hassas üründe yüksek koruma ve destekleme mümkün olabilmektedir. Bunun sonucunda hangi üründe gerçekleştirilen desteklemenin uluslararası tarım ticaretini en az oranda etkileyerek “de minimis” kapsamında kaldığının saptanmasında güçlük çekilmektedir. Gelecek tarım müzakerelerinde destekleme indiriminin ürün bazında yapılması hedeflenmektedir. Ancak indirimler gelişmiş ülkelerde toplam üzerinden yapılırken, gelişmekte olan ülkelerde (12 ülke dışında), “de minimis”i kullanmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin ürün ve ürüne özel olmayan, destekleri üretim değerinin %10’u altında tutma yükümlülükleri vardır. Gelecek çok taraflı müzakerelerde gelişmekte olan ülkeler esneklik kazanmak için %10’luk ürüne yönelik özel “de minimis”i %5’lik toplam “de minimis”e çevrilmesi sözkonusu olabilecektir.¹⁵³

Yukarıda pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanında muhtemel değişikliklere ek olarak gelecek tarım müzakerelerinde bazı yeni düzenlemelerin gündeme alınması beklenmektedir. Gündeme alınması beklenen yeni düzenlemeler şunlardır:

Genetik olarak değiştirilmiş canlılar ve ürünlerin (GMO) üretimi ve ticaretidir. Bu konuda AB ve ABD birbirine zıt politikalar uygulamaktadır. ABD bu ürünlerin ticaretinde serbest ve yaygınlaşması taraftarı iken, AB düzenleyici ve muhafazakar davranmaktadır.

Ticaret bozucu nitelikte olan ve fiyat müdahalelerinin yüksek olduğu ülkelerde

¹⁵³ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.88.

yaygın olan ihracatçı ve ithalatçı devlet ticareti kuruluşları (DTK)nın müzakerelerde gelişmiş ülkeler tarafından gündeme getirilmesi beklenmektedir.

Tarımın çok fonksiyonluluğu konusu özellikle hassas tarım ürünlerine sahip ülkelerce dile getirilen ve Tarım Anlaşmasının indirim kapsamı taahhütüne soktuğu ticareti bozucu tarımsal desteklemelerin varlığı olmaksızın tarımın çok fonksiyonlu yapısının korunamayacağı tezi Japonya ve diğer birçok ülke tarafından desteklenmektedir. ABD ise tarımda çok fonksiyonluluğu kabul etmekle beraber bu fonksiyonluluğun ticareti bozmayan yeşil kutu politikaları içerisinde gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir.¹⁵⁴

Tarım çok fonksiyonluluğu ile ilgili tartışmalarında gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinin gündemini oluşturacaktır.

2.2. Gelecek Tarım Müzakerelerinde Ülkelerin Yaklaşımları

Tarım sektöründe her ülkenin tarımsal yapısının farklı olması ülkelerin gelecek tarım müzakerelerinde farklı yaklaşımlarda bulunmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkeler tarım ürünleri ticaretinde daha fazla serbestleşmeyi savunurken, gelişmekte olan ülkeler tarım sektörlerinin ekonomide daha fazla yer tutması nedeniyle tarım ürünleri ticaretinde korumacı bir yaklaşım sergilemektedirler.

Dünya Ticaret Örgütü'nün yoğun protestolar altında Seattle'da başlayan 3. Bakanlar konferansında, yeni çok taraflı müzakereleri ile ilgili olarak yapılan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve 3. Bakanlar konferansının ardından yeni bir uluslararası görüşme turunun başlatılmasına karar verilmiştir.

Tarımda, gelecek müzakereler, öncesi AB, ABD, Cairns grubu ülkeleri ile Japonya, Kanada ve gelişmekte olan ülkelerin yaklaşımları şu şekildedir.

2.2.1. AB'nin Gelecek Tarım Müzakerelerindeki Yaklaşımı

AB gelecek tarım müzakerelerinde tarım ile ilgili yaklaşımının ne olacağını DTÖ'ye sunmuştur. AB'nin gelecek tarım müzakerelerindeki yaklaşımı şu sıralanabilir:¹⁵⁵

AB pazara giriş alanında tarife kontenjanı, Devlet kuruluşlarının ticareti (DTK) ve

¹⁵⁴TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.9.

¹⁵⁵ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.16-17.

tarife dışı engellerle ilgili olarak kuralların kesin bir şekilde belirlenmesini istemektedir. Tarife ile ilgili engellerin indirilmesinden umutsuzdur. Tarım anlaşmasında belirlendiği gibi tarife ile ilgili engellerin devamlı bir süreç olduğu ve yeni görüşme döneminde sonuçlandırılmasının imkansız olduğu belirtilmektedir.

Sübvansiyon alanında ise AB, sübvansiyon oranlarında yeni görüşme döneminde indirim yapılması taraftarı değildir. Sübvansiyonlarla ilgili olarak bütün kalemlerde pazarlığa hazır olduğunu belirtmektedir. Bu kalemlerden en önemlisi AB'nin hiç kullanmadığı ihracat kredesi desteğidir. Ayrıca ihracat tekelleri ticaretinin ve gıda yardımı için verilen kredilerin disiplin altına alınmasını istemektedir.

Tarımsal desteklemelerde de AB Yeşil ve mavi kutu ile ilgili olarak indirimden muaf desteklemelerin yeniden gözden geçirilmesini ve yeşil kutu politikaları ile mavi kutu politikalarının aynen devam etmesini savunmaktadır. Sulh ve özel konuma önlemlerinde aynı şekilde muhafaza edilmesinden yanadır. Tarımsal destekleme ile ilgili pazarlıklarda AB'nin zorlanması durumunda tarımda çok fonksiyonluluğu ileri sürerek, tarımı desteklemek için doğrudan gelir ödemeleri sistemi kullanabilecektir.

Pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal destekleme dışında AB daha önce belirtilen genetik olarak değiştirilmiş canlılar ve ürünlerinin üretimi ve ticareti konusuna gıda güvenliği çerçevesinde önem vermektedir. AB gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde izlenecek yöntemle ilişkin kapsamlı açıklamalar yapmak yerine tarım anlaşmasının "reform sürecinin devamı" ile ilgili 20. maddesi çerçevesinde tüm üye ülkelerinin çıkarlarının gözetildiği bir müzakere programının gerçekleştirilmesini istemektedir.¹⁵⁶

2.2.2. ABD'nin Gelecek Tarım Müzakerelerinde Yaklaşımı

ABD gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinin mevcut tarım anlaşmasında olduğu gibi 3 alanda ele alınmasını savunmaktadır. ABD'nin gelecek tarım müzakereleri ile ilgili yaklaşımı ise şu şekildedir:

Pazara giriş alanında ABD pazara giriş imkanlarının artırılması, Dünya Ticaret Örgütüne sunulan tarife oranları ile uygulanmakta olan tarife oranlarının arasında önemli farklar olduğu, bu nedenle bu farkların azaltılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca devlet kuruluşları ithalatının disiplin altına alınmasını ve tarım konusunda yeni

¹⁵⁶Dünya Ticaret Örgütü Perspektifinden Uruguay Roundu Sonrasında Tarım ve İleri Tarım Müzakereleri Bilgi Notu, DTÖ Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği, Cenevre, s.11.

düzenlemelerin gelişmekte olan ülkelerin gıda ithalatını olumsuz etkileyecek düzenlemelerin gerçekleştirilmemesini savunmaktadır.¹⁵⁷

Sübvansiyonlar alanında ise ihracat sübvansiyonlarının tamamen kaldırılmasını ve yasaklanmasını istemektedir. İhracat kredilerinin yeni görüşme döneminde gündeme alınması konusunda ise tavrı belli değildir. İhracat tekellerinin fiyat politikalarının ise kurala bağlanmasını istemektedir.

Tarımsal desteklemeler alanında ise, ABD mavi kutu politikalarının tamamen kaldırılmasına taraftar iken Dünya Ticaret Örgütüne sunulan belgeden mavi kutu politikalarından bahsedilmemektedir. ABD tarımsal desteklemeler alanında gerçekleştirilecek indirimlerin serbestleşme yönünde sınırlı katkısı olduğunu ve tarımsal desteklemelerle ilgili kuralların uygulamasının zor olacağını belirtmektedir.

ABD gıda güvenliği ve tarım ürünleri ticaretindeki engellemelerin kaldırılması başlıkları adı altında genetik olarak değiştirilmiş canlılar ve ürünlerin üretimi ve ticareti (GMO) konusunda gelecek tarım müzakerelerinde ısrarcı davranacaktır.¹⁵⁸

2.2.3. Diğer Ülkelerin Gelecek Tarım Müzakerelerinde Yaklaşımı

Öncülüğü Avustralya ve Yeni Zelanda Ülkelerinin yaptığı Cairns grubu ülkeleri daha öncede değinildiği gibi tarım ürünleri ticaretinde en ileri düzeyde serbestleşmeyi savunmaktadırlar. Yeni görüşme döneminde de Cairns grubu ülkeleri bu tavrını sürdüreceklerdir. Cairns grubu ülkelerinin yaklaşımı şu şekildedir:

Cairns grubu ülkeleri gelecek tarım müzakerelerinde, tarım ürünleri ticaretinde korumanın sadece tarifeler yoluyla yapılması ve indirimde bulunulmasını talep etmektedirler. Cairns grubu ülkelerinin yaklaşımı şu şekildedir.¹⁵⁹

Pazara giriş alanında Cairns grubu ülkeleri yüksek oranda tarife indirimlerinin gerçekleştirilmesi, tarife sistemlerinin basitleştirilerek giriş fiyatı engellerin kaldırılmasını ve tarife kotası uygulamasının iyileştirilmesini, tarifelerin çok yüksek oranda belirlenmemesi ve tarife basamaklandırma uygulamasına izin verilmemesini savunmaktadırlar.

¹⁵⁷Dünya Ticaret Örgütü 3. Bakanlar Konferansı ve Yeni Görüşme Turu Üzerine TÜSİAD Görüşleri, Kasım 99, İstanbul, s.14.

¹⁵⁸Ömür Demir KIZILTAN, *Biyoteknolojik Ürünler, Organik Ürünler ve Uluslararası Ticaretteki Gelişmeler*, İthalat Genel Müdürlüğü Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.3.

¹⁵⁹Dünya Ticaret Örgütü Perspektifinden..., s.17-18.

Sübvansiyonlar alanında, sübvansiyonların tamamen kaldırılmasını ve ihracat kredilerinin disiplin altına alınmasını talep etmektedirler.

Tarımsal desteklemelerde ise mavi kutu politikalarının tamamen kaldırılması ve yeşil kutu politikaların içeriğinin net bir şekilde tanımlanması ve içeriğinin genişletilmemesini arzulamaktadırlar.

Cairns grubu ülkeleri öncelikle tarım anlaşmasında yeralan tüm hususları içeren kasamalı bir müzakere sürecinin olmasını istemektedir. Dünya Ticaret Örgütünün kural ve disiplinlerine tam anlamıyla uyum sağlamak için tarım anlaşmasının 13 maddesinde yeralan Barış hükmünde düzenlenen bazı desteklerden (Sübvansiyon ve telafi edici önlemler anlaşması ile GATT 1994'ün II ve XXIII(1-b) maddesindeki) disiplinlerden muafiyeti sağlayan uygulamanın gözden geçirilmesini istemektedir.¹⁶⁰

Dünya tarımında sözsahibi diğer ülkelerden Kanada gelecek tarım müzakerelerinde serbestleşme tarafları gibi görünmekle birlikte yüksek oranlı tarife indirim ve özellikle arz kontrolünün yoğun olarak uygulandığı ürünlerde yüksek oranda tarife indirimine taraf değildir. Yağlı tohumlar, ağaç gibi ürünlerde sıfıra-sıfır tarife indiriminden yanadır. Görüşmelerde sıfıra-sıfır uygulama kabul görmediğinde alt sektör bazında pazarlığı tercih etmesi beklenmektedir. Tarife kontenjanı uygulamasında ise ülkeler arasında ayrımcılığın kaldırılması ve minimum ulaşım şartının TOK aracılığıyla gerçekleştirilmesini savunmaktadır.

Sübvansiyonlar alanında ise, ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasını ve sübvansiyonların uygulanmasında kullanılan araçların kurallara bağlanmasını istemektedir.

Tarımsal desteklemeler alanında da Kanada, uluslararası tarım ticaretini engelleyici tarımsal desteklerin yüksek oranda indirilmesini, mavi ve yeşil kutu politikalarındaki desteklemelere sınır getirilmesi, yeşil kutu politikalarının içeriğinin net olarak tanımlanmasını istemektedir. İthalatçı ve ihracatçı devlet kuruluşları ticaretindeyse (DTK) düzenleme yapılmasını talep etmektedir.¹⁶¹

Japonya gelecek tarım müzakerelerinde, en tutucu yaklaşımı sergilemektedir. Yeni dönemde ihracatçı ülkelere olduğu kadar ithalatçı ülkelere eşit ve adil bir ticaret ortamı oluşturulmasını ve tarımda çok fonksiyonluluğu savunmaktadır. Pazara giriş alanında Japonya, tarife indiriminin ürün bazında yapılmasını, istemektedir. Dünya

¹⁶⁰TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.12.

¹⁶¹ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.19.

Ticaret örgütüne yüksek oranda bağlanan tarifelerde yüksek oranlı tarife indirimlerine taraf değildir.

Sübvansiyonlar alanında Japonya sübvansiyonların kaldırılmasını, ihracatçı devlet tekellerinin indirim taahhütlerinin bağlayıcılığını azalttığını savunmaktadır.

Tarımsal desteklemelerde ise, mavi ve yeşil kutu politikalarının muhafaza edilmesini ve yeşil kutu politikalarının ülkelere esneklik sağlayacak şekilde genişletilmesini istemektedir.¹⁶²

Gelecek çok taraflı tarım müzakerelerinde gelişmekte olan ülkelerin indirim taahhütleri ile ilgili yükümlülüklerin 2004 yılında tamamlanacak olması nedeniyle daha fazla indirim konusunda olumsuz tavır takınması beklenmektedir. Az gelişmiş ülkeler tarım anlaşmasından kaynaklanan hak ve yükümlülükler bakımından denge bulunmadığını belirtmeleri ve uygulamada karşılaşılan sorunları gündeme getirmeleri beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, geçiş döneminin (1995-2004) DTÖ Sekreteryası tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmesini talep etmektedirler.¹⁶³

2.3. Gelecek Tarım Müzakerelerinde Türkiye'nin Yaklaşımı

Uruguay turu sonrası imzalanan Tarım Anlaşmasında uluslararası tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi ve tarım sektöründe yurtiçi destekleme politikalarının disiplin altına alınmasına yönelik reform çabalarının devam ettirilmesine yönelik olarak gelecekte başlatılacak çok taraflı tarım müzakerelerinde Türkiye, Tarım anlaşmasında pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemelerle gündeme gelmesi sözkonusu olan yeni konularda tavrını belirlemek zorundadır.

Gelecek tarım müzakerelerinde pazara giriş olanaklarının artırılması, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemelerin kaldırılması veya önemli oranda azaltılması ile tarım anlaşmasının gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasında dengesizliğe yolaçan maddelerin gözden geçirilecek olması Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye'nin müzakerelerde, gelişmiş ülkelerin tarifekasyon yoluyla mevcut tarife oranlarının çok üstünde tarife oranları belirlemelerinin korumacılığı arttırdığı ve gelişmekte olan ülkelerin indirim süreçlerinin devam ettiği hususlarını ileri sürerek gelişmiş ülkelerin önemli oranda indirim gerçekleştirmelerinin talep edilmesi, gelişmekte olan ülkeden ise Tarım Anlaşmasındaki dengesizliği kısmen ortadan kaldırmak için tarife indiriminin istenmemesi ile gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu

¹⁶²ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.20.

¹⁶³TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.12.

avantaj ve ayrıcalıklardaki esneklik hükümlerinin korunması ve güçlendirmesi yönünde politika izlemesi önemlidir. Türkiye'nin pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarife alanında olması gereken pozisyonlar şu şekilde sıralanabilir¹⁶⁴

Pazara giriş alanında Türkiye, hassas olduğu tarım ürünlerinde uyguladığı tavan konsolidasyonunu korunarak müzakerelerde tavan konsolidasyonuna göre belirlenen oranların indirime esas alınmasında ısrarcı olmalıdır.

AB'nin Türkiye'nin meyve-sebze ihracatında uyguladığı giriş fiyatı gibi ihracatı kısıtlayıcı engellerin kaldırılması için tarife sistemlerinin basitleştirilmesi yönünde tavır alınmalıdır.

Gelecek tarım müzakerelerinde pazara giriş alanında önemli indirimler gerçekleştirilmesi durumunda, yurtiçi tarım piyasalarının uluslararası tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşlerden olumsuz etkilenmesini engellemek için uygulanan ad-valorem vergilerin spesifik vergiye dönüştürülmesi önemlidir.

Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelerin temel tarım ürünlerine kıyasla işlenmiş ürünlerinde daha yüksek tarife uygulamalarına tarife oranlarının düşürülmesine yönelik talepleri karşısında Türkiye bu durumu mümkün olduğunca korumaya yönelik tavır takınmalıdır.

Sübvansiyonlar alanında ise Türkiye 44 üründe sübvansiyon uygulama hakkı elde etmesine rağmen 18 üründe bu hakkını kullanmıştır. İhracat sübvansiyonlarının neredeyse tamamına yakını gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmaktadır. İhracat sübvansiyonlarının kaldırılması, tarım ürünleri fiyatlarını yükselterek Türkiye'ye tarım ürünleri ihracatında ve hayvancılık sektöründe olumlu yansıtacaktır. Bu nedenle Türkiye gelecek tarım müzakerelerinde sübvansiyon alanında ABD ve Cairns grubu ülkeleri ile birlikte hareket ederek sübvansiyonların kaldırılması ya da önemli oranlarda indirilmesi yönünde tavır alınmalıdır.

İhracat kredilerinin gündeme alınması konusu Türkiye için önemli etkilere yol açmayacaktır. Diğer ülkelerin ihracat kredisi uygulamaları Türkiye'nin olumsuz etkileyebileceğinden ihracat kredisi uygulamalarının kaldırılması veya sübvansiyon indirim taahhütlerine dahil edilmesine çalışılmalıdır.

Tarımsal desteklemelerde gelecek tarım müzakerelerinde Türkiye "de minimis"

¹⁶⁴DTÖ 3. Bakanlar Konferansı ve Gelecek Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerine İlişkin Değerlendirme ve Öneriler. T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Bilgi Notu, s.1.

çerçevesinde indirim taahhütünde bulunulması gerekmeyen ve gelişmekte olan ülkeler için %10 olarak belirlenen oranın yükseltilmesi yönünde tutum belirlemelidir. Bu olmaz ise mevcut oranın korunması ya da ürün bazı yerine toplam desteklemelerde %5 oranında de minimis hükmünün gelişmekte olan ülkelere sağlanmasına gayret göstermelidir.

Gelecek tarım müzakerelerinde, mavi ve yeşil kutu politikalarının içerisinde yeralan ve indirim kapsamında olmayan tarımsal desteklemelerde gelişmiş ülkeler lehine sağlanmış hükümlerin muhafaza edilmesine çabalamalıdır. Yeşil ve mavi kutu politikalarından ikisi veya herhangi birisinin indirim taahhütlerine dahil edilmesi durumunda ise Türkiye bu konuda gelişmekte olan ülkeler için belirli bir süre istisna tanınması şeklinde bir tutum takınmalıdır. Böylece Türkiye bu süre içerisinde destekleme politikalarında gerekli düzenlemeleri ve değişiklikleri gerçekleştirebilir.

Gelecek görüşme döneminde tarım anlaşmasının kapsamı içerisinde yeralması sözkonusu ürünlerde ise Türkiye'nin yaklaşımı şu şekilde olmalıdır:

Genetik olarak değiştirilmiş canlı ve ürünlerin ticaretinde Türkiye'nin AB'ne tam üye olma ihtimali, GMO ürünlerinin tarımsal ticaretimizdeki payı ve Türkiye'deki yasal ve kurumsal düzenleme eksikliği nedenlerinden dolayı AB ile beraber bir tavır sergilemelidir.¹⁶⁵

Devlet ticaret kuruluşları açısından ise Türkiye'nin tavrı kurallara bağlanması yönünde olmalıdır. İthalatçı devlet kuruluşları için sorun yoktur. Türkiye'nin ithalatçı devlet kuruluşlarının mevcut olduğu ülkelerle ticareti azdır. Buna karşılık ihracatçı devlet kuruluşları ticareti, Türkiye'nin karşısına şeker, çay, tütün gibi ürünlerde sözkonusudur. Bu ürünlerde Türkiye içerisindeki uygulamalar önemli sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle Çaykur, TŞFAŞ, Tekel gibi tarımsal kitlerin davranışlarının tarım anlaşmasında kurala bağlanması Türkiye'nin zararına olmayacaktır.¹⁶⁶

Tarım anlaşmasında gündeme alınması beklenen tarımın çok fonksiyonluluğu kavramı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında tarımsal yapıların farklılığı nedeniyle tarımsal müdahaleler gelişmiş ülkelerde ticareti bozmayacak şekilde biyoçeşitlilik, doğal peyzajın geliştirilmesi, erozyonun önlenmesi, su kaynaklarının geliştirilmesi, gelir dağılımı, ticaret dengesi gibi alanlara kaydırılarak daha serbest bir ticaret ortamı sağlanırken, aralarında Türkiye'nde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler tarımsal müdahaleleri gıda güvenliği, kırsal istihdam gibi alanlara kaydırılmaktadır. Tarımsal yapı farklılığı nedeniyle müdahalelerin yeşil kutumu yoksa mavi kutu

¹⁶⁵TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.20.

¹⁶⁶ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.95.

politikaları içerisinde yer alması gerektiği tartışılacaktır. Türkiye bu konuda gelecek tarım müzakerelerinde ihtiyatlı yaklaşmalıdır.¹⁶⁷

Sağlık ve Bitki sağlığı anlaşması ile ilgili olarakta gelecek müzakerelerde Türkiye, uluslararası norm ve standartlara uygunluk konusunda yurtdışında gerçekleştirilmekte olan mevzuat düzenlemelerinde uyum sağlanamayacak durumlarda çıkarlarına göre tavır olmalıdır.¹⁶⁸

2.4. Tarım Anlaşması Sonrası Türkiye Tarım Politikaları

Uluslararası tarım ürünleri ticaretinde tarım anlaşmasıyla başlayan serbestleşme çabaları gelecek tarım müzakerelerinde daha da ilerleyecektir. Türkiye serbestleşme çabalarında uluslararası tarım ürünleri rekabetinden olumsuz etkilenmemek için tarım politikalarında, değişiklikler gerçekleştirmelidir.

Türkiye daha önce incelendiği gibi tarım ürünlerine yoğun bir şekilde fiyat alımları ve girdi desteklemesi yoluyla destek sağlamaktadır. Türkiye Tarım Anlaşması ve AB Ortak Tarım Politikasına uyum sürecinde dikkate alarak tarımsal üretimi, verimliliği ve refahı artıracak politikalara yönelmelidir.

Tarım anlaşmasında pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanındaki düzenlemeler ve gelecek tarım müzakerelerinde bu üç alanda serbestleşmenin daha da ileriye götürülecek olması Türkiye'yi en çok tarımsal desteklemeler alanında zorlayacaktır. Bu nedenle Türkiye tarım anlaşması sonrası tarımsal destekleme politikalarını öncelikle ele almalıdır. Tarımsal desteklemeler içerisinde yer alan fiyat müdahaleleri azaltılmalı ve desteklemenin şekli değiştirilmelidir.

Türkiye, Tarım Anlaşması nedeniyle uzun dönemde tarımsal fiyatlara müdahaleyi azaltmak zorunda kalacaktır. Ayrıca fiyat müdahalelerinin bütçe üzerinde oluşturduğu yük tarımsal fiyatlara müdahalenin kısa sürede azaltılmasına önemli bir gerekçe oluşturmaktadır.

Türkiye'de tarıma yapılan transferin 2/3'ü fiyat müdahaleleri şeklinde gerçekleştirilmektedir. Fiyat müdahalelerinin bütçeye yük getirmeden yapılması için sınır müdahaleleri daha etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Müdahale fiyatının uygulandığı buğday, şeker gibi dönemsel fazla verilen ve net ithalatçı ürünlerde bütçe yükü önem kazandığından destekleme alımı yerine dünya fiyatının seviye ve oluşumu

¹⁶⁷DTÖ 3. Bakanlar Konferansı ve Çok Taraflı ..., s.2.

¹⁶⁸TARAKÇIOĞLU, a.g.e., s.21

dikkate alınarak tarifeler yoluyla müdahale düzeyi ayarlanmalıdır. Tarım anlaşmasında Türkiye'nin taahhütleri bu uygulamayı gerçekleştirmesine izin verecek düzeydedir. Probleme yol açan diğer ürünlerin (tütün, fındak çay gibi) toplam üretim içerisindeki payı düşüktür ve bu ürünlerde arz kontrol önlemleri uygulanması gündemde olmasına rağmen etkili olarak uygulanmamaktadır. Bu ürünlerde destekleme alımlarının tüketici refahı üzerindeki olumsuz-etkisini kaldırmak için doğrudan gelir desteği sisteminin uygulanması düşünülebilir. Ancak, bütçe yükünün azaltılması öncelik taşıdığından doğrudan gelir desteği sisteminin birkaç önemsiz ürün dışında uygulanması mümkün değildir. Genelde üretim fazlası veren ve rasyonel olmayan bir şekilde üretilen çay, fındık, tütün gibi ürünlerde, tarım üreticilerinin 1/4'ünü oluşturan üreticiler ve ailelerinin mağdur etmeyecek şekilde önlemler alınmalıdır.¹⁶⁹

Tarımsal desteklemelerde devlet desteğinin niteliği değişmelidir. Belirli gelişim aşamasına ulaşmış bitkisel ürünlerde destekleme üretim aşamasından pazarlama aşamasına kaydırılmalıdır. Diğer bir ifadeyle destek üretim miktarından satış miktarına yönelmelidir. Pazar alt yapısı geliştirilirken çiftçilerin pazara yönelik olarak örgütlenmesine verilen destek, yalnız üreticilerin çıkarlarını korumakla kalmayıp tarım piyasalarında belirli bir istikrarın sağlanmasına yardımcı olacaktır. Tarımsal ürün piyasalarının fiziki ve kurumsal alt yapısını geliştirmeye yönelik olarak, dağıtım zincirleri ile hallerin, kooperatiflerin, üretici birliklerinin ve ürün borsalarının kurulup yaygınlaşmasında devlet desteği sağlanmalıdır. Bu önlemler üreticiyi piyasa mekanizmasına yaklaştırarak devletin fiyat tespiti ve üretimi yönlendirme gibi yükümlülüklerini hafifletecektir. Bitkisel ürünlere göre çok daha kötü durumda olan hayvancılık sektöründe ise destekleme, belli bir gelişim düzeyine ulaşamadığından üretim aşamasında yoğunlaşmalıdır. Hayvancılıkla ilgili yapısal dönüşüm önlemleri öncelikle sosyal-ekonomik ve teknolojik gelişme düzeyi bakımından Türkiye'nin çok gerisinde olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygulanmalıdır. Bu şekilde Tarım Anlaşmasında alınacak önlemler bölgesel kalkınma boyutu olan devlet destekleri şeklinde yeşil kutu politikası içinde tutularak indirim taahhüdü kapsamından muaf tutulabilecektir.¹⁷⁰

Türkiye ve AB arasında tarım ürünleri alanında sağlanan karşılıklı taviz rejimleri sonucunda tarım ürünleri ticareti Türkiye aleyhine bozulmaya başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye AB'ne yapılan ihracatta maliyet, kalite ve kapasite yönünden avantajlı olduğu buğday, bakliyat, sebze-meyve, işlenmiş sebze-meyve ve ekolojik tarım ürünleri ihracatında yapıcı ve kalıcı politikalar uygulamalıdır.¹⁷¹

¹⁶⁹ÇAKMAK, KASNAKOĞLU, AKDER, a.g.e., s.120.

¹⁷⁰Türkiye Ekonomisi..., s.108.

¹⁷¹Türkiye Ekonomisi ..., s.109.

Tarım anlaşması sonrası tarım politikalarında gerçekleştirilecek düzenlemeler sadece tarımsal destekleme politikaları ile sınırlı olmamalıdır. Tarımsal desteklemelerin ağırlığının azaltılması yanında verimliliği ve üretim kaynaklarının geliştirilmesine yönelik politikalar izlenmelidir.

Verimliliği artırmaya yönelik olarak, tarımsal ürünlerde verimliliğin artırılmasına yönelik politikalar uzun vadede çiftçi ve üretici gelirlerini artırmaktadır. Fiyat destekleme politikaları verim ve üretimi artırıcı politikalarla beraber yürütülmelidir. Türkiye’de tarım politikaları, üretim ve verimlilik politikalarının terkedildiği ve bütün ağırlığın destekleme alımlarına verildiği bir yapıya bürünmüştür. Verimliliğin artması üretim maliyetini azalttığından çiftçi ve üretici gelirlerini olumlu etkileyecektir.

Üretim kaynaklarının geliştirilmesi açısından ise toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Türkiye Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) yoluyla sulama kaynaklarının geliştirilmesine yönelik olarak önemli sulama yatırımları gerçekleştirmektedir. Ancak tarımda su piyasası yoktur. Sulama işletme ve bakımları su kooperatif ve birliklerine devredilmiştir. En kısa zamanda su piyasasının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Toprak kaynaklarının geliştirilmesi açısından ise ülkemizde toprak piyasası çalışmamaktadır. Bunun nedeni kırsal alanının 35’inin halen kadastro çalışmasından geçmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle en kısa sürede topraklar kadastro çalışmasından tamamen geçirilerek toprak piyasasının işlemesi sağlanmalıdır. Toprak piyasasının çalışmasının sağlanması optimum işletme büyüklüğünün küçük olması ve toprakların çok fazla parçalanmasının kendiliğinden önüne geçilebilecektir.¹⁷²

Türkiye tarımında özellikle yapılması düşünülen ancak tarım anlaşması sonrası daha bir önem kazanan yeniden yapılanma ile ilgili düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir. Bu düzenlemeler;¹⁷³

Sektörde eksikliği sürekli olarak hissedilen tarımsal politikaların tesbiti ve uygulanmasında karar vericilere en doğru bilgiyi sağlayacak tarımsal veri tabanının oluşturulması,

Tarımsal destekler yeniden gözden geçirilmesi, fiyat oluşumunu olumsuz etkileyen kaynak dağılımında dengesizliğe yolaçan desteklemelerin yerine prim sistemi uygulaması veya doğrudan gelir desteği sistemi gibi alternatif desteklerin getirilmesi,

¹⁷²ÇAKMAK, AKDER, a.g.e., s.

¹⁷³Tarımda Yeniden..., s.16-18.

Tarımsal ürünler arasındaki dengesizlik ve üretimlerin yurtiçi ve yurtdışı talebe göre teşvikinin sağlanması ve ürün planlamasının yapılması için koordinasyon sağlayıcı bir kurumun oluşturulması,

Kırsal nüfusun kırsal alanda istihdamı için tarımsal ürünlerin üretildikleri bölgelerde işlemlerini sağlayacak tarımsal sanayinin tarım anlaşmasına uygun olarak teşvik edilmesi,

Üreticilerin birlikler ve kooperatifler halinde teşkilatlanmasının sağlanması,

Tarım arazilerinin parçalanmasını önleyici değişikliklerin yapılması,

Üretimden tüketime her aşamada gıda kontrol sistemleri kurularak gıda güvenliğinin sağlanması,

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi,

Yasal düzenleme olarak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yeniden düzenlenmesi, Tarım Çerçeve Kanunu, Tarım Birlikleri Kanunu, Tarımsal Garanti ve Yönverme Kurulu Kanunu, Tarım Ürünleri Sigortası Kanunu, Toprak Kanunu gibi, tarım sektörünün düzenlenmesine yönelik kanunların çıkarılmasıdır.

SONUÇ

Uluslararası tarım ürünleri İhracatı ve ithalatında, ülkelerin uygulamakta olduğu gümrük vergisi ve sübvansiyonlar gibi dış ticaret politikası araçlarının doğrudan, yurtiçi tarımsal destekleme politikası araçlarının dolaylı etkisi nedeniyle bir çok engelle karşılaşılmaktadır. Günümüzde AB başta olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerin uygulamakta olduğu yoğun sübvansiyon ve korumacı politikalar tarım ürünleri ticaretini olumsuz etkilemektedir.

Bunun nedeni, Uruguay turuna kadar gerçekleştirilen turlarda uluslararası tarım ürünleri ticaretinin GATT kapsamına alınmamasıdır. Tarım anlaşmasının imzalanmasına kadar GATT ülkeleri tarım sektöründe korumacılık, sübvansiyon ve tarımsal destekleme politikaları uygulamaları konusunda bir sınırlamaya tabi tutmamaktaydı. Tarım anlaşmasının imzalanması ile ülkelerin uluslararası tarım ürünleri ticaretinden daha fazla pay almak amacıyla pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanlarında uyguladıkları korumacı önlemler tamamen ortadan kaldırılmış olmasa bile sınırlanmış ve tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilerek karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı bir tarım ticareti oluşturmak için ilk adım atılmıştır.

Tarım anlaşması pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanında indirim taahhütlerinde gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında ayırım yapmakta ve gelişmiş ülkelere altı yıllık sürede daha fazla, gelişmekte olan ülkelere on yıllık sürede daha az bir indirim öngörmektedir. Tarım anlaşması öncesi gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere kıyasla tarım sektörlerini daha fazla korumaktayken Tarım Anlaşması sonrası bu durum değişmemiştir. Anlaşma sonrasında da gelişmiş ülkeler tarım sektörlerini gelişmekte olan ülkelere karşı eskisi gibi korumaya devam etmektedirler.

Tarım anlaşması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin de uygulanan tarım politikalarında değişiklikler meydana getirmiştir. Örneğin AB, ABD'de uygulanmakta olan doğrudan gelir ödemeleri (Deficiency Payments) sistemine yönelmiş ve gelecek tarım müzakerelerinde sorun yaşamamak için Gündem 2000 reformunu uygulamaya sokmuştur. ABD Tarım anlaşmasındaki düzenlemelere uyum için federal tarımsal gelişme ve reform kanununu (FAİR) uygulamaya sokmuştur. Türkiye de ise doğrudan gelir ödemeleri sisteminde pilot bölge uygulamasına geçilmiştir.

Ülkeler tarım anlaşmasının pazara giriş, sübvansiyonlar ve tarımsal destekleme ile uluslararası tarım ürünleri ticareti norm ve standartlarını düzenleme amacı taşıyan Sağlık ve Bitki sağlığı anlaşmasının getirdiği yükümlülüklerle uyum çabalarına yönelmişlerdir. Anlaşma ile tarife dışı engeller tarifelere dönüştürülerek, ihracat sübvansiyonları değer ve miktar bazında, tarımsal desteklemeler ise üretimin belirli bir yüzdesi olarak indirim tabii tutulmuştur. Bu düzenlemelerle tarım ürünleri ticaretinde üretim ve tüketim çarpıklığı azaltılmaya çalışılmış, üretici ve tüketici refahı artırılarak uluslararası tarım ürünleri ticaretinde daha adil bir ticaret ortamının oluşturulması hedeflenmiştir.

Anlaşma ile tarım ürünleri ticaretinde pazara giriş alanında, tarife dışı engellerin (özellikle Tarife kotalarının) kaldırılması ve tarife oranlarında indirim gerçekleştirilecek olmasının dünya tarım piyasalarında pazara giriş fırsatlarını arttırması beklenmektedir. Sübvansiyonlar alanında ihracat sübvansiyonlarının sınırlandırılması sübvansiyonun uygulandığı ürünlerin fiyatlarını ve sübvansiyon uygulamayan ülkelerin tarımsal ürün ve fiyat açısından uluslararası tarım pazarlarına giriş fırsatlarını arttırması beklenmektedir. Tarımsal desteklemeler alanındaki düzenlemelerin ise tarımsal destekleme miktarını sınırlayarak yüksek maliyetli ihracata yönelik yurt içi üretimi azaltması ve yoğun destekleme uygulayan ülkelerin ithalatlarını arttırması beklenmektedir. Türkiye açısından ise tarım sektörü Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar önemini korumuştur. Tarım sektörü halen istihdamın yarısına yakınına barındırmakta ve halkın büyük bir kısmının gelir kaynağını oluşturmaktadır.

Türkiye de tarım sektörünün yapısı incelendiğinde ülke kalkınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak tarım sektöründe verimlilik çok düşüktür. Türkiye de tarım politikaları özellikle 1980 sonrası üretime tarımsal geliri arttırmaya yönelik destekleme alımları ve girdi sübvansiyonu şeklinde destekleme politikalarında yoğunlaşmıştır. Destekleme politikaları bitkisel ürünlerde satış aşamasında uygulanması gerekirken üretim aşamasında uygulanmakta, hayvansal ürünlerde ise üretim aşamasında yoğun bir şekilde uygulanması gerekirken gerekli özen gösterilmemektedir. Uygulanan politikalar tarımsal üretimin artırılması ve üreticiye belirli bir gelirin sağlanması bakımından etkili olmakla beraber verilen bu destekler desteğe ihtiyacı olmayan büyük çiftçilere ve işletme sahiplerine yaramakta destekler küçük çiftçi ve işletme sahiplerine yaramamaktadır. Türkiye tarım anlaşması sonrası tarımsal fiyatlara müdahale şeklinde uygulanan transfere yönelik destekleme politikalarından verimliliği ve üretim kaynaklarını artırıcı üretim politikalarına yönelmelidir.

Tarım anlaşmasının AB ve Türkiye arasında imzalanan ortaklık anlaşması çerçevesinde Katma protokolde düzenlenen karşılıklı taviz rejimi üzerinde etkisi olmuştur.

Tarım anlaşması ile tarife dışı engellerin kaldırılarak tarifelere dönüştürülecek olması AB'nin Türkiye ile gerçekleştirdiği tarım ürünleri ticaretinde uyguladığı tarife dışı engelleri kaldırmasına neden olmuştur. Karşılıklı taviz rejimi kapsamında AB'nin Türkiye'ye tanımış olduğu ihracat kotası, değişken oranlı vergiler (prelevman) gibi tarife dışı engel niteliğindeki muafiyet ve ayrıcalıklar tarım anlaşması sonrası tarife kontenjanına dönüştürülmüştür. Tarife oranları, sübvansiyonlar ve tarımsal desteklemeler alanındaki indirimlerin AB ve Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretinin yapısını önemli ölçüde değiştirmesi beklenmemektedir. Bunun nedeni, Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği tarım ürünleri ticaretinin büyük bir bölümünü sıfır tarife ile gerçekleştiriyor olmasıdır. Dolayısıyla Tarım anlaşması çerçevesinde gerçekleştirilmekte olan indirim taahhütlerinde pazara girişte tarife dışı engellerin kaldırılması dışında önemli bir etkisi beklenmemektedir.

Gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde tarım alanında serbestleşmenin daha da ileriye götürülecek olması sebebi ile Türkiye uluslararası tarım ürünleri rekabetinden olumsuz etkilenmemek için tarım sektöründe yapısal reformlara yönelmelidir.

Tarım anlaşması sonrası Türkiye'nin tarım politikası amaçları gıda güvenliği sağlamak, üretim kaybını en aza indirmek, Tarım ürünleri fiyatlarında ve piyasalarda istikrar sağlamak, üretici ve çiftçi gelirlerini diğer sektörlerdeki çalışanların seviyesine çıkarmak, verimliliği ve üretim kaynaklarını artırıcı politikalara yönelmek, Tarımda kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek, tarım ürünleri ihracatını artırmak, tüketiciyi koruyacak tedbirler almak şeklinde belirlenmelidir.

Türkiye Tarım Anlaşması ve AB ile gerçekleştirilen OTP'ye uyum sürecinde dünyada ortaya çıkan gelişmeler izlenmeli ve bu gelişmelere uygun politikalar geliştirilmelidir. Dünya ticaret örgütü ve AB gümrük birliği çerçevesinde üstlendiği yükümlülüklerle uygun daha verimli ve etkili bir destekleme sistemine yönelmelidir. Tarım anlaşması sonrası tarımda yapısal dönüşümü hedefleyen yeni tarım politikalarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için daha önceki dönemlerden farklı olarak politik kaygı değil ekonomik ve sosyal amaçlar ön planda tutulmalıdır.

Gelecek çok taraflı ticaret müzakerelerinde Türkiye tarım sektöründe yapısal dönüşümleri gerçekleştirecek zamanı elde etmek için gerekli pozisyonu belirlemeli ve çıkarlarına göre uygun bir tavır almalıdır.

EKLER

EK 1

ULUSLARARASI MAL, HİZMET VE SERMAYE HAREKETLERİ İLE İLGİLİ
ENGELLER

1. TARİFELER

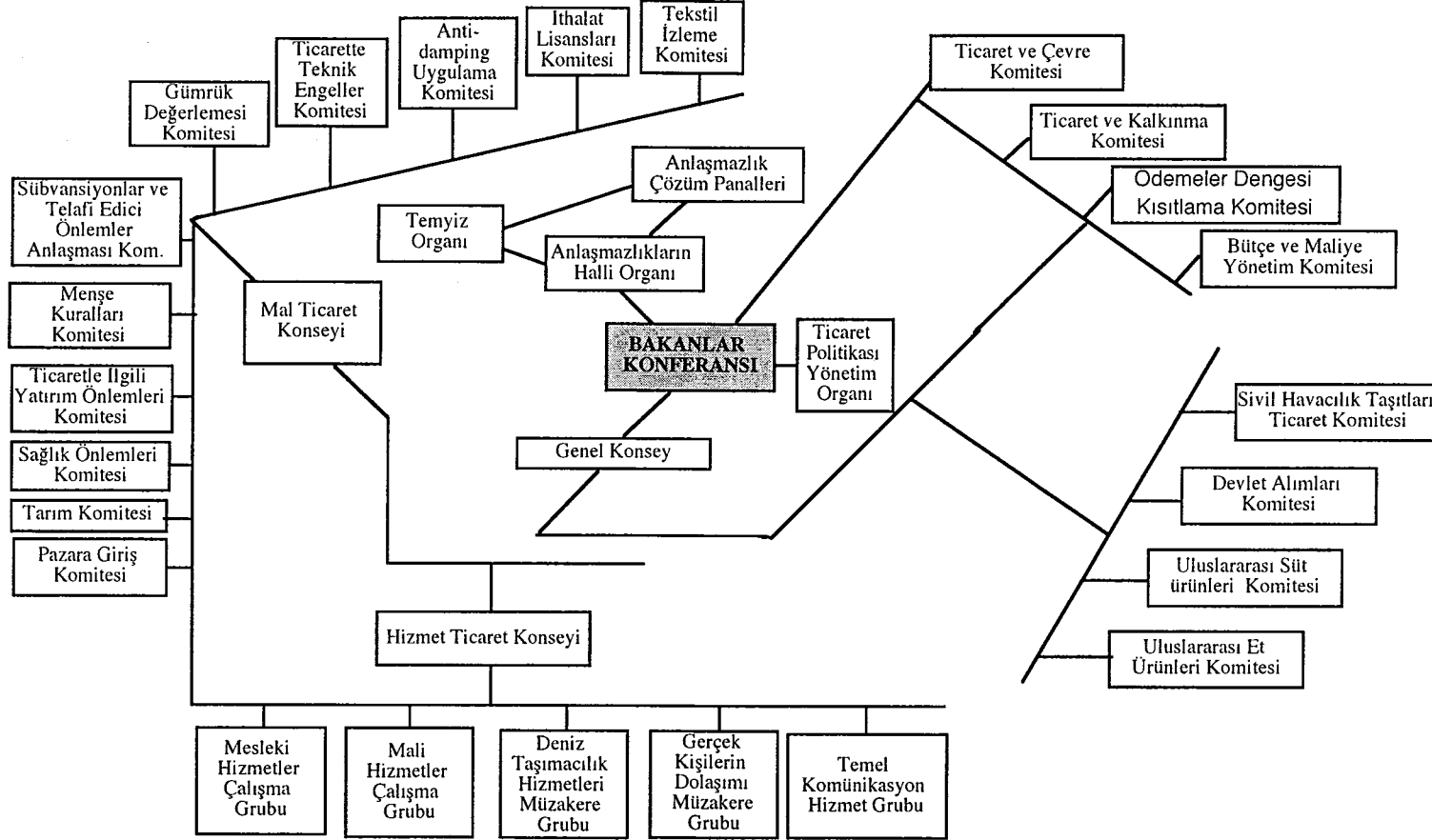
- 1.1. Yön
 - 1.1.1. Dışalım tarifeleri
 - 1.1.2. Dışsatım tarifeleri
- 1.2. Amaç
 - 1.2.1. Koruyucu tarifeler
 - 1.2.2. Gelir tarifeleri
- 1.3. Zaman uzunluğu
 - 1.3.1. Ek tarifeler
 - 1.3.2. Dengeleme gümrükleri
- 1.4. Dışalım kısıtlamaları
 - 1.4.1. Özel gümrükler
 - 1.4.2. Değişken gümrükler
- 1.5. Tarife oranları
 - 1.5.1. Spesifik gümrükler
 - 1.5.2. Advalorem gümrükler
 - 1.5.3. Bileşik oranlar
- 1.6. Üretim, dağıtım ve tüketim vergileri
 - 1.6.1. Tek aşamalı
 - 1.6.2. Katma değer
 - 1.6.3. Kademeli
 - 1.6.4. Üretim, satış ve tüketim vergileri

2. TARİFE DIŞI ENGELLER

- 2.1. Hükümetin ticarete katılımı
 - 2.1.1. Yönetmelik rehberlik
 - 2.1.2. Sübvansiyonlar
 - 2.1.3. Devletin üretimi ve ticareti
- 2.2. Gümrük ve giriş işlemleri
 - 2.2.1. Ürün sınıflandırması
 - 2.2.2. Ürün değerlemesi
 - 2.2.3. Belgelendirme
 - 2.2.4. Lisans veya izin
 - 2.2.5. Teftiş
 - 2.2.6. Sağlık ve güvenlik düzenlemeleri
- 2.3. Ürünle ilgili aranan koşullar
 - 2.3.1. Ürün standartları
 - 2.3.2. Paketleme, etiketleme ve işaretleme
 - 2.3.3. Ürün testi
 - 2.3.4. Ürün özellik ve ayrıntıları
- 2.4. Kotalar
 - 2.4.1. Dışsatım kotaları
 - 2.4.2. Dışalım kotaları
 - 2.4.2.1. Mutlak
 - 2.4.2.2. Gönüllü (VER ve OMA)
- 2.5. Finansal denetim
 - 2.5.1. Döviz denetimi
 - 2.5.2. Çoklu döviz kurları
 - 2.5.3. Ön dışalım depozitleri
 - 2.5.4. Kredi kısıtlamaları
 - 2.5.5. Kar havalesi kısıtlamaları
- 2.6. Diğer politikalar ve aranan koşullar
 - 2.6.1. Pazar rezerv politikası
 - 2.6.2. Performans koşulu konması

Kaynak: Business horizons, Mayıs Haziran 1988 Aykut Kibritçioğlu Uluslararası Makroiktisat okumalar-'dan alıntı

EK 2: DTÖ YAPISI

Kaynak : DTÖ İnfornational and Media Remation Division, 1995.

KAYNAKÇA

- AKDER, Halis, ERAKTAN, Gülcan, ŞAHİNÖZ, Ahmet, **AB ve GATT Karşısında Türk Gıda Sektörü**, Setbir Yayınları, 1997.
- ARIKBAY, Canan, **Avrupa Topluluğuna Tarım Üyeliğinin Türkiye'nin Tarımsal Ürünler Üretimi, Fiyatları ve Dış Ticaretinde Yaratacağı Olası Değişmeler**, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, No:479, Ankara 1992.
- ATMACA, Reyhan, "Türkiye'nin AB ile İlişkileri ve Serbest Ticaret Alanı Anlaşmaları Çerçevesinde Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünlerinde Tercihli Ticaret Olanakları", **Makale**, 1999.
- BABACAN, Aziz, **Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi**, DPT 2000.
- BERBEROĞLU, Necat, **Genel Ekonomi I**, Ant Matbaacılık, Eskişehir, 1995.
- CANKOREL, Bilge, **Ortak Tarım Politikasına Uyumun Türk ve Topluluk Tarımı Üzerinde Muhtemel Etkileri**, Ankara.
- ÇAKMAK, Erol, AKDER, Halis, **Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye : Olanaklar, Stratejiler, Kısıtlar ve Türkiye**, Tarımsal Ekonomi ve Araştırma Enstitüsü, Aralık 1999, Ankara.
- ÇUBUKÇU, Ertuğrul, **GATT Uruguay Panel Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri**, TÜSAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara 1994.
- DEMİRCİ, Sevgi, **Doğrudan Gelir Desteği ve Dünya'daki Uygulamaları**, Tarımsal Araştırma Ekonomi Enstitüsü.
- DOĞRUEL, Fatma, **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Sorunları**, ABD, AT ve Türkiye, İTO Yayınları, İstanbul.
- ERAKTAN, Gülcan, "Avrupa Topluluğunda Tarım Politikası ve Türk Tarımı", **ODAİE Seminer Notları**.
- ERTUĞRUL, Cemil, "Dünya Tarım Politikalarında Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Türk Tarımı" **DPT Uzmanlık Tezi**, Ankara, 1995.

ERTUĞRUL, Cemil, "Türkiye-Avrupa Topluluğunun Tarım İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", **TMMOB-TZMO Tarım ve Mühendislik**, 1994, Ankara.

GÜRAKAN, Tulu, SOMUNKIRAN, KUMBARACI, Doruk, Serdar, **Topluluğun Tarım Ürünlerindeki Ortak Piyasa Düzenleri, Fiyat Politikaları ve Fiyat Sistemleri**, T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.

HAN, Ergül, KAYA, Ayten Ayşe, **Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika**, Eskişehir, 1989.

KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Yenilenmiş 4. Bası, İstanbul, 1996.

KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1996.

KIZILTAN, Ömür Demir, **Biyoteknolojik Ürünler, Organik Ürünler ve Uluslararası Ticaretteki Gelişmeler**, İthalat Genel Müdürlüğü Dış Ticaret Müsteşarlığı.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, **Uluslararası Makroiktisat Okumalar**, 72 Tasarım, Dizgi, Ofset, Bilgisayar Yayıncılık Ltd. Şti. Ankara, 1996.

KRUGMAN, Paul, OBSTFELD, Maurice, **International Theory and Policy**, Third Edition, 1994.

MUSLUOĞLU, Tulu, **Gümrük Birliği ve Gıda Endüstrisi Paneli**, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Konferans Salonu, 6-7 Ekim, Antalya.

ORHAN, Osman Z., **Türkiye'de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyat Politikası**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, Temmuz 1999.

ÖĞÜT, Haşim, "ABD'de Tarımsal Destekleme Politikası", **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarımsal Desteklemeler Sempozyumu**, Ankara, 1999.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulamalar**, II. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996.

ŞAHİN, Ragıp, **Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, DPT Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

TARAKÇIOĞLU, Mehmet, "DTÖ Tarım Anlaşması ve Türkiye", **DPT Tarım Dairesi Çalışma Raporu**, Ocak 2000.

TEZEL, Y.S., "Yeni GATT Düzeni ve Dünya Ticaret Örgütü", **Radikal Gazetesi**, 9/11/1996.

TÜRKAY, Orhan, **İktisat Teorisine Giriş-Mikroiktisat**, 8. Baskı, Adım Yayıncılık, 1992.

YILDIRIM, Kemal, KARAMAN, Doğan, **Makroekonomi**, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, Eskişehir, 1999.

YÜCEL, Faruk, "Türkiye Tarım Raporu", **AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi 5. Toplantısı**, Brüksel, 21 Ocak 1998.

YÜKSELER, Zafer, "Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi", **DPT**, Ağustos 1999.

Kurum Yazarlı ve Yazarı Belli Olmayanlar

Commission of the European Communities, **The Common Agricultural Policy and It's Reform**, Luxembourg, 1987.

Country Profile-Turkey, Preparing for EU Membership, DPT, Mayıs 1998, Ankara.

Dünya Ticaret Örgütü Perspektifinden Uruguay Roundu Sonrasında Tarım ve İleri Tarım Müzakereleri Bilgi Notu, DTÖ Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği, Cenevre.

Dünya Ticaret Örgütü 3. Bakanlar Konferansı ve Yeni Görüşme Turu Üzerine TUSİAD Görüşleri, Kasım 99, İstanbul.

DTÖ 3. Bakanlar Konferansı ve Gelecek Çok Tarafli Ticaret Müzakerelerine İlişkin Değerlendirme ve Öneriler. T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Bilgi Notu.

FAO (Food Agriculture Organization) Database, www.apps.fao.org

“Future of Agriculture In The World and Turkey”, **General Directorate Of Economic Sectors and Coordination Department of Agriculture and Food State Planning Organisation**, June 1999.

GATT Uruguay Round Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri, İGEME, Eylül, 1997.

OECD, Monitoring and Evaluation Report 1999.

Resmi Gazete, S.22213, Mükerrer 25 Şubat 1995, Cumartesi.

SPO, Turkish Agriculture and European Community, Issues, Strategies and Institutional Adaptation, DPT Yayın No:2241-AETÜ, 25 Aralık 1990.

Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998, DİE, Ağustos 1999.

T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, “Uruguay Round ve Dünya Ticaret Örgütü”, **Kurum İçi Çalışanlara Sunulan Bildiri**, 1998.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “AB OTP’sı Reformunun Yeni Tur DTÖ Müzakereleri ve Genişleme Olguları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Ankara, 1999.

The Implications of the Uruguay Round Agreement on Agriculture for Developing Countries A Hznvzl FAO, 1998.

Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa, Orta ve Uzun Dönem Stratejileri, DPT, Ocak 1999.

Türkiye-Avrupa Birliği Tarım Ürünlerinde Tercihli Rejim, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.

Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1998.

www.dtm.gov.tr/ab/abtarım/abtarım.html. internet belgesi

www.dtm.gov.tr/ead/gelisme99/gelisme99.htm